

Mirva Alakoskela & Erja Pietiläinen (toim.)

Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projekti

Loppuraportti

Julkaisija:

Kehitysvammaliitto ry.
Viljatie 4 A, 00700 Helsinki
Puh. 09-3480 90, fax. 09-385 3398
www.kehitysvammaliitto.fi

Etukannen kuva: Sonja Iskov / Gorilla
Takakannen kuva: Anders Petersen / Gorilla

ISBN 951-580-395-0

Yliopistopaino
Helsinki 2005

TIIVISTELMÄ

Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projekti. Loppuraportti. Toim. Mirva Alakoskela ja Erja Pietiläinen. Helsinki, 2005.

Kehitysvammaliitto ry. toteutti vuosina 2002-2004 Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projektin Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Projektin ydin oli inklusion edistäminen kunta- ja koulutasolla. Hanke toteutettiin yhteistyössä neljän kunnan kanssa: Pyhtää, Alahärmä, Utajärvi ja Jyväskylän maalaiskunta.

Projektin tavoitteena oli kokeilla ja kehittää erilaisia yhteistyömalleja ja -käytäntöjä, joilla lisätään kaikkien lasten mahdollisuuksia liittyä lähiyhteisöön ja kouluun. Kehittämistyön tavoitteena oli tukea koulujen valmiutta vastata oppilaiden yksilöllisiin tarpeisiin ja lähikouluperiaatteen toteutuminen. Lisäksi tavoitteena oli lisätä oppilaiden ja heidän perheidensä osallistumismahdollisuuksia koulussa ja lähiyhteisössä. Kehittämistyön painopiste oli 6–12 -vuotiaissa lapsissa.

Hankkeen paikallisen kehittämistyön lähtökohtana olivat kunkin kunnan kehittämistarpeet ja olemassa olevat toimintatavat. Kunnat valitsivat oman inklusiivisen kehittämistavoitteensa: lasten vapaa-ajantoiminta, harrastusmahdollisuuksien sekä lähiyhteisön pelisääntöjen kehittäminen, kunnan alueiden sisäisen ja keskinäisen sekä poikihallinnollisen yhteistyön kehittäminen sekä erityistä tukea tarvitsevan lapsen koulunaloittaminen. Kehittämistyö tapahtui erilaisissa työryhmissä. Kehittämistyöhön osallistui työntekijöitä kunnan eri hallintokunnista, paikallisten järjestöjen edustajia, koulujen henkilökuntaa, vanhempia sekä luottamushenkilöitä, yhteensä noin 130 henkilöä. Projekti tarjosi tukea ja ohjausta kehittämisryhmille, koulutusta paikallisesti ja valtakunnallisesti sekä tutkimustietoa kunnan ja koulun inklusion toteutumisesta.

Hankkeen aikana kouluissa käytettiin kehittämistyön tukena useissa maissa käytössä olevaa Index for Inclusion (Booth&Ainscow, 2002) työvälinettä, joka sai projektissa nimen inklusio-ohjelma. Koulujen työskentely eteni ohjelmassa esitetyn prosessin mukaisesti. Kuntien kehittämisryhmät työskentelivät paikallisen kehittämistavoitteen suuntaisesti. Kehittämiskumppanikoulutus tuki yhdeksän henkilön toimintaa koulun ulkopuolisina tukihenkilöinä inklusion-ohjelman käytössä ja kehittämistyössä. Inklusiokoulutuksia järjestettiin kussakin kunnassa ja ne olivat kaikille kiinnostuneille avoimia. Näiden lisäksi järjestettiin kaksi valtakunnallista seminaaria. Projektissa oli kaksi tutkimussuuntausta: koulututkimus perustui inklusio-ohjelman sisältämään kysymysosioon, jossa kartoitettiin neljän koulun oppilaiden, huoltajien ja henkilöstön mielipiteitä koulusta ja sen toiminnasta. Kuntatutkimuksessa selvitettiin projektikuntien tapoja organisoida inklusiivista kehittämistyötä.

Hankkeen aikana kunnissa keskustelu inklusiosta lisääntyi ja eri tahot löysivät uusia keskustelukumppaneita. Mukana olleet tulivat entistä tietoisemmiksi inklusion ulot-

tuvuuksista ja edellytyksistä. Toisin sanoen moniammatillinen ja poikkihallinnollinen yhteistyö lisääntyi ja jalostui eri hallintokuntien ja järjestöjen edustajien välillä. Kunnissa toteutettiin myös konkreettisia inklusiota edistäviä toimenpiteitä ja tapahtumia. Lasten ja vanhempien mielipiteitä ja näkemyksiä nostettiin esille mm. tutkimusosuudessa ja koulujen omissa kehittämissuunnitelmissa.

Projektin aikana edistettiin inklusiota myös tiedottamalla aiheesta tiedotusvälineiden kautta niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin. Tietoa ja käytännön kokemuksia inklusiosta välitettiin myös tuottamalla Internet-aineistoa ja cd-rom, joka lähetettiin kaikkiin Suomen kuntiin ja yliopistojen opettajainkoulutuslaitoksille.

Avainsanat: inklusio, kouluyhteisö, kuntatutkimus, koulututkimus, tasavertaisuus, kumppanuus, lähiyhteisö, osallistava kasvatus, poikkihallinnollinen yhteistyö, Index for Inclusion

SISÄLTÖ

Kiitokset.....	7
TAUSTAA JA TEORIAA	8
<i>Antti Teittinen</i>	
Mitä inklusio on	9
<i>Veli-Pekka Sinervuo</i>	
Perustelut Yhdessä kasvamaan -projektin toteuttamiselle	9
<i>Mirva Alakoskela ja Erja Pietiläinen</i>	
Yhdessä kasvamaan -projekti	13
Tavoitteet	13
Projektiorganisaatio	14
Projektin osa-alueet.....	14
Yhteistyökumppanit	15
Projektin eteneminen	18
YHDESSÄ KASVAMAAN -PROJEKTI KUNNISSA JA KOULUISSA	19
<i>Antti Teittinen</i>	
Tutkimus kehittämistyön tukena: yhteiskuntapolitiikan interventiot ja niiden tutkimus	19
Perusopetuksen yleisopetuksen ja erityisopetuksen suhteen tarkastelua	20
Projektin toteuttaminen ja ohjaaminen	23
<i>Erja Pietiläinen ja Mirva Alakoskela</i>	
Inklusio – haaste monitahoiseen yhteistyöhön	25
Inklusio kunnassa – yksin tekemistä vai yhteistyötä	30
Kuntien paikalliset tavoitteet	30
Työskentelymalli	31
Keskeisiä havaintoja	35
Yhteenveto	43
<i>Irma Tirkkonen ja Anne Vierros</i>	
Kehittämistyö kouluissa ja inklusiokoulutukset projektin aikana	46
Inklusio-ohjelma (Index for Inclusion)	46
Koulun kehittämistyö	50
Inklusiokoulutus	50
Kehittämiskumppani	51
Koulun koordinaatio-ryhmä	52
Kouluissa tehty kehittämistyö	52
Koulun inklusiivisen kehittämistyön ja inklusio-ohjelman arviointi	64
Arviointikysely	69
Johtopäätöksiä koulun kehittämistyöstä	74
Kehittämiskumppanikoulutus	74
Taustaa	74
Koulutuksen tavoitteet ja sisällöt	76
Koulutuksen toteutus	76
Oman oppimisen ja koulutuksen arviointi	77
Kehittämiskumppanin rooli ja tehtävä koulussa	78

<i>Ulla Reiterä-Paajanen</i>	
Lähtökohtia koulun toimintakulttuurin muutokselle	83
<i>Esa Jaakkola</i>	
Toimintaa ja pohdintaa Keski-Palokan koulussa	87
Ohjelman aloitus	88
Koulun tilanteen kartoittaminen	90
Tutkimustulokset ja inklusiivisen kehittämissuunnitelman laadinta	91
Tärkeimpien kehittämistoimien työstäminen ja toteuttaminen	94
Inklusioprosessin arvioiminen	99
<i>Markku Auranen</i>	
Yhdessä kasvamaan -projekti Siltakylän koulussa	100
Aloitus	100
Nykytilan kartoittaminen	101
Koulun inklusiivisen kehittämissuunnitelman laatiminen	103
Arviointia	104
<i>Arto Holappa</i>	
Yhdessä kasvamaan -projekti minun silmin	105
<i>Tarja Kinnunen ja Tuula Pirttikoski</i>	
Etuoikeutena kehittämiskumppanuus	107
<i>Anneli Puhakka</i>	
Tiedotus, vaikuttaminen ja yhteistyö	108
POHDINTAA JA KESKEISIÄ HAVAINTOJA	111
<i>Veli-Pekka Sinervuo</i>	
Isojen projektien problematiikka	111
<i>Mirva Alakoskela ja Erja Pietiläinen</i>	
Yhteistyökumppaneiden huomioita	113
<i>Erja Pietiläinen ja Mirva Alakoskela</i>	
Hyvien käytäntöjen ituja	117
LÄHTEET	122
OHEISLUKEMISTO	123

LIITTEET

- Liite 1. Kuntahakulomake
- Liite 2. Projektisopimus kunnan ja projektiorganisaation välillä
- Liite 3. Kuntien paikallinen projektisuunnitelmarunko
- Liite 4. Kuntien väliraportin runko
- Liite 5. Palautelomake
- Liite 6. Kuntien loppuraportin runko
- Liite 7. Arviointikysely koulun koordinoitiryhmille

Kiitokset

Tässä raportissa kuvataan Kehitysvammaliiton organisoimaa Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projektia (2002–2004) neljässä yhteistyökunnassa ja -koulussa. Inklusio on teemana abstrakti, tunteita sekä ristiriitaisiakin ajatuksia herättävä. Inklusiossa ei myöskään ole olemassa loppupistettä, vaan enemmänkin se tulee nähdä prosessina ja matkan jatkumisena.

Tähän loppuraporttiin on koottu kokemuksia ja tuloksia kehittämistyön ajalta. Toivomme, että näistä kokemuksista on hyötyä myös muille kunnille ja kouluille, jotka ovat jo inklusion kehittämismatkalla tai aikovat siihen panostaa tulevaisuudessa.

Erityiset kiitokset osoitamme projektin neljälle yhteistyökunnalle ja -koululle. Paikallisten toimijoiden rohkea, ennakkoluuloton ja valpas asennoituminen oli ihailtavaa koko kehittämisprosessin ajan. Osallisuutenne ja kiinnostuksenne ihmisten tasa-arvoisuuteen ja osallisuuteen yhdessä kanssamme on ollut ensisijaista tämän projektin loppuun saattamisessa. Olemme oppineet toisiltamme yhdessä jakaen ja kokien.

Kiitokset Raha-automaattiyhdistykselle hankkeen rahoittamisesta ja siten myös koko projektin mahdollistamisesta. Kiitokset myös kaikille Kehitysvammaliiton työntekijöille, jotka ovat tukeneet ja antaneet oman asiantuntemuksensa hankkeen käyttöön eri vaiheissa. Kiitokset myös neuvottelukunnan jäsenille, mukana olleille yhteistyökumppaneille, asiantuntijoille sekä kaikille muille, jotka ovat monin eri tavoin osallistuneet hankkeen eteenpäin viemiseen ja inklusioteeman pohdintaan. Prosessi on ollut monin tavoin arvokas. Inklusion kehittämisessä tarvitaan vastaisuudessakin yhdessä tekemistä ja kokemusten peilauspintoja.

Helsingissä 10.1.2005

Yhdessä kasvamaan -projekti

Kirjoittajien esittely

Alakoskela, Mirva

KM, projektipäällikkö, Kehitysvammaliitto
vastasi projektin toteutuksesta ja toimi kunnan kehittämistyön ohjauksessa neljässä projektikunnassa.

Auranen, Markku

Rehtori, Huhuhtjärven koulu, Pyhtää
toimi koulun koordinaationiryhmän vetäjänä ja kunnan kehittämissyhmässä.

Holappa, Arto

KM, luokanopettaja, erityisopettaja, Kirkonkylän koulu, Utajärvi
toimi koulun koordinaationiryhmässä.

Jaakkola, Esa

KM, FM, Rehtori Keski-Palokan koulu, Jyväskylän maalaiskunta
toimi koulun koordinaationiryhmän vetäjänä ja Palokan aluetyöryhmässä.

Kinnunen, Tarja

Lastentarhanopettaja, sivistyslautakunnan puheenjohtaja, äiti, yhdistysaktiivi, Utajärvi
toimi koulun kehittämiskumppanina sekä kunnan kehittämissyhmässä.

Pietiläinen, Erja

KM, erityisopettaja, erikoissuunnittelija, Kehitysvammaliitto
toimi kunnan kehittämistyön ohjaajana ja konsulttina neljässä projektikunnassa.

Pirttikoski, Tuula

Toimintaterapeutti, Rokuan Kuntokeskus, Utajärvi
toimi koulun kehittämiskumppanina ja koulun koordinaationiryhmässä.

Puhakka, Anneli

YTM, viestintäpäällikkö, Kehitysvammaliitto
vastasi teemaan liittyvästä ulkoisesta tiedotuksesta.

Reiterä-Paajanen, Ulla

KM, tutkija, Kehitysvammaliitto
vastasi inklusio-ohjelmaa koskevasta koulututkimuksesta neljässä projektikoulussa.

Sinervuo, Veli-Pekka

KTM, toiminnanjohtaja, Kehitysvammaliitto
toimi hankkeen johtajana ja vastasi hankekokonaisuudesta.

Teittinen, Antti

YTT, dosentti, tutkija, Kehitysvammaliitto
vastasi kuntatutkimuksesta projektin neljässä kunnassa.

Tirkkonen, Irma

KM, koulutussuunnittelija, Kehitysvammaliitto
vastasi hankkeessa inklusio- ja kehittämiskumppanikoulutuksista ja kehittämistyön ohjauksesta projektin neljässä yhteistyökoulussa.

Vierros, Anne

KM, projektisuunnittelija, Kehitysvammaliitto
vastasi kehittämiskumppanikoulutuksesta ja kehittämistyön ohjauksesta projektin neljässä yhteistyökoulussa.

TAUSTAA JA TEORIAA

*Enemmän erilainen tai vähemmän erilainen,
kukin meistä on erilainen joka tapauksessa.*

Mitä inklusio on

ANTTI TEITTINEN

Inklusio käytännön tasolla merkitsee arvoja, jotka viittaavat niihin perustuvaan politiikan tekemiseen. Inklusiosta on käytetty mm. sellaisia suomennoksia, kuin ”mukaan ottaminen”, ”yhteensulautuminen”, ”sisällyttäminen” jne. Poliittinen merkitys näillä sanoilla on siksi, että arvolutautuneisiin ilmaisuihin sisältyy vastakkainasettelu: jos jokin tai joku otetaan mukaan, on lähtökohtatilanne sellainen, että kaikki eivät ole mukana, vaan jossain muualla – ulkopuolella. Ulkopuolisuus onkin inklusion välttämätön kääntöpuoli. Jotta inklusio-politiikkaa ja kyseisen politiikan toimenpiteitä voitaisiin tehdä, edellyttää se, että jossain asiakokonaisuudessa on osoitettavissa eristämisen, eristäytymisen ja syrjinnän piirteitä. Näistä piirteistä johtuen realistisesti arvioiden kaikki eivät ole kuitenkaan koskaan mukana kaikessa. Sitten kun todellisuutta halutaan muuttaa vähemmän eksklusiiviseksi, onkin jo kyse sellaisesta poliittisesta näkemyksestä, jossa kannatetaan inklusiota.

Käytettäessä inklusio-käsitettä ilman kontekstualisointia ei voida suhteuttaa sitä suoraviivaisesti siihen, mikä on hyvää ja huonoa. Toisaalta tutkimuksellisesta näkökulmasta arvojen tarkastelu ”olevaisesta” edustaa pitkää länsimaisen tieteen traditiota, jonka käytännöllisenä piirteenä on esimerkiksi ihmisarvon ja -oikeuksien korostaminen. Siinä mielessä inklusio-käsitettä tarkasteltaessa on ennen sen kontekstualisointia ja kontekstualisoitunakin tarkkailtava sitä, mihin inklusiolla pyritään, mistä näkökulmasta, sekä otettava huomioon, ettei täydellistä inklusiota voi olla olemassa. Jälkimmäinen piirre on kiinnostava, sillä se olettaa, että jonkin tai joidenkin inklusio sisältää mahdollisuuden jonkin tai joidenkin toisten eksklusiosta. Vaikka inklusion epistemologiset lähtökohdat voidaan tunnistaa ainakin länsimaisen tieteen historiasta, inklusio käsitteenä kuitenkin kaventuu huomattavasti koskemaan ja puolustamaan vain länsimaisia arvoja.

Inklusio ja eksklusio muodostavat näin käsitteinä ja käytännössä monikerroksisen ilmiökokonaisuuden. Jäsenettäessä monikerroksisuutta modernissa yhteiskunnassa, kiinnittyy kysymys inklusiosta ja eksklusiosta kansalaisuuteen ja oikeuksiin. Oikeuksien käytännöllinen puoli määrittyy siitä, kuinka oikeudenkäynneissä tai oikeudenjakamisinstituutioissa käytetään oikeutta. Inklusion ja eksklusion rajapinta määrittyy myös sosiaalisen koheesion ja yhteiskunnallisen solidaarisuuden kautta.

Näkökulmasta riippuen voidaan erottaa ainakin kolme erilaista diskursiivista muotoa, jotka viittaavat inkluusioon ja eksklusioon (Levitas 1998, 20–35). Nämä muodot ovat ”tasa-arvoisuuden diskurssi”, ”moralistinen diskurssi” ja ”yhteiskunnallisen integraation diskurssi”. Tasa-arvoisuuden diskurssi viittaa kansalaisuuteen ja sosiaalisiin oikeuksiin. Tämä diskurssi korostaa erityisesti sosiaalisia oikeuksia, jotka keskittyvät enemmän sosiaaliseen koheesioon. Moralistisessa diskurssissa kiinnitetään huomiota stigmatisoiviin piirteisiin, jotka kulttuurisesti erottavat ihmiset toisistaan. Moralistinen diskurssi korostaa yksilöiden käyttäytymisen ja arvojen merkitystä inkluusioon ja eksklusioon liittyvien kysymysten selittäjinä. Kolmas yhteiskunnallisen integraation diskurssi viittaa hyvinvointivaltion rooliin (tai nykyisin terminologisesti käytetään useammin sanaa hyvinvointiyhteiskunta¹) huomioida kaikki ihmiset yhteiskunnan jäseninä tarjoamalla heille universaalit palvelut.

Yhteiskunnallisen integraation diskurssin hyvinvointivaltiollisessa ulottuvuudessa voidaan nähdä yhtymäkohtia Anthony Giddensin muotoilemaan yhteiskunnallisten investointien politiikkaan. Giddensin (1998, 104–111) laaja-alaisesti hahmotetuissa yhteiskuntatieteellisesti orientoituneissa inkluusion ja eksklusion käsitteissä lähdetään määrittelyssä liikkeelle niiden vastinparina olemisesta. Eksklusiivinen politiikka on käsitettävissä yhteiskunnallisesta valtavirrasta poikkeavaksi toimintamekanismiksi, jossa ns. yhteiskunnallisen solidaarisuuden aste on heikko.

Tätä osaltaan selittää taloudellisten voimavarojen kasautuminen. Läntisissä uusliberalismia toteuttavissa maissa tuloerot ovat 1900-luvun lopun globaalien talouskriisien aikana kasvaneet jyrkästi, mutta yhteiskunnallisen eksklusion ainoiksi selittäjiksi tuloerot eivät kuitenkaan riitä, koska eksklusio ei täysin hahmotu ekonomistisesti. Giddens tarjoaa tasapainottavaksi tekijäksi uusliberalistiselle eetokselle valtioiden ylläpitämiä yhteiskuntapoliittisia ohjelmia, joista suomalaisena ja pohjoismaisena esimerkkinä on hyvinvointivaltio. Hyvinvointivaltio on Giddensillä keskeisin julkinen inkluusiota edistävä aparaatti. Hyvinvointivaltion universaalisuus-periaate edustaa sellaista ajattelutapaa, jossa vaikuttimena on ”kansakunnan yhteinen solidaarisuus” eikä niinkään hyvinvointivaltion oleminen pelkästään ennalta asetettuna turvaverkko. Silloin esimerkiksi koulutus on nostettu Isossa-Britanniassa keskeisimmäksi hyvinvointivaltion aktivoivan sosiaalipolitiikan välilliseksi painopisteeksi.² Koulutusmahdollisuudet itsessään eivät takaa vielä ihmisten parempaa pärjäämistä yhteiskunnassa, mutta kouluttautumisen kautta mahdollisuudet lisääntyvät ja kouluttautuneesta väestöstä on ainakin periaatteessa enemmän hyötyä valtioille.

Michael Oliver (1999), sosiologisen vammaistutkimuksen keskeinen edustaja Isossa-Britanniassa, kommentoi Giddensin näkemyksiä eksklusiosta ja inkluusiosta totea-

¹ Ks. hyvinvointivaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan termien ja käytäntöjen sisällöllisestä erosta tarkemmin tulevasta tutkimuksesta (Teittinen 2005a).

² Iso-Britanniassa viime vuosina tapa toteuttaa hyvinvointiyhteiskuntaa perustuen sosiaalisten investointien politiikalle tulee esiin kiinnostavasti Yhdessä kasvamaan -projektissa, kun inkluusiivinen kehittämishanke on perustunut juuri brittiläisen yhteiskuntapolitiikan kehittämiseksi.

malla, että sikäli kun yhteiskunnallisen inklusion perustana (so. hyvinvointivaltion perustana) on työyhteiskunta tuottavana osana ja rahoittajana, niin työyhteiskunnan ulkopuolella olevilla on oikeus vaatia itselleen koulutusta ja työtä. Tässä kehyksessä pyrkimykset inklusiivisiin käytäntöihin koulutuspolitiikassa ja muilla yhteiskuntapolitiikan osa-alueilla sisältäisivät yhteiskunnallisen kokonaisnäkömyksen siitä, mikä merkitys inklusiivisella politiikalla ja inklusio-politiikkaan perustuvalla päätöksenteolla on yhteiskunnan kannalta sekä yksilöiden kannalta.

Koulutusjärjestelmän tarjoamalla useilla vaihtoehtoilla on merkitystä sekä yhteiskunnan kannalta että yksilön eli koulutettavan kannalta. Koulutettu väestö on hyödyksi yhteiskunnalle tuotannollisesti ja kulttuurisesti. Yksilön kannalta koulutus helpottaa merkittävästi ja usein ratkaisevasti ammatteihin pääsyä varsinkin läntisissä jälkiteollistuneissa maissa, joissa työvaltaiset ja vähän koulutusta vaativat ammatit ovat jyrkästi vähentyneet. Yleisesti koulutus on inklusion väline, jonka avulla jo koulun aloittamisen vaiheessa pyritään ohjaamaan yksilöiden toimintaa ja käyttäytymistä työyhteiskuntaa tukevaksi. Siinä mielessä yhteiskunnan rakenteellis-hallinnollisena kokonaisuutena tehdessä inklusiivisen valinnan asettaa se haasteen itselleen - erityisesti työyhteiskunnalle. Tällöin erilaisia ihmisiä ja ihmisryhmiä ei universaalisuus-periaatteen mukaisesti ole oikeutta jättää (työ)yhteiskunnan ulkopuolellekaan. Implisiittisesti on kysymys toisin sanoen siitä, että inklusio-politiikan edellytyksiä pyritään ulottamaan koko koulutusjärjestelmään, työelämään ja julkisiin palveluihin.

Suomalaisessa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa kysymys inklusiosta on asetettu siten, että inklusiota ja eksklusiota tarkastellaan ilmiönä, joka usein tarkoittaa julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnallisten toimijoiden neuvoteltuja kompromisseja. Olennaista on myös, mistä näkökulmasta ja millä ehdoilla periaatteessa inklusiivista hyvinvointipolitiikkaa toteutetaan (ks. Heikkilä & Karjalainen 1999). Käytännössä se tarkoittaa usein neuvoteltuja ratkaisuja julkisen ja kansalaissektorin yhteistoimintojen pelisäännöistä. Syynä tähän lähtökohtaan on se, että hyvinvointipolitiikan ylläpidossa ja kehittämisessä julkisin varoin koettiin viimeksi 1990-luvulla ongelmia. Hyvinvointivaltion tukipilari – työyhteiskunta – oli syvässä kriisissä. Tässä tilanteessa hyvinvointipalveluiden tuottajana kansalaisyhteiskunnalliset toimijat saivat uusia rooleja täydentääkseen julkisia palveluita.

Perustelut Yhdessä kasvamaan -projektin toteuttamiselle

VELI-PEKKA SINERVUO

Kehitysvammaliitto on vuosia puolustanut kehitysvammaisten hyvän arjen toteutumista. Kehitysvammaliiton vuoden 1999 sääntöuudistus laajensi kohderyhmän henkilöihin, joilla on oppimisen, ymmärtämisen tai kommunikoinnin vaikeuksia. Nämä ryhmät olivat itse asiassa olleet jo muutaman vuoden eri projektien kohderyhminä.

Hyvän arjen syntyminen edellyttää onnistumisen kokemuksia yksilön koko elinkaarella – kotona, koulussa ja myöhemmin työelämässä. Nämä asiat koskevat kaikkia lapsia riippumatta siitä, onko lapsella oppimiseen liittyviä erityisiä haasteita. Kouluikässä tapahtuvalla kehityksellä on merkittävä vaikutus myöhempään kiinnittymiseen yhteiskuntaan. Kokonaisuutta tukevana interventio kouluvaiheessa on näin ollen luontevaa.

Inklusio on hyväksytty käytännössä koko maailmassa vammaispoliittiseksi tavoitteeksi. Vammaisten lasten vanhemmat ovat pitkään pitäneet tärkeänä, että heidän lastensa opetus järjestetään yhdessä muiden lasten kanssa. Suomessa varhaiskasvatuksen puolella päivähoitossa ollaan edistytty pidemmälle kuin perusopetuksessa.

Tukea inklusiiviselle kehittämistyölle voidaan löytää myös monista kansainvälisistä julistuksista, joihin Suomi on sitoutunut. YK:n ja UNESCO:n koulutustavoitteet tukevat vahvasti projektin tavoitteita. Inklusioon liittyvät tasa-arvo, täysi kansalaisuus ja jokaisen osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuus sisältyvät myös useisiin kansallisiin suunnitelmiin ja säädöksiin.

Perusopetuslaki tuli voimaan Suomessa vuoden 1999 alussa. Koululainsäädännön uudistuksen yhtenä tarkoituksena oli turvata koulutuksellisen tasa-arvo ja yhdenvertaiset koulutuspalvelut kaikille oppivelvollisille. Perusopetuksen päämääränä on kohottaa väestön yleistä koulutustasoa, mikä edistää yksilöiden valmiuksia toimia yhteiskunnan jäseninä. Tasa-arvo ilmenee muun ohella opetuksen sisällöissä sekä lain mukaisissa opetuksen järjestelyissä, joiden avulla kaikille oppivelvollisille turvataan yhtäläiset mahdollisuudet perusopetukseen. Opetustoimen perustehtävä on järjestää opetus oppilaan ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja yhteistyössä kotien kanssa.

Hankkeen ajankohtaisuutta voidaan perustella monin tavoin. Erityisopetukseen siirrettyjen peruskoululaisten määrä oli yli kaksinkertaistunut 1990-luvun puolivälistä. Yli kolmannes erityisoppilaista sai opetuksen peruskoulun yleisopetuksen ryhmissä. Pelkkä lainsäädännön kehittyminen ja suositukset eivät kuitenkaan sellaisenaan ole riittäneet viemään kehitystä julkilausuttujen tavoitteiden suuntaan. Tämän hankkeen yhtenä tavoitteena oli vauhdittaa toivottua kehitystä kouluissa ja kunnissa.

Yhdessä kasvamaan -projektin tavoitteet ovat hyvin sopusoinnussa Kehitysvammaliiton arvojen kanssa. Liitto toimii oppimiseen liittyvissä asioissa hyvin laajalla rintamalla. Kehitysvammaliiton Oppimateriaalikeskus tuottaa oppimateriaaleja, Selkokeskuksen välityksellä moni asia avautuu lukijalle helpommin. Liitolla on yhteistyöhanke Niilo Mäki Säätiön kanssa teemalla ”toimintamallien kehittäminen laaja-alaisten oppimisvaikeuksien kanssa elävien henkilöiden tukemiseksi”. Lisäksi liiton toimintapoliittinen ohjelma määrittelee liiton visioksi inklusiivisen yhteiskunnan.

Tällaiseen hankkeeseen lähteminen edellyttää silti myös vankkaa uskoa organisaation osaamiseen vaativien hankkeiden läpiviennissä. Näistähän liitolla olikin myönteistä historiaa useiden projektien kautta. Liitolla oli myös entuudestaan monipuolista kokemusta työyhteisöjen kehittämisestä. Voidaan myös todeta, että hankerahoitukseen liittyvä jatkuvasti kiristynyt kilpailu houkuttelee tekemään entistä tavoitteellisempia projekteja.

Yhdessä kasvamaan -projekti

MIRVA ALAKOSKELA JA ERJA PIETILÄINEN

Kehitysvammaliitto toteutti Raha-automaattiyhdistyksen tuella Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projektin vuosina 2002–2004. Projektin kehittämisvaihetta edelsi vuoden 2001 aikana tehty suunnittelutyö, joka toimi pohjana varsinaiselle hankesuunnitelmalle.

Tavoitteet

Projektin hankesuunnitelmassa kuvattiin hankkeen visio: kaikille avoin yhteiskunta ja täysi kansalaisuus. Päämääränä on edistää kunnan palveluita ja koulujen kykyä vastaanottaa kaikki oppilaat sekä lisätä heidän liittymistään luonnollisiin toiminta- ja oppimisympäristöihin.

Hankesuunnitelmassa tavoitteet olivat seuraavat:

1. Tuottaa ja välittää tietoa lasten toimintaympäristöistä, joissa sosiaalinen liittyminen voi tapahtua sekä liittymiseen vaikuttavista tekijöistä (lainsäädäntö ja säädökset eri tasoilla).
2. Kokeilla ja kehittää kokeilukunnissa malleja ja ajattelutapoja sekä käytännöllisiä toimintatapoja, joiden avulla kaikille lapsille taataan mahdollisuus yhdessä elämiseen ja oppimiseen lähikoulussa ja harrastuksissa sekä muissa toimintaympäristöissä.
3. Vahvistaa oppilaiden ja heidän perheidensä tasavertaisia osallistumismahdollisuuksia koulunkäynnissä, lähiyhteisöön osallistumisessa, oman elämän suunnittelussa ja päätöksenteossa.
4. Edistää ja vahvistaa poikkihallinnollista ja moniammatillista yhteistyötä kunnan sisällä ja ylläpitää vuoropuhelua kuntalaisten, viranhaltijoiden, muiden viranomaisen, palvelujen tuottajien ja luottamushenkilöiden välillä.
5. Etsiä ja kehittää kolmannen sektorin mahdollisuuksia konkreettisesti edistää yhdessä kasvamista eri toimintaympäristöissä.

Projektin käynnistymisvaiheessa ja työskentelyn edetessä tavoitteiksi tarkentuivat seuraavat tasot ja tehtävät:

Valtakunta

- Levittää Yhdessä kasvamaan -projektissa saatuja kuntakohtaisia hyviä inklusiivisia käytäntöjä ja -malleja muihin kuntiin.
- Lisätä tasa-arvoon ja kaikkien osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseen liittyvää hyväksyntää ja asenteiden muuttamista.

Kunta

- Kehittää yhteistyökunnissa kuntien palvelujärjestelmää, käytännön toimintatapoja ja malleja, jotta kaikilla kunnan 6–12 -vuotiailla lapsilla olisi mahdollisuus liittyä ja osallistua tasavertaisina jäseninä lähiyhteisöönsä ja -kouluunsa.

- Edistää ja vahvistaa hallintokuntien keskinäistä sekä hallintokuntien, palveluntuottajien ja kolmannen sektorin yhteistyötä ja vuoropuhelua toteuttaakseen yhdessä kasvamista eri toimintaympäristöissä.

Koulu

- Tukea koulujen valmiutta vastata oppijoiden yksilöllisiin tarpeisiin sekä tukea kouluyhteisöä tunnistamaan oppimisen ja osallistumisen esteitä ja etsimään niihin yhdessä ratkaisuja.

Perheet ja lapset

- Vahvistaa oppilaiden ja heidän perheidensä tasavertaisia osallistumismahdollisuuksia koulunkäynnissä, lähiyhteisöön osallistumisessa, oman elämän suunnittelussa ja päätöksenteossa.

Lähtökohtana oli, että mukaan kehittämistyöhön saadaan laajapohjaisesti kunnan eri hallintokuntia edustavia viranhaltijoita ja luottamushenkilöitä, työntekijöitä, kolmannen sektorin toimijoita, palveluntuottajia ja perheitä sekä yksi perusopetusta antava koulu kustakin hankkeeseen osallistuvasta kunnasta. Projektin painopiste kohdistui 6–12 -vuotiaisiin lapsiin.

Projektiorganisaatio

Yhdessä kasvamaan -projektille nimettiin johtoryhmä, jonka tehtävänä oli:

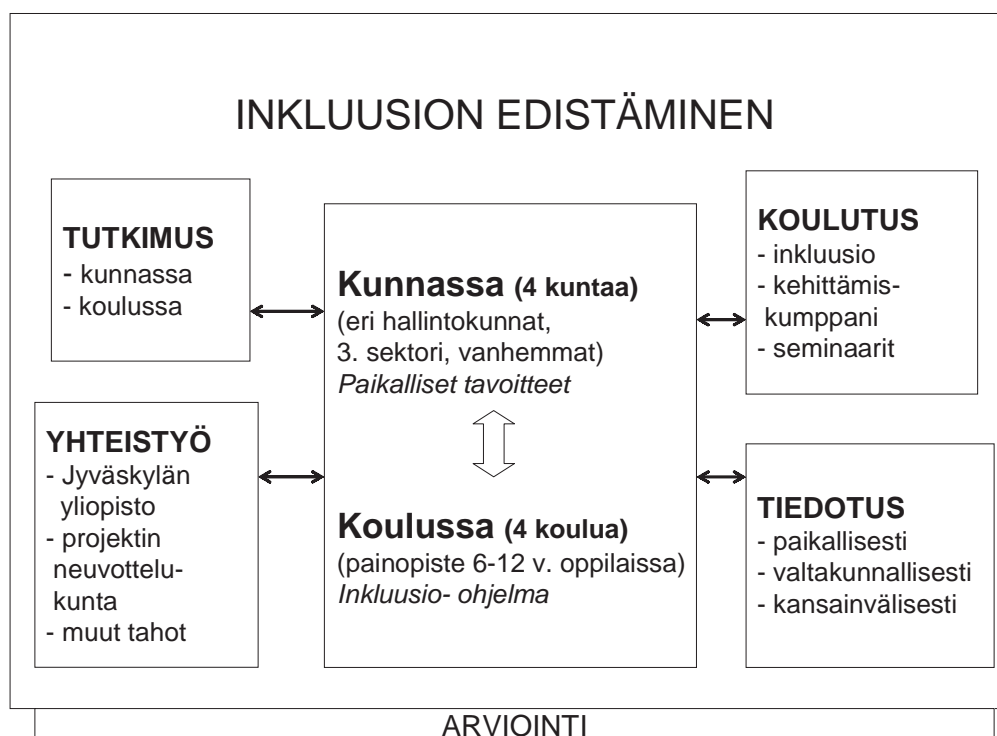
- tukea, kehittää ja keskustella hankkeen sisältöalueista sekä ohjata projektiryhmää
- suunnitella ja ohjata Kehitysvammaliiton yksiköiden välistä yhteistyötä ja tehtävänjakoa sekä tiedon välitystä
- tehdä projektia koskevat operationaaliset päätökset ja linjaukset sekä päättää projektisuunnitelmaan tehtävistä muutoksista, sekä sisällöllisistä että taloudellisista
- kutsua asiantuntijoita ja esittää ja asettaa tarvittaessa työryhmiä ja osallistua projektin neuvottelukunnan kokouksiin
- ohjata projektin taloutta ja tehdä ehdotukset koskien projektin henkilöstön palkkausta
- ohjata projektiryhmää omalla toimialallaan sekä toimia esimiehenä.

Johtoryhmä koostui liiton yksiköiden johtajista ja se toimi hankkeen käynnistämisvaiheessa. Lokakuun 2002 alusta työskentelyä ohjasi ja johti liiton toiminnanjohtaja. Projektityöntekijät palkattiin loppukeväällä 2002: projektipäällikkö, kaksi projektisuunnittelijaa, koulutussuunnittelija, kaksi tutkijaa ja projektisihteeri. Lisäksi hankkeessa toimi liiton vakituisesta henkilökunnasta erikoissuunnittelija (osa-aikaisesti). Kehittämistyön aikana projektiryhmässä tapahtui henkilövaihdoksia, joiden yhteydessä tehtiin tarkennuksia tehtäväkuviin.

Projektin osa-alueet

Lähtökohtana hankkeessa oli, että tärkeintä on kunnissa tehtävä kehittämistyö siten, että se sijoittuu kunnan omiin toimintatapoihin ja tilanteeseen. Projektin tehtävänä oli tukea kunnissa ja kouluissa tapahtuvaa työskentelyä mahdollisimman monipuolisesti (Kuvio 1)

- tarjoamalla ja järjestämällä kehittämisryhmille tukea ja ohjausta
- järjestämällä paikallista ja valtakunnallista koulutusta
- tuottamalla tutkimustietoa kehittämyöstä, koulun inklusiotyöskentelyn etenemisestä ja inklusio-ohjelman avulla esille nostetuista teemoista ja näkemyksistä
- antamalla tukea ja apua paikalliseen tiedotukseen.

Kuvio 1. Yhdessä kasvamaan -projektin toteutus yhteistyökunnissa

Hankkeessa oli tavoitteena tiedottaa laajasti inklusiofilosofiasta ja projektissa tehtävästä kehittämyöstä paikallisella, valtakunnallisella ja kansainvälisellä tasolla. Tiedotuksessa korostettiin yksilöiden oikeuksia osallistua ja liittyä tasa-arvoisina muiden kanssa suomalaiseen yhteiskuntaan. Tiedotuksen keinoin pyrittiin vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja arvoihin, yhteiseen vastuun kantamiseen ja tiedon lisäämiseen. Tavoitteena oli edistää todellista tasavertaista kansalaisuutta, oikeutta ymmärtää, oikeutta osallistua ja oikeutta vaikuttaa.

Yhteistyökumppanit

Samanaikaisesti hankkeen toteutuksen suunnittelun kanssa aloitettiin yhteistyökumppaneiden etsiminen. Kaikille Suomen kunnille tarjottiin mahdollisuutta lähteä yhteistyöhön mukaan. Jokaiseen kuntaan lähetettiin elokuussa 2002 projektista ja kuntahauusta kertova kuntakirje. Projektin markkinointiin kuuluivat myös joillakin paikkakunnilla pidetyt paikalliset projektiesittelyt ja henkilökohtaiset kontaktit lähinnä sivistystoimesta vastaaviin virkamiehiin.

Kuntia pyydettiin palauttamaan kuntahakulomake, jossa kysyttiin taustatietoja kunnasta ja yhteistyökoulusta sekä kunnan näkemyksiä ja perusteita kehittämistyöhön osallistumiseen (Liite 1). Toimeenpanosuunnitelmassa kuvattiin myös odotuksia mukaan lähtevälle kunnalle seuraavasti:

”Yhteistyökumppaniksi tulevalta kunnalta, seutukunnalta tai suuren kaupungin aluekeskukselta odotetaan sitoutumista projektin tavoitteisiin ja toteutukseen. Kunkin yhteistyökunnan kanssa tehdään sitoutumista vahvistava sopimus, jossa määritellään ja sovitaan projektin tarkemmasta toteutuksesta kokonaisuudessaan.”

Yhteistyökuntien löytäminen osoittautui odotettua haastavammaksi ja hitaammaksi. Tästä johtuen hanke käynnistettiin kiinnostuksensa ilmoittaneissa kunnissa ja supistettiin kuntien lukumäärää projektisuunnitelman mukaisesta kymmenestä neljään. Yhteistyökumppaneiksi tulivat näin Utajärvi, Jyväskylän maalaiskunta, Alahärmä ja Pyhtää. Kuntien kanssa tehtiin kuntakohtainen projektisopimus (Liite 2).

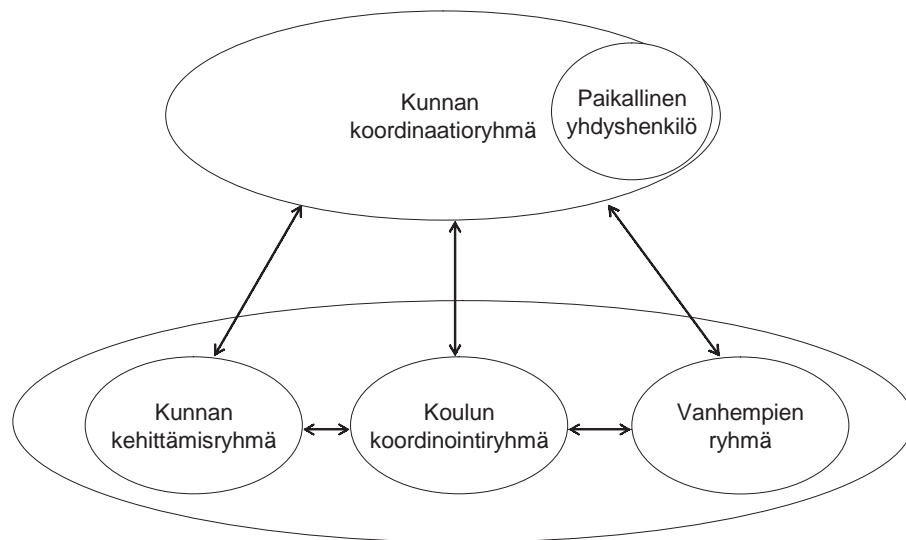
”Matkaan oli integrointi/inklusiokäsitteiden kehittäminen, mutta laajentamista ja syventämistä tarvittiin.” (kunnan väliraportti 2004)

”Katsoimme, että Yhdessä kasvamaan -hanke oli luonteva jatko kehittämistyöllemme. Saimme sen myötä kumppanikuntia, koulutusta, konsultaatiota ja mahdollisuuden tutkimukseen osallistumiseen.” (kunnan väliraportti 2004)

”Oppimisvaikeuksien varhainen tunnistaminen ja erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen lasten opetuksen kehittäminen, integroinnin resurssointi, avustajatyön kehittäminen ja joustavien opetusjärjestelyjen suunnittelu ovat keskeisimmät kunnassa 1990-luvun lopulta asti ja kehittäminen oli jo meneillään kunnassa. Yhdessä kasvamaan -hanke tukee näitä pyrkimyksiä.” (kunnan loppuraportti 2004)

Ehdotus paikalliseksi organisaatioksi

Kehittämistyössä oli tarkoituksena edetä erilaisten paikallisten kehittämisryhmien avulla. Kunnille esitettiin kehittämisryhmiin perustuva toteutusehdotus (Kuvio 2). Mallissa kehittämisryhmien tehtävänä on tarkastella kunnan palvelurakenteita suhteessa projektin tavoitteisiin, inklusioidologiaan sekä kunnan omaan suunnitelmaan ja kehittämistarpeisiin. Ryhmien saamasta konsultaatiosta ja muusta tuesta sovittiin kuntakohtaisissa sopimuksissa (Liite 2) Kehittämisryhmien välistä yhteistyötä ja jatkuvaa vuoropuhelua korostettiin tärkeinä ja merkittävinä yhteisen näkemyksen ja toimintatapojen luomisessa ja inklusioiden toteuttamisen eteenpäin viemisessä.

Kuvio 2. Ehdotus kunnille paikallisesta organisoitumisesta

Ehdotetussa toimintamallissa ryhmien tehtävät määrittyivät seuraavasti:

Kunnan koordinaatioryhmä

Ryhmän tehtävänä on paikallisen projektisuunnitelman laatiminen ja hankkeen paikallisen etenemisen koordinointi. Ryhmän toimii itsenäisesti, mutta voi käyttää projektin konsultaatiota apuna. Ryhmän jäseninä voivat olla esim. sivistystoimenjohtaja, sosiaali- ja terveysjohtaja, yhteistyökoulun rehtori, lasten ja nuorten etuja ajavan paikallisyhdistyksen puheenjohtaja, eri lautakuntien edustajia sekä kunnanvaltuuston ja -hallituksen edustajia.

Kunnan kehittämisryhmä

Ryhmän tehtävänä on mm. arvioida ja tarkastella poikkihallinnollisesta näkökulmasta inklusioajatuksia edistäviä ja estäviä tekijöitä arjen työssä ja toiminnoissa sekä miettiä mahdollisia uusia toimintatapoja ja -käytäntöjä. Kunnan kehittämisryhmälle projekti tarjoaa tukea, ohjausta ja konsultaatioapua.

Koulun koordinointiryhmä

Koulun koordinointiryhmän tehtävänä on huolehtia koulussaan inklusio-ohjelman toteutuksesta. Ryhmän toimintaa ohjaa kokeiltavana oleva ohjelma. Koordinointiryhmä koostuu monipuolisesti niin, että siinä on edustettuna opettajien lisäksi oppilaiden vanhempia, oppilaita, johtokunnan jäseniä ja koulun ulkopuolisia yhteistyökumppaneita. Koordinointiryhmässä on kehittämistyön tukena myös koulun ulkopuolinen henkilö, koulun kehittämiskumppani. Projekti tarjoaa tukea ja ohjausta ryhmälle.

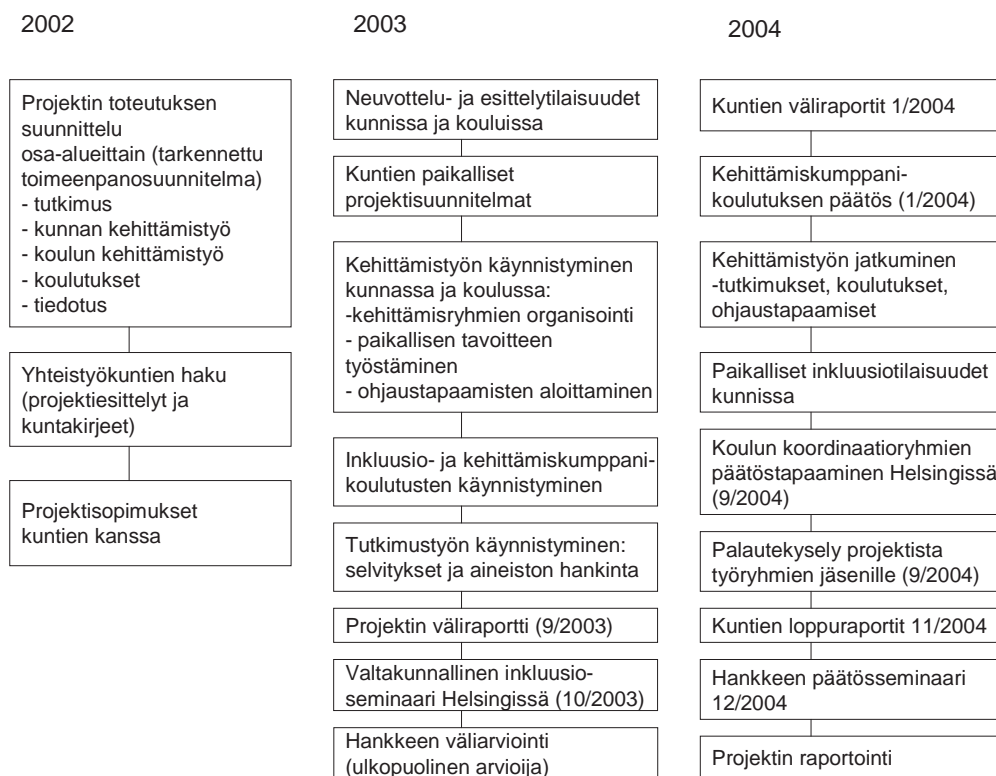
Vanhempien ryhmä

Kunta voi halutessaan perustaa vanhemmista koostuvan kehittämisryhmän. Ryhmän tarkoituksena on tukea paikallisen kehittämistavoitteen toteutumista

ja saada vanhempien näkökulmia ja ehdotuksia esille. Ryhmän tehtävänä on pohtia uusia ideoita ja ratkaisuja paremmin toimiviksi, inkluusiota tukeviksi palveluiksi. Ryhmässä käsitellyt asiat viedään tiedoksi myös muille ryhmille sekä päätöksentekoon asti. Ryhmän ohjaamisesta vastaa kunta. Vanhempainryhmän vetäjille projekti tarjoaa tukea ja ohjausta.

Projektin eteneminen

Kuviossa 3. on esitetty Yhdessä kasvamaan -projektin eteneminen pääpiirteissään. Vuoden 2002 aikana työskentelyn painopiste oli hankkeen valmistelussa ja toteutuksen suunnittelussa. Varsinainen kehittämistyö, tutkimusosuudet ja raportointi ajoittuivat vuosille 2003 ja 2004.

Kuvio 3. Yhdessä kasvamaan -projektin eteneminen vuosina 2002–2004

YHDESSÄ KASVAMAAN -PROJEKTI KUNNISSA JA KOULUISSA

Tutkimus kehittämistyön tukena: yhteiskuntapolitiikan interventiot ja niiden tutkimus³

ANTTI TEITTINEN

Yhdessä kasvamaan (YKA) -projektin ideologisen perustana oleva inklusio termillä viittaa arvoihin. YKA-projektilla on siis pyritty edistämään inklusion termiin sisältyviä arvoja. Kuntatutkimuksen sekä laajemman yhteiskunnallisen näkökulman avaaminen tästä perspektiivistä ei yhteiskuntatieteiden näkökulmasta ole asetelmallisesti kovinkaan itsestään selvä tapa tehdä tutkimusta. Ensimmäkin arvoja tutkittaessa on epätarkoituksenmukaista keskittyä vain tietyn tyyppisiin arvoihin ja jättää niiden vasta-arvot ilman huomiota. Tällöin esimerkiksi inklusion tarkastelu edellyttäisi myös eksklusion tarkastelua. Toiseksi tällainen dikotomioiden kautta lähestyminen voi toimia monella tasolla. Se voi olla esimerkiksi filosofisesti orientoitunutta käsiteanalyysia ontologian ehdoista. Se voi olla myös yhteiskunteoreettisesti pohdiskelevaa argumentointia siitä, millainen yhteiskunta on tänä päivänä. Tällä tarkoitetaan aikalaistiagnostista lähestymistapaa, jossa tarkastellaan sitä ajanhenkeä ja eetosta, jolla on keskeinen asema yhteiskunnallisen toiminnan arvoperustana ja poliittisten päätösten ideologisen taustana. Erityisesti aikalaistiagnostinen lähestymistapa ”lähenee” konkreettisen sosiaalitutkimuksen teemoja, kuten esimerkiksi hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän muutosta niin yksittäisissä asiakkaiden palvelutilanteissa kuin laajemminkin palvelujen sisältöjen ja kriteerien muutoksessa.

Dikotomisen lähestymistavan yksi soveltamismahdollisuus on tutkia inklusiota ja eksklusiota ilmiötasolla. Ilmiötason tarkastelu samoin kuin ongelmakeskeinen lähestyminen voivat kohdentua johonkin konkreettiseen ilmiöön. YKA-projektissa tämä kohdentuminen on tarkoittanut peruskouluja ja niihin kytköksissä olevia hallinnollisia ja muita tahoja, kuten perheet ja järjestöt. Akateemisessa tutkimuksessa ilmiötason tarkastelu suhteessa ongelmakeskeiseen tarkasteluun ja päämäärätasoon tarkasteluun asemoituu tavallaan kahden jälkimmäisen tarkastelutavan perustaksi. Ilmiötason tarkastelu tuottaa perustietoa esimerkiksi inklusion kehittämishankkeesta. Eri-

³ Kuntatutkimuksen yksityiskohtaisemmat tulokset ovat luettavissa tutkimusraporteissa (ks. Teittinen 2003, 2005a ja 2005b).

tyisesti niistä mekanismeista, joilla tätä interventiota on toteutettu. Näin tuotettu tieto ja tuon tiedon laajemman yhteiskunnallisen merkityksen ymmärtäminen asettaa jäsentyneemmät kysymyksenasettelut ongelmakeskeisen ja päämäärarationaalisen tutkimuksen asetelmille ja niiden toteuttamiselle.

Toisin sanoen lähtökohtana esimerkiksi inklusiivisen kehittämistyön intervention tutkimukselle on perustutkimuksellinen orientaatio. Se ei tarkoita pelkästään inklusiioon liittyviä kirjallisuuskatsauksia tai pelkkiä teorioiden esittelyjä inklusiosta, vaan konkreettista tutkimustyötä inklusion ilmiöstä. Kun perustutkimuksellinen vaihe on kyetty operationaalistamaan, interventioiden tutkiminen tapahtuu yhteiskuntatieteissä usein arviointitutkimus-nimikkeen alla. Arviointitutkimus itsessään ei eroa tavallisesta tutkimuksen tekemisestä, mutta tutkimuksen kohde on yleensä jokin rajattu projekti tai vastaava. Yhteiskuntapoliittisena interventiona YKA-projekti edustaa tyypillistä kehittämissuunnitelmaa, jossa laajana arviointitutkimuksen roolina on tarkastella intervention tulosten ja toimintatapojen kautta tällaisten interventioiden yleisempää merkitystä. Suppeampi näkökulma tarkoittaisi tulosten merkityksellisyyden huomioimista vain intervention kohteissa.

Inklusiivisen kehittämistyön tutkimusosuuden laajempi yhteiskunnallinen ja projektikuntiin kohdistuva tutkimustoiminta on pyrkinyt noudattelemaan ilmiötasolta lähtevää tutkimusta. Konkreettisista koulujen ongelmien ratkaisemisyrittämisistä tai päämäärien saavuttamisen seurannasta ei ole ollut kysymys. Eikä suoranaisena pyrkimyksenä ole ollut toimintatutkimukselliseen lähestymistapa, vaikka useissa projektikuntien auditointitilaisuuksissa toimintatutkimukselliset tavoitteet ovat täyttyneet tutkimustulosten soveltamisena paikallistasolla. Tutkijan rooli on joka tapauksessa tutkittavaan kohteeseensa nähden vuorovaikutuksellinen, jolloin käytävä dialogi on merkityksellistä kaikille osapuolille. Toimintatutkimuksellisen orientaation sijaan tutkimuksessa on ilmiötason tarkastelun rinnalla ollut arviointitutkimuksellinen lähestyminen. Seuraavassa on nostettu esiin keskeisiä tuloksia ja niiden yleisempiä merkityksiä projektissa toteutetusta yhteiskunta- ja kuntatutkimusosuudesta.

Perusopetuksen yleisopetuksen ja erityisopetuksen suhteen tarkastelua

Koulutuspolitiikka osana yhteiskuntapolitiikkaa edustaa sen yhtä keskeisintä osa-aluetta, koska koulutuksen kehittämistoimet ovat ymmärrettävissä yhteiskunnan kokonaisuhyötyyn tähtäävänä ennakoivana toimintana. Hyvin koulutettu väestö on käsitetty eduksi yhteiskunnalle ja yksilöille. Koulutuspolitiikalla voidaan ohjata ja toteuttaa sellaisia koulutuksellisia ratkaisuja, jotka edesauttavat hyödyn saavuttamista. Käytännössä tämä on näkynyt 1990-luvun koulutuspolitiikan ideologisessa ja sen myötä käytännöllisessä muutoksessa. Ideologinen käänne on tarkoittanut koulutuksen ja talouselämän pyrkimysten yhteensovittamista. Kun tällainen perustavanlaatuinen aatteellinen tavoite on muodostunut koulutuspolitiikan ytimeksi, sillä on ollut kahdenlaisia vaikutuksia tai ainakin koulutukseen liittyvien yhteiskunnallisten prosessien ohjautumiseen vaikutta-

via tekijöitä. Toisaalta kysymys on ollut koulutuspoliittisten käytäntöjen muuttumisesta tukemaan muotoutunutta tavoitetta ilman että mitään lakisääteisiä tai institutionaalisia muutoksia olisi tarvinnut tehdä. Toisaalta koulutuspolitiikassa on samanaikaisesti tehty kattavia institutionaalisia muutoksia, joiden avulla on pyritty edistämään tavoitetta.

Perusopetuksen kannalta ajateltuna koulutuspolitiikan ideologinen käänne on merkinnyt oppilaitosten halua profiloitua. Periaatteessa on muodostunut kilpailutilanne jopa peruskoulujen välille, jolloin keskeistä on rekrytoida profiiliin sopiva oppilasaines kouluihin. Tämä yleisempi trendi heijastuu myös perusopetuksen erityisopetukseen ainakin siten, että erityisopetuksen järjestämisen muodot “etsivät” omaa paikkaansa ja pyrkivät legitimoimaan oman merkityksensä. Erityisopetus on toki määrällisesti kasvanut ja siten arvioituna sen legitimaatio olisi hyvä. Mutta samalla erityisopetukseen tehtävää yleisempää yhteiskuntapoliittista “satsausta” ei voidakaan perustella yhtä helposti, koska ideologisen käänteen kannalta hyötyjä ei ole helposti osoitettavissa. Tässä mielessä erityisopetuksen kehittämisen sisällöllinen tavoite sisältää niin perusopetuksen rakenteellisia uudistuksia kuin yksilöllisiä painotuksia. Nähtäväksi jää, asemoituvatko kehittämistoimet tukemaan ideologisen käänteen mukaisia tavoitteita erilaisissa inkluusiivisissa projekteissa.

Erityisopetus on koulutuspolitiikan pieni asia. Se on kuitenkin jatkuvasti esillä myös julkisessa keskustelussa sen voimakkaan kasvun takia. Keskustelun kestoteemana on ollut, ettei erityisopetuksen voimakkaaseen lisääntymiseen ole välttämättä kiinnitetty tarpeeksi ajoissa huomiota. Erityisopetuksen rakenteelliset ratkaisut ovat peräisin 1960- ja 70-luvuilta, mutta silloin jopa radikaaleiksi käsitetyt käytännöt ovat muuttuneet koulutuspolitiikan rutiineiksi ja näin erityisopetuksen kehittämistyö sisällöllisesti on näyttäytynyt huonosti. Erityisopetuksen radikaali vaihe oli 1960–70 -luvun taitteessa peruskoulu-uudistuksen yhteydessä. Rinnakkainen kahden koulun järjestelmä (kansalaiskoulu ja oppikoulu) purettiin. Erityisopetuksen asemaan tämä vaikutti siten, että peruskoululaki antoi mahdollisuuden kaikille oppilaille saada opetusta yhdessä. Samalla osa-aikaiseen erityisopetukseen perustettiin lisää virkoja ja tarkoituksena oli vähentää oppilaita kokoaikaisesta erityisopetuksesta.

Tämä niin sanotun integraatio-ideologian toteuttaminen itsessään vaikuttaa tämän hetkisten tilastollisten aineistojen valossa kuitenkin vaikealta. Enää ei perusteluna ole se, että osa-aikaiseen erityisopetukseen yleisopetuksen ohessa siirrettäisiin oppilaita, jotta heidän lukumääränsä vähenisi kokoaikaisessa erityisopetuksessa. Varsinaisena syynä on paremminkin se, että yleisopetuksen puolelta ongelmakeskeisiä oppilaita siirretään ”helpommin” erityisopetuksen piiriin. Yleisopetuksen puolella olevat ongelmat halutaan ainakin osittain ratkaista erityisopetuksella. Toisin sanoen erityisopetuksen päätöksissä yleisopetuksen ongelmien syyt näyttävät osa-aikaisten erityisoppilaiden kasvavassa määrässä. Lähtökohdiltaan tämän kaltainen toiminta ei ole yllättävää. Alunperinkin erityisopetukselliset muodot kehitettiin kontrolloinnin keinoiksi, koska yleisopetuksellisin menetelmin ei kyetty opettamaan kaikkia poikkeaviksi määritettyjä oppilaita ja kouluviranomaiset kokivat tällaiset oppilaat yhteiskunnalliseksi uhaksi (ks. esim. Kivirauma 1989).

Suomalaisen koulutuspolitiikan hallinnosta vastaavat opetusministeriö ja Opetushallitus omassa roolissaan ovat kiinnostavasti mukautuneet koulutuspolitiikan ideologiseen käänteeseen. Koulutuspolitiikan ja taloudellisen toiminnan yhteensovittamisessa nämä instituutiot ovat lähteneet edistämään sellaisia hankkeita, jotka palvelevat melko eksplisiittisesti tätä tavoitetta. Tällaisia hankkeita ovat esimerkiksi erilaiset tietotekniikkaan liittyvät hankkeet, yrittäjäkasvatus ja ammattikorkeakoulujen instituutiointaminen. Tietotekniikan hankkeisiin erityisesti sisältyy inkluusio-ajattelun sisällöllisiä ulottuvuuksia kaikkien mahdollisuudesta tavoittaa palveluita ja pyrkiä itsensä toteuttamiseen, mutta muuten inkluusio omana asiakokonaisuutena ei ole suomalaisen koulutuspolitiikan keskiössä ainakaan kehittämistoimien osalta.

Koulutuspolitiikasta vastaavat yhteiskunnalliset instituutiot toteuttavat inkluusiivisten toimenpiteiden osalta vähittäistä, ”pienien askelten” politiikan muutosta. Yleiset tasarvoisuutta ja universaaleja oikeuksia korostavat opetusministeriön ”julistukset” muuttuvat käytännöiksi Opetushallituksen toimenpiteissä. Ne on Opetushallituksen toimintatavalle tyypillisesti ulkoistettu eli opetukseen ja koulutukseen liittyviä inkluusiivisia kehittämis- ja tutkimustoimenpiteitä suorittavat ulkoiset toimijat. Rakenteellisenä johtopäätöksenä on se, että julkisella palvelujärjestelmällä koulutuspolitiikassa on enimmäkseen ohjaava ja kontrolloiva rooli tällaisiin marginaalissa tapahtuviin asioihin. Silloin julkinen palvelujärjestelmä jättää tehtäviä muiden tahojen hoidettavaksi ja rahoitettavaksi esimerkiksi asiantuntijajärjestöjen kautta.

Ohjaamisen ja kontrolloinnin näkökulmasta erityis- ja yleisopetuksen välisen suhteen tarkastelu ns. biopoliittisena kysymyksenä valottaa konkreettisemmin julkisen palvelujärjestelmän roolia. Biopoliittikka (ks. Teittinen 2000) on käsitetty modernissa yhteiskunnassa hallintajärjestelmän keskeiseksi toimintatavaksi. Siinä yksilö on tiedollistamisen, diskurssien, luokittelun ja tilastoinnin kohde – ei ainoastaan yksilöstä tuotettavan tiedon merkityksessä, vaan myös yksilön ”itse” tuottaman, omaa itseään koskevan tiedon merkityksessä. Tuotettua tietoa käytetään vallan teknologian lähteenä, ja se liittyy siihen vallan kehikkoon (esim. institutioituneeseen organisaatioon, julkisiin palveluihin), jossa sitä käytetään. Biopoliittikan agentteina toimivat professiot ja ekspertit, ne osaavat tuottaa ja hallita biopoliittista tietoa. Erityisopetuksen valikoitumisprosessin jokainen yksilökohtainen lopputulos on tästä näkökulmasta ajateltuna biopoliittikkaan perustuva hallinnollinen kategorisointi. Oppilas kohteena jäsentyy nimenomaan biopoliittisesti siksi, että oppilaan poikkeavuus edustaa vaaraa yleisopetukselle eli yleisopetus ei kykene käsittelemään vaarallisia yksilöitä. Vaarallisiksi koetut oppilaat normitetaan erityisoppilaisiksi, jolloin heidän sosiaalistamisensa tapahtuu erityismenetelmin.

Kysymys inkluusiivisten toimenpiteiden kehittämisestä perusopetuksen kentällä tiivistyy pohjimmiltaan siihen, pyrkivätkö inkluusiiviset toimenpiteet muodostamaan jonkin uuden hallinnollisen kategorian koulutuspolitiikkaan. Ovatko erityisopetuksen luokittelut tällä hetkellä riittämättömät käsittelemään erityisopetuksen variaatioita. Inkluusiivisten toimenpiteiden läpiviemisessä koulutuspolitiikassa on myös yksilöllinen näkökulma. Se kiteytyy siihen, kykeneekö inkluusio poliittisena ideologiana ja poliittisena käytäntönä tarjoamaan yksilöllisiä selviytymisstrategioita inkluusion ja eksklusion vaikeasti määriteltävällä rajaseudulla ja leikkauskohdissa.

Projektin toteuttaminen ja ohjaaminen

Keskeinen lähtökohta tarkasteltaessa neljän projektikunnan tapaa toteuttaa YKA-projektia oli, miksi projektimuotoinen työskentely on tapa toimia haluttaessa kehitystä ja muutosta. Tämän kysymyksen pohjalta lähdettiin selvittämään yhteiskunnallista aikalaisdiagnoosia modernien yhteiskuntien projektiluonteisuudesta ja yleisemmällä tasolla yhteiskuntien pirstoutuneesta nykyluonteesta. Se edellytti perehtymistä taustatai yleisiin teorioihin modernien yhteiskuntien organisoitumisesta sekä tutkimusteorioihin eli sellaisiin johtopäätöksiin, jotka perustuvat tehtyyn empiiriseen tutkimukseen. Aikalaisdiagnostisessa lähestymisessä voidaan nyt tarkastella sitä, millaisia yleisempiä johtopäätöksiä voidaan tehdä yksittäisten projektien toteuttamistavoista.

Neljän kunnan tavassa toteuttaa YKA-projektia empiirisenä tuloksena voitiin erotella päälinjoiltaan kaksi erilaista toteuttamistapaa. Projektin toteuttamisessa olennaiset erot näyttäisivät johtuvan projektiin osallistumisen lähtökohtien erilaisuudesta. Se antaa vahvoja viitteitä myös siihen, miten projektin toteuttamisessa on organisoiduttu ja verkostoiduttu. Projektikuntien yhteisenä tavoitteena on ollut laajentaa inklusiivisen ideologian ja toimintaperiaatteiden omaksumista koulutuspolitiikkaa monipuolisemmin. Toteutuksessa yhteisiä piirteitä on havaittavissa näkyvimmin Pyhtään ja Utajärven kesken sekä Alahärmän ja Jyväskylän maalaiskunnan kesken. Jyväskylän maalaiskunta ja Alahärmä ovat pyrkineet selkeästi oman inklusiivisen mallinsa jatkokehittelyyn YKA-projektin avulla. Pyhtäällä ja Utajärvellä inklusiivinen kehittämistyö alkoi perusteellisesta asiaan orientoitumisesta ja perehtymisestä, kun Jyväskylän maalaiskunnassa ja Alahärmässä tämän tyyppistä aloitusvaihetta ei ollut. Projektin toteuttaminen Pyhtäällä ja Utajärvellä ei muotoutunut samalla tavalla kuin Jyväskylän maalaiskunnassa ja Alahärmässä. Pyhtäällä ja Utajärvellä etsittiin näkyvämmiin toimintaympäristöstä uusia inklusiivisen kehittämisen kohteita, joita omassa toiminnassa voisi hyödyntää. Jyväskylän maalaiskunnassa ja Alahärmässä aikaisemman kokemuksen pohjalta potentiaaliset inklusiiviset toimijat oli koottu verkostoksi toteuttamaan projektia.

Tämän perusteella voidaan projektikunnissa muodostuneet verkostot jakaa kahteen ryhmään. Jyväskylän maalaiskunnan ja Alahärmän verkostot ovat ”vahvojen suhteiden” verkostoja ja Pyhtään ja Utajärven verkostot ”heikkojen suhteiden” verkostoja. Yhteiskuntatieteellisessä verkostotutkimuksessa on esitetty, että ”heikkojen suhteiden” verkostossa muodostuu erilaisia osaverkostoja, joiden väliin muodostuu välittävä yhteys eli silta, joka voidaan käsittää paikallisverkostoja yhdistäväksi väyläksi. Verkostojen sillat eli heikot yhteydet tarkoittavat siis eri verkostojen välisiä tai yhden verkoston kommunikatiivisuuden rakennetta, jossa sillalla on erityisasema verkoston/verkostojen kommunikatiivisuudessa (ks. Granovetter 1973, Scott 1991).

Kunnissa toteutettujen projektien ominaispiirteenä on ollut viranomaiskeskeisyys. Tätä selittää se, että inklusiivinen kehittämistyö on kohdentunut kouluihin. Kuitenkin projektin ensisijaisena kohderyhmänä olleet 6–12 -vuotiaat lapset sekä heidän perheidensä osallistuminen ei näyttäydä kovinkaan hyvin kuntatyöskentelyn tutkimuksessa. Tämä kysymys palautuu myös projektiohjauksen ja kuntien projektien toteuttamisen väli-

seen suhteeseen. Havaittu virkamiesvetoisuus ja sitä kautta mahdollinen hallintokäytäntöihin vaikuttaminen edistää lähinnä inklusiivisen kulttuurin, politiikan ja käytäntöjen kehitystä rakenteellisesta näkökulmasta. Inklusio lasten ja perheiden yksilönäkökulmasta ei välttämättä tule esiin tätä kautta.

Kuntien ongelmat ovat siinä, että palvelurakenteen järkevä ylläpitäminen tarvitsisi vahvan kuntahallinnon ja -talouden. Projekti tuo hajautettuna ja väliaikaisena alasyhteiminä ”ehdotuksia” resurssien uudelleenjaosta ja uusista hallinnoimisen tavoista. Tällaisessa tilanteessa voidaan puhua palvelurakenteen hyvinvointivaltiollisen ajattelun siirtymästä hyvinvointiyhteiskunnalliseen ajatteluun, jossa keskusjohtoisuus ja normiohjaus on hajautettu alasyhteimeihin. Tässä muutoksessa viitataan usein siihen, että palveluiden saaminen on siirtynyt asiakkaiden omalle vastuulle ja heistä pidetään vähemmän huolta. Hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden saaminen verrattuna hyvinvointivaltion palveluiden saamiseen vaatii siis asiakkaiden aktiivisempaa roolia ja itsestään huolehtimista.

Tällaisessa yleisemmässä tilanteessa YKA-projektin sisällöt ja toteuttamistavat voivat toimia sosiaalisena innovaationa kahteen suuntaan. Asiakkaiden eli erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden ja heidän perheidensä palveluiden saantia eli koulukysymyksiä voidaan tukea. Heidän näkökulmansa havaitseminen tai sen huomioon ottaminen ei ole ollut helposti tunnistettavissa projektin rajallisessa ajassa kovinkaan kattavasti. Tässä mielessä projektiohjauksen roolin tasapainottelu rakenteellisen ja yksilönäkökulman välillä tiukassa viranomaisohjauksessa olevan koululaitoksen kontekstissa olisi tulosten valossa painotettava rakenteellisen näkökulman ohella painokkaammin yksilönäkökulmaan eli lasten ja perheiden osallisuuden edistämiseen. Kuntahallinnossa yksilönäkökulma ei ainakaan koulukontekstissa ole läpäissyt kulttuurin, politiikan ja toiminnan tasoja riittävästi. Kunnallishallinnon yleisesti korostettu kansalaisten osallistumisen periaate tulisi näin paremmin täytetyksi (ks. Kuntalaki 365/1995).

Joka tapauksessa kuntahallinto palvelujärjestelmän ylläpitäjänä voi joustavasti projektimuotoisesti kehittää koulujen käytäntöjä ja koulutuspolitiikan suuntaviivoja. Projektin annista aidosti sosiaalisena innovaationa voidaan puhua kuitenkin vasta sitten, kun projektissa kehitettävät asiat ”jäävät elämään” eli vakiinnuttavat asemansa kunnan ja koulun työskentelyssä lasten ja heidän perheidensä tarpeista käsin. Toisin sanoen inklusion edistämässä on kysymys siitä, että yksittäiset projektit muuntuvat sellaisiksi prosesseiksi, joissa kehittämistyön tavoitteet sisältyvät kaikkeen toimintaan. Keskeisimpiä tavoitteita YKA-projektissa sosiaalisen innovaation kehikossa ovat olleet toimintapoliittiset muutokset, jossa niin koulussa kuin kuntatasollakin on alettu linjata koulutukseen ja kasvattamiseen liittyviä kysymyksiä. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi kodin ja koulun yhteistyön parantaminen, erityisluokkien poistaminen ja yhteinen kouluunotto, lähikouluperiaate, kuntapalveluiden inklusiivisempi informointi, koulupiirien ja kunnan aluehallinnon kehittäminen, poikkihallinnollisuus sekä julkisen, yksityisen ja kansalaissektorin verkostoituminen. Mainitut tavoitteet ja niiden kehittäminen eivät siis itsessään edusta vielä sosiaalisia innovaatioita, mutta on olemassa jo sellaisia vahvoja viitteitä kuntien projektityöskentelyn käytännöistä, että useimmat tavoitteet ovat alkaneet prosessoitua projektia laajemmin. Toistaiseksi kes-

keinen puute on ollut kuitenkin yksilönäkökulman (lapset ja perheet) lähtökohdista rakentuvan inklusiivisen kehittämistyön vähäisyys. Pitkällä aikavälillä on mahdollista löytää näistä tavoitteista vakiintuneita toimintamuotoja.

YKA-projektin asemoitumisessa inklusio-ideologian edistämisyhtymykset voidaan käsittää osana yhteiskuntapolitiikkaa, jossa painotus on erityisesti politiikassa sisältönä ja muotona. YKA-projektin poliittisuus eli tietty linjavalinta tulee esiin siinä, että uusien ideoiden ja ideologioiden ajaminen tarkoittaa väistämättä valtataisteluita uuden ja vanhan politiikan välillä. (vrt. Hänninen 1998a, Simpura 2000). Tällaisissa taistelussa kiistat vallasta helposti eivät eksplikoidu suoraan, vaan verhoutuvat käytännön tekemisen kautta, kun palvelujärjestelmää on joka tapauksessa kehitettävä. Toisin sanoen politiikan vaihtoehtojen välillä ei juurikaan käydä keskustelua ja politiikka korvataan asiakokonaisuuksia positiivisesti kuvaavilla ilmaisuilla, kuten laatu, integraatio, inklusio jne. Kysymys ei ole siitä, etteikö esimerkiksi inklusio-ideologian ja sen käytäntöjen edistäminen olisi yleisesti hyväksyttyä. Olennaista on aikalaisdiagnostisessa kehikossa huomata, että yleisesti hyväksytyt tavoitteet esimerkiksi laadusta ja inklusiosta voidaan saavuttaa usealla eri tavalla. Neljän projektikunnan inklusio-ideologian periaattelliset ja käytännölliset edistämisyhtymykset osoittavat, että asioiden toteuttamisessa on olemassa erilaisia vaihtoehtoja. Projekti on poliitikkoja ja virkamiehiä sitouttavana toimintana nostanut esiin yleisemmän keskustelun koulutuspolitiikan vaihtoehtoista kuntapalveluiden osana. Keskustelu koulutuspolitiikan vaihtoehtoista on tämän projektin empirian perusteella hyvin tärkeää, koska inklusio-ideologia ja sen käytännölliset yhtymykset usein huonosti soveltuvat yleisempään koulutuspolitiikan ideologiseen käänteeseen ja laajasti selvitettyihin hyvinvointiyhteiskunnan uusliberalistisiin piirteisiin (ks. esim. Hänninen 1998b, Julkunen 2001).

Inklusio – haaste monitahoiseen yhteistyöhön⁴

ERJA PIETILÄINEN JA MIRVA ALAKOSKELA

Yksilön elämänsäkaarella on useita erilaisia toimintaympäristöjä. Pienen lapsen tärkein ympäristö on koti ja perheenjäsenet. Iän myötä ympäristöt laajenevat ja mukaan tulevat mm. päiväkotia, peruskoulu, harrastustoiminta, kaveripiirit, ammatilliset opinnot, työelämä ja parisuhde ja oman perheen perustaminen. Riippumatta toimintaympäristöstä ja elämänvaiheesta tavoitteena tulisi olla yksilön tasavertainen osallisuus yhteiskunnan toimintaan.

Kunnan tehtävänä on tarjota palveluja ja erilaisia osallistumisen mahdollisuuksia kaikille asukkailleen. Näin ollen inklusion kehittäminen ei voi rajoittua vain yhden hal-

⁴ Teksti julkaistu aiemmin: *Yhdessä kasvamaan – tietoa ja käytännön kokemuksia kaikille avoimesta koulusta ja lähiyhteisöstä [CD-rom -levyke] (2004). Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projekti. Helsinki: Kehitysvammaliitto.*

lintokunnan vastuulle. Vain yhden hallintokunnan tai sektorin aktiivinen toiminta inklusion kehittämisessä ei vielä varmista tarkoituksenmukaista lopputulosta. Kaikkien tahojen yhteisillä ponnistuksilla voidaan tuottaa osallisuutta lisääviä toimintaympäristöjä ja -mahdollisuuksia kuntalaisten parhaaksi. Erityisen tärkeää on huomioida pienet kuntalaiset, sillä he kasvavat ja kehittyvät lähiyhteisössään ja heidän elämälleen rakennetaan niitä tärkeimpiä pilareita, joiden varassa heidän tulisi elämässään pärjätä.

Kunnan on ratkaistava, kuinka paljon se haluaa panostaa erilaisten ihmisten hyvinvointiin konkreettisilla toimenpiteillä. Juhlapuhetasolla on mahdollisuus näennäisinklusion, jolloin asiakkaiden arkiset kokemukset eivät välttämättä vastaakaan kauniiden sanojen retoriikkaa. Jotta juhlapuheista päästäisiin konkreettisiin arkisiin asioihin, joissa inklusio kuntalaisten elämämaailmassa todentuu, tarvitaan jatkuvaa kuntalaisten ja päättäjien sekä eri sektoreiden välistä vuoropuhelua. Käytännössä tämä on mahdollista keräämällä informaatiota ja näkökulmia erilaisin perinteisin menetelmin kuten kyselyillä, kartoituksilla, selvityksillä ja asiakirjoista saatavilla tiedoilla. Muita mahdollisuuksia ovat esim. erilaiset keskustelufoorumit, arvioinnit, vertaisarviointit ja asiakaspalautteet. Kuntalaisistaan välittävä kunta löytää itselleen sopivat keskustelutavat. Ensinnäkin on kuitenkin rakennettava yhteinen arvopohja, joka luo mahdollisuuden inklusion eteenpäin viemiselle.

Keitä koskee?

Inklusio ei ole yksittäinen tapahtuma vaan prosessi, jossa yhteisön kaikilla jäsenillä on merkityksensä. Prosessin eteenpäin viemisen tulisi tapahtua eri tahojen yhteistyönä. Työhön tarvitaan mukaan kuntalaisia ja eri hallintokuntia, paikallisia järjestöjä, yksityisiä palveluntuottajia ja päätöksentekijöitä edustavat virkamiehet ja luottamushenkilöt. Käytännössä siis inklusiivisia ja osallisuutta lisääviä mahdollisuuksia tuottavat ne kaikki tahot, jotka tarjoavat palveluja ja erilaisia toimintoja kuntalaisille.

Asiat, jotka toimivat yhdessä kunnassa tai alueella, eivät välttämättä olekaan toimivia toisessa. Ideoiden jakamista ja hyviä kokemuksia muiden tekemästä työstä kuitenkin tarvitaan, sillä niiden kautta saadaan toisaalta uutta intoa kehittämistyöhön ja toisaalta heijastuspintaa omalle työlle. Tarvitaan ideoita ja kokemuksia yli kuntarajojen: Miten muissa kunnissa? Millaista tukea kunnat voivat toisilleen antaa? Kokemusten ja ideoiden jakaminen yhdessä muiden kuntien kanssa on hyödyksi kaikille.

Inklusiota eteenpäin vievässä kehittämistyössä on hyvä olla tietoinen niistä asenteista, joita kukin kantaa itsessään kuin myös oman yhteisön tai toimintaympäristönkin tavasta suhtautua erilaisiin ihmisiin. Tiedostaminen on merkityksellistä, koska usein juuri asenteet ja ennakkoluulot toimivat jopa tiedostamattomina esteinä inklusion kehittämiselle. Erilaisuudesta on hyvä saada henkilökohtaisia omia kokemuksia. Kehittämistyö alkaa jokaisesta ihmisestä itsestään. Oma tahto, halu ja asennoituminen ovat lähtökohtana.

Yhteistyöstä yhdessä tekemiseen

Kunnan palvelujen kehittäminen kaikkien kuntalaisten tarpeita vastaaviksi edellyttää yhteis- ja verkostotyön tietoisempaa tiivistämistä. Kuntalaiset ovat kaikkia tahoja yh-

distävä tekijä ja työskentelyn hyödyn tulee kohdentua kaikkiin. Yhteiseksi koetussa asiassa voidaan päästä yhteistyöstä yhdessä tekemiseen. Yksittäisten ponnistelujen sijaan voimavarat yhdistävä työskentely tuottaa todennäköisesti parasta lopputulosta. Palveluiden, tukitoimien ja mahdollisuuksien eheyttäminen nykyisessä pirstaleisessa sektorijärjestelmässä voi tapahtua vain poikkihallinnollisen ja moniammatillisen yhteistyön kautta. Näitä asioita tulee opetella ja erityisesti harjoitella, jotta niistä syntyy paikallisesti merkittäviä muutoksia. Tulokset voivat syntyä alkuun pieneltä tuntuvista asioista mutta tekemällä ensin pientä ja kaunista saadaan jatkossa aikaan yhä suurempia ja laajempia muutoksia.

Käytännön työnä tämä tarkoittaa resurssien ja tiedon yhdistämistä ja vastuun jakamista eri hallintokuntien ja muiden organisaatioiden ja toimijoiden kesken. Fyysisen ympäristön suunnittelussa ja rakentamisessa kunnan kaavoitus-, rakennus- ja puisto-osastoilla on asiantuntemus, johon liitettynä tieto vaikkapa vammaisten osallistumisen edellytyksistä voisi huomattavasti lisätä kuntalaistyytyväisyyttä. Esteetön ympäristö, joka monipuolisilla ja idearikkailla ratkaisulla tukee mm. vammaisten ja muuten erilaisten lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä, lisää osallistumismahdollisuuksia, rikastuttaa elämää ja laajentaa näiden lasten ja nuorten elämänpohjaa tulevaisuuteen. Nuorisotoimi tai järjestöt voivat organisoida samaan em. fyysiseen ympäristöön toimintoja, jotka omalta osaltaan mahdollistavat mm. sosiaalista kanssakäymistä ja harrastustoimintaa. Jokaisella kunnallisella sektorilla tulisi olla vastuu ja velvollisuus omalta osaltaan huolehtia siitä, että sen tuottamat toiminnot ja ratkaisut koskettavat kaikkia kuntalaisia ja tekevät täyden osallistumisen ja mukana olon mahdolliseksi.

Yhteinen asia, yhteiset tavoitteet

Inklusio on paikallista – kukin kunta toimii omalla tavallaan omista lähtökohdistaan ja resursseistaan. Tasavertaisten lähiyhteisöön osallistumis- ja liittymismahdollisuuksien lisäämisestä voi kunnassa tulla kaikkien yhteinen asia ja tavoite. Asian edistämiseksi on työstettävä erilaisia näkökulmia inklusiosta ja tasavertaisuudesta sekä samalla pohtia kehittämishaasteita ja yhteisiä suuntaviivoja. Toiselle inklusio voi tarkoittaa käytäntöä, toiselle lähinnä ajattelutapaa erilaisuuteen, jollekin kysymys on erityisesti resursseista. Erilaiset näkökulmat voivat olla voimavara ja niitä tulee kunnioittaa ja hyödyntää. Todellinen keskustelu ja aito vuoropuhelu on tarpeen. Vain yhteiseksi koettu asia tuottaa yhteiseksi koettuja tavoitteita.

Miten esimerkiksi voimme edistää kaikkien lasten liittymistä tähän kuntaan ja tarjota heidän elämän- ja opinpolullaan sellaisia palveluja ja tukitoimia, joita he tarvitsevat osallisuutensa tueksi? Laaja-alaiset, suuret tavoitteet on pilkottava pienemmiksi, sopivan kokoisiksi ja konkreettisiksi, jotta niiden eteen voidaan tehdä yhteistä työtä ja toisaalta niiden saavuttamisesta voidaan myös nauttia.

Prosessien tietoinen tarkastelu

Inklusion kehittäminen ei ole sinänsä uusi eikä ihmeellinen asia. Kyse on enemmänkin toisenlaisesta näkökulmasta olemassa oleviin käytäntöihin ja toimintoihin. Inklusion eteneminen on omalla tavallaan päättymätön prosessi. Se elää ja muuttuu mm. kuntalaisten ja yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksesta. Se elää ajassa ja paikassa

ja joustaa sen mukaisesti. Emme siis kohtaa sellaista päivää, jolloin voisimme todeta ”Nyt (yhteis)kunnassa kaikki palvelut ja toiminnot ovat sellaisia, etteivät ne tarvitse enää kehittämistä. Inklusio on nyt valmis.”

Inklusio toteutuu pienin askelin, vaiheittain, yksi asia kerrallaan. Prosessityöskentely luo luonteenomaisen viitekehyksen inklusion tavoitteelliselle eteenpäin viemiselle. Olennaista on pohtia ja jäsentää asioiden keskinäisiä suhteita kuntalaisesta käsin ja määrittää asioiden tärkeysjärjestyksiä. Usein prosessit ovat tai jäävät näkymättömiksi ja vaikeasti hahmotettaviksi. Kirjaamalla saadaan prosessit konkreettisiksi ja näkyviksi.

Kehittämistyöhön tarvitaan yhteisiä työvälineitä, joita voivat olla esimerkiksi erilaiset työryhmät toimeksiantoineen, kyselylomakkeet, seurantalomakkeet, pohdintatehtävät, arviointimenetelmät. Työvälineiden ja menetelmien tulee olla sellaisia, että ne omalta osaltaan tukevat niitä konkreettisia toimia, joita arjessa tapahtuu. Esimerkiksi niiden pitäisi tuoda lisäarvoa mm. opettajien työhön ja tukea lasten kokonaisvaltaista osallisuutta arkisiin puuhiin. Tällaisia hyviä työvälineitä ovat mm. tuki- ja palvelusuunnitelma ja siihen linkittyvä henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS ja erilaiset kuntoutussuunnitelmat.

Kehittämistyössä tapahtuu myös välillisiä vaikutuksia. Kunnassa oikein valitut tavoitteet johtavat vaikutuksiin itseään laajemminkin muodostaen erilaisia vaikutusketjuja. Inklusio edellyttää resurssien uudelleenjärjestämistä mutta se on myös laatua ja tehokkuutta. Usein sanotaan, etteivät laatu ja tehokkuus voi kuulua yhteen tai ettei laatua voi tehdä ilman lisäresursseja. Kuitenkin laadukas toiminta on aina tehokasta ja päinvastoin, koska laadukkaalla ja tehokkaalla työskentelyllä on selkeät päämäärät ja tavoitteet, se arvioi etenemistään, korjaa virheensä ja käyttää olemassa olevat resurssit hyödyllisesti.

Inklusio kasvaa pienissä

Inklusio (inclusion) käsitteenä on meilläkin ohjannut ajatuksia toistuvasti kouluun ja koulussa tapahtuvaan toimintaan. Vanhemmat ja opetushenkilöstö ovat kritisoineet erilaisia inklusiivisia ratkaisuja ja kokeiluja sekä pitäneet niitä epäonnistuneina. Kriitikki on sisällään oikeaan osunutta. Usein nämä toteutukset, esim. vammaisen lapsen koulunkäynti tavallisessa perusopetuksessa, ovat olleet ensisijaisesti teknisiä ratkaisuja ja niistä ovat puuttuneet ne todelliset edellytykset, joilla inklusio voisi toteutua. Edellytyksiin kuuluvat mm. lapsen kanssa toimivien henkilöiden tiedon saannin takaaminen, riittävä avustava henkilökunta, tuki ja ohjaus ja mahdollisuus moniammatilliseen, lapsen kokonaisvaltaisesti huomioivaan yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa.

Koulu on sinällään hyvin merkityksellinen paikka ja elämänvaihe lapsen ja nuoren elämässä, mutta se ei kuitenkaan ole koko elämä. Lapsen ja nuoren elämään kuuluu paljon muutakin; perhe, ystävät, harrastukset, omat intressit ja mielenkiinto, tulevaisuus ja mahdollisuus monenlaiseen vuorovaikutukseen erilaisten ihmisten kanssa ja erilaisissa ympäristöissä. Erilaisuuden kohtaaminen ja hyväksyminen on meidän kaik-

kien asia. Lapsen tai nuoren elämäntilanteen ja siihen liittyvien asioiden tulee olla se lähtötilanne, mistä toimintoja suunnitellaan ja miten ne rakennetaan. Erilliset yksittäiset toiminnot ja vammasta tai muusta erilaisuudesta lähtevä ajattelu ei aina tue lapsen tai nuoren ikäkaudelleen tyypillistä kehitystä ja kasvua, eikä välttämättä tue yksilön yhteisön jäsenyyttä. Oppiminen tapahtuu yksilöllisesti, samoin liittyminen muuhun ympäristöön.

Perheen kasvatustehtävää jakavat tällä hetkellä myös harrastukset, koulutus ja ystäväpiiri. Näin yksilö peilaa itseään yhteisöä vasten yhä useammassa yhteyksissä ja erilaisissa ympäristöissä ja rakentaa näin omaa identiteettiään yhteisössä. Inklusiota eteenpäin vietäessä tarvitaan kehittäjiä ja tulisielujia, joiden innostus ja usko asiaan toimivat moottoreina työn edetessä. Tulisielujen ohella tarvitaan myös kyseenalaistajia, jotka rohkenevat nostaa esille merkitykselliset ja tarkoituksenmukaiset kehittämistyön esteet, ja rauhoittajia, jotka ehkäisevät mm. auttamattomasti liian nopeita muutosvaatimuksia. Työskentely vaatii siis voimaa ja uskoa mutta myös ”tolkkua”, jolla taataan inklusion eteneminen eikä tukahduteta sitä.

Jotta kaikilla lapsilla olisi jo pienestä pitäen mahdollisuus liittyä omaan yhteisöönsä ja kasvaa kuntalaiseksi, heillä kaikilla tulee olla tähän tasavertaiset mahdollisuudet. Näitä mahdollisuuksia luomme me aikuiset niillä päätöksillä ja toimintatavoilla, joita käytämme. Omalla esimerkillämme ja suhtautumisellamme ohjailemme kasvavia sukupolvia. Lapsen ja nuoren elämä on suuri monitahoinen kokonaisuus. Siksi myös päätöksenteossa ja suunnittelussa on huomioitava tiedon ja resurssien yhdistäminen, jotta voitaisiin taata tasavertainen kuntalaisuus kaikille.

Aina me aikuiset emme kuitenkaan tiedä parhaita vastauksia lasten asioihin. Lasten ja nuorten omat keskinäiset yhteisöt ja vertaisvaikuttaminen nostavat jatkuvasti uusia asioita ja mielenkiinnonkohteita ajankohtaisiksi. Inklusion edistämisessä myös lapsia ja nuoria tulisi kuunnella ja huomioida heidän toiveensa ja ideansa. Lapsilla itsellään on uskomaton määrä ajatuksia ja ehdotuksia, miten heille suunnattuja palveluja ja toimintoja voisi kehittää.

Motto: Jos haluat tietää, mitä ihminen tarvitsee, kysy sitä häneltä itseltään. Jos haluat tietää, mihin hän ensisijaisesti tukea tarvitsee, kysy sitä häneltä itseltään. Ja jos haluat tietää, millaista apua hän tarvitsee, kysy sitäkin häneltä itseltään.

Inkluusio kunnassa – yksin tekemistä vai yhteistyötä

ERJA PIETILÄINEN JA MIRVA ALAKOSKELA

Kirjoittajat kuvaavat kunnissa toteutettua kehittämistyötä, sen toimintamalleja ja kokemuksia Yhdessä kasvamaan -projektin aikana.

Kuntien paikalliset tavoitteet

Hankkeen lähtökohtana oli, että kehittämistyö perustuu kuntien paikalliseen tilanteeseen: olemassa olevat tarpeet ja vahvuudet, käytännöt ja toimintamallit. Kunnat laativat paikallisen projektisuunnitelman (Liite 3), joka sisälsi mm. kunnan omat inklusioteemaa edistävät kehittämistavoitteet. Paikalliset tavoitteet muodostuivat ja tarkentuivat vähitellen kehittämistyön edetessä, kun ryhmät työstivät ja tarkastelivat mm. lapsille ja nuorille suunnattuja palveluja ja osallisuuden mahdollisuuksia.

”Kunnan kehittämisryhmän tavoitteet osin muuttuivat projektin edetessä ja vetovastuun vaihtuessa. Ryhmä alkoi pohtia erilaisia tapoja tavoittaa vanhempia, luoda uusia toimintamalleja lasten parhaaksi sekä vahvistaa jo hyväksi koettuja toimintamalleja.” (kunnan loppuraportti 2004)

Projektikuntien paikallisia kehittämistavoitteita olivat:

1. Yhteistyö kolmannen sektorin kanssa ja vapaa-ajantoiminnan ja harrastusmahdollisuuksien kehittäminen.

”Harjaantumisoppilaiden aamu- ja iltapäivähoitojen ja loma-aikojen hoitojärjestelyjä on viime aikoina mietitty ja ”pähkäilty” yhdessä. Selkeästi on tullut esille, että tässä on petraamista, samoin kuin vapaa-aika- ja harrastustoiminnan järjestelyissä.” (paikallinen projektisuunnitelma 2003)

2. Lähiyhteisön pelisäännöt, toimintaohje ja -malli, jolla pyritään edistämään turvallisen, hyväksyvän ja yhteistä vastuuta kantavan lähiyhteisön toimintaa. Tavoitteena viedä ”lähiyhteisön pelisäännöt” projektin aikana myös käytäntöön.

”Projektin aikana on tavoitteena ”lähiyhteisön pelisäännöt” -toimintaohjeen kehittäminen ja toimintakäytäntöjen kokeilu.... projektin tavoitteet voidaan tiivistää ”kolmen kohdan ohjelmaksi”: Yhdessä kasvamaan – Yhdessä toimimaan – Yhdessä välittämään.”(paikallinen projektisuunnitelma 2003)

3. Kunnan kolmen alueen sisäisen ja keskinäisen yhteistyön sekä poikkihallinnollisen yhteistyön kehittäminen.

”Moniammatillisuus korostuu erityistuen ja oppilashuollon koordinoinnissa. Se näkyy myös kodin ja koulun yhteistyön kehittämisessä. Kehittymisen edellytys tulee olla se, että hallinonrajoja voidaan ylittää.” (sivistystoimenjohtaja)

4. Kouluun siirtymävaihe, erityisesti erityistä tukea tarvitsevan lapsen koulunaloittaminen. Laajentaa koulussa ja koko yhteisössä inklusiivista toimintamallia.

”Keskeisintä on asenteiden luominen myönteiseksi erilaisuuden hyväksymiselle ja joustavien toimintatapojen vakiinnuttaminen myös 7-9 luokille.” (paikallinen projektisuunnitelma 2003)

Yhdessä kasvamaan -projektin kuntatutkimuksesta vastannut Teittinen (2005a) toteaa raportissaan, että näiden projektikuntien tavoitteena on ollut enemmän tai vähemmän laajentaa inklusiivisen ideologian ja toimintaperiaatteiden omaksumista koulutuspolitiikkaa laajemmin. Kuntien edellä mainitut kehittämisteemat kuvaavat kuntien toisistaan erilaisia Yhdessä kasvamaan -projektin toteuttamistapoja. Nämä kehittämisalueiden tyypit voidaan nimetä seuraaviksi:

- käytännöllisyys (paikallinen tavoite 1)
- inklusiivinen kulttuuri ja toimintatapa (paikallinen tavoite 2)
- perusopetuksen edellytysten rakenteellinen muutos (paikallinen tavoite 3)
- inklusiiviset arvot ja asenteet (paikallinen tavoite 4)

Projektikuntien tavoitteet voidaan ryhmitellä myös kahteen pääryhmään:

- kunnan oman nykyisen inklusiivisen mallin jatkokehittely projektin avulla
- inklusiivisen ajattelutavan ja toiminnan kohteiden etsintä: asiaan orientointi ja perehtyminen omassa toiminnassa hyödyntääkseen (Teittinen 2005a).

”Hankkeen vahvuus on siinä, että se ei rajaa tiukasti tekemisen tapaa ja tavoitteita. Virittämään paikkakunnalla ja toimintayksiköissä keskustelua, jonka myötä omaa toimintaa päästään tarkastelemaan myös kriittisesti. Samanlaisesti hanke on lähellä meitä kaikkia ja jokaisella on jotakin annettavaa hankkeelle.” (kunnan väliraportti 2004)

Hankkeessa pidettiin olennaisena, että kunnat voivat edetä paikallisissa tavoitteissaan omaan tahtiinsa. Projekti pyrki tukemaan tavoitteiden toteuttamista. Yhtenä etenemisen heijastuspintana kunnilla olivat myös kuntakohtaiset väli- ja loppuraportit (Liitteet 4 ja 6). Paikalliset toimijat saivat projektilta apua ja toivottavasti kipinän jatkaa kehittämistyötä myös projektin päätyttyä.

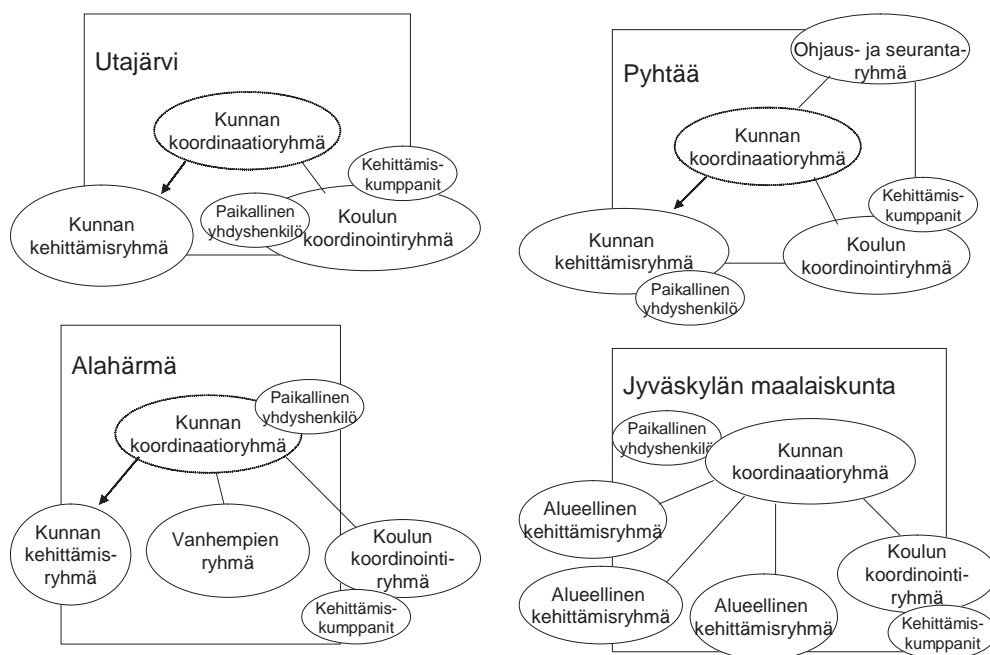
Työskentelymalli

Kehittämistyössä työvälineiden ja -menetelmien tulee olla myös sellaisia, että ne omalta osaltaan tukevat niitä konkreettisia toimia, joita arjessa tapahtuu. Esimerkiksi niiden pitäisi tuoda lisäarvoa mm. opettajien työhön ja tukea lasten kokonaisvaltaista osallisuutta arkisiin puuhiin. Suuret tavoitteet on voitava pilkkoa pienemmiksi konkreetti-

siksi osatavoitteiksi, jotta niihin ”päästään käsiksi” ja tavoitteiden saavuttaminen voidaan jollakin tavalla osoittaa. Liian suurien tavoitteiden kohdalla konkreettiset prosessit jäävät helposti näkymättömiksi ja vaikeasti hahmotettavaksi ja kuvattaviksi.

Kehittämisryhmät kunnissa

Paikallinen kehittämistyö käynnistyi projektin yhteistyökunnissa vuoden 2003 alkupuolella. Kunnat organisoivat itselleen tarkoituksenmukaisia ryhmiä viemään hanketta eteenpäin. Kehittämisryhmät muodostuivat eri tavoin: perustettiin projektin tavoitteisiin tähtäviä uusia kehittämisryhmiä tai hyödynnettiin kunnassa jo toimivia luontevia yhteistyöryhmiä. Ryhmien kokoonpanot muodostuivat näin ollen kunnissa erilaisiksi (Kuvio 4.) Kussakin kunnassa oli sekä koulun koordinoitiryhmä että kunnan kehittämisryhmä. Kunnan kehittämisryhmien koko vaihteli kunnittain (8–40 henkilöä).

Kuvio 4. Yhdessä kasvamaan -projektin organisoituminen kunnissa (kuviossa olevat nuoet kuvaavat ryhmien sulautumista toisiinsa)

Yhdessä kasvamaan -projektissa oli kehittämistyössä mukana yhteensä lähes 130 henkilöä (Taulukko 1). Mukana oli mm. kuntien luottamushenkilöitä, johtavia viranhaltijoita, työntekijöitä eri hallintokunnista, koulujen henkilökuntaa sekä edustajia paikallisista yhdistyksistä ja järjestöistä ja seurakunnasta. Kehittämistyön edetessä voitiin havaita, että kuntien projektisuunnitelmissa ja alkuneuvotteluissa sovitut ryhmien kokoonpanot ja aktiivisuus osoittautuivat käytännössä erilaisiksi.

Taulukko 1. Kunnan kehittämisryhmien ja koulun koordinoitiryhmien kokoonpanot

<i>Tehtävä/ryhmä</i>	Utajärvi		Pyhtää		Alahärmä		Jyväskylän mlk	
	KO	KU	KO	KU	KO	KU	KO	KU
Sosiaalityöntekijä		X		X		XX		
Kehitysvamma palveluiden vs. esimies		X						
Psykologi						X		
Koulukuraattori								X
Opinto-ohjaaja		X						X
Päivähoidon esimies		X						
Lastentarhanopettaja						X		
Päiväkodin johtaja				X		X		
Erityislastentarhanopettaja				X				X
Kiertävä erityislastentarhanopettaja								X
								XXXXXXXX XXXXXXXX XX
Erityisopettaja	XX	X	X		XXX	X	X	
Erityisluokanopettaja		X						XXX
Luokanopettaja	XXX	X	XXX		X	X	XXX	X
Aineenopettaja					X		X	
Koulunkäyntiavustaja	X						XX	
Koulun keittiöhenkilöstöä	X							
Kouluterveydenhoitaja		X	X		X			
Kehittämiskumppani	XX		XX		XX		XXX	
Suunnittelija								X
Yliopiston lehtori								X
Vanhempien edustaja	X		X		X	X	XX	
Sivistyslautakunnan pj		X				X		
Sivistyslautakunnan jäsen						X		X
Kunnan hallituksen jäsen						X		
Sosiaali- ja terveysjohtaja				X				X
Sivistystoimenjohtaja				X		X		X
Sosiaalijohtaja						X		
Opetuspäällikkö								X
Rehtori/koulun johtaja		X	X	X	X	X	X	XXXX
Liikuntasihtööri		X		X				
Kulttuurisihtööri		X						
Nuorisoshtööri		X		X				
Vapaa-aikasihtööri						X		
Vapaapalokunta				X				
MLL paikallisyhdistys		X		X		X		
Martat vapaaehtoistyöntekijä		X						
Naisvoimistelijat				X				
Seurakuntapastori				X				
Lähetys sihtööri		X						
Yrittäjä, vapaa-aikapalvelut		X						

X = edustajien lukumäärä

KU = kunnan kehittämisryhmä

KO = koulun koordinoitiryhmä

Kuntien kehittämissuunnitelmat heijastelevat myös kuntien keskinäistä erilaisuutta ja olemassaoloa. Teittinen (2005a) toteaa, että tämä käytännön tason erilainen toteutus alkuperäisiin suunnitelmiin nähden heijastaa kuntakohtaisen kehittämistyön muuntautumista erilaisiin tavoitteisiin ja sisältöihin. Uudistuneet ryhmämuodostelmat ovat ”eläneet” kehittämistyön mukana ja kunnat itse ovat olleet vastuullisia niiden toiminnasta.

Kunnan koordinaatioryhmien oli tarkoitus kokoontua itsenäisesti ja vastata koko paikallisen hankkeen organisoinnista ja etenemisestä. Vain yhdessä kunnassa toimi aktiivisesti tämänkaltaisen ryhmä. Muissa kolmessa kunnassa niiden merkitys ja olemassaolo jäi puuttumaan alkuperäisen tavoitteen muodossa. Näissä kunnissa hankkeen edetessä koordinaatioryhmä ja kunnan kehittämissuunnitelma yhdistyivät yhdeksi ryhmäksi (Kuvio 4), joka vastasi kuntatavoitteen työstämisestä. Yhdistymisen vaikutus näkyi ehkä eniten siinä, että hankkeiden paikallinen koordinaatio jäi paljolti kunkin yhdyshenkilön varaan.

Kuntien paikallinen organisoituminen vei suunniteltua ja odotettua enemmän aikaa eikä ollut tarkoituksenmukaista yrittää nopeuttaa sitä ulkoapäin. Kehittämistyön käynnistyminen kunnassa näytti olevan riippuvainen mm. kunnan nykytilanteesta suhteessa inklusioon, kehittämishalukkuudesta ja olemassa olevista taloudellisista ja henkilöstöresursseista.

Paikallinen yhdyshenkilö

Kussakin projektikunnassa toimi paikallinen projektin yhdyshenkilö, jonka tehtävänä oli vastata konsultaatioiden tapaamispaikasta, toimia linkkinä projektin suunnittelijoiden ja muun projektiorganisaation välillä. Yhdyshenkilö huolehti paikallisesti myös tehtävien ja materiaalien jakamisesta eri tahoille ja henkilöille. Hankkeen aikana yhdyshenkilöinä toimivat mm. sivistystoimenjohtaja, sosiaali- ja terveysjohtaja, opetusviraston suunnittelija sekä yhteistyökoulussa työskentelevä opettaja.

Kehittämistyössä yhdyshenkilön merkitys osoittautui erittäin tärkeäksi ja keskeiseksi. Hänen vastuullaan olivat paljolti sekä yhteistyö että tiedonkulku projektiorganisaation ja paikallisten ryhmien välillä. Koulun koordinaatioryhmien yhdyshenkilöinä toimivat pääosin ryhmässä mukana olleet rehtorit. Hankkeen päättyessä voi todeta, että vastaavassa tilanteessa kunnan on hyvä valita yhdyshenkilö huolella ja samalla myös huolehtia siitä, että hänellä on riittävästi aikaa työtehtäviensä ohella yhdyshenkilön tehtävien hoitamiseen. Lisärasitetta yhdyshenkilöille aiheutti myös se, että paikallisesti vastuu hankkeen paikallisesta kokonaiskoordinaatiosta luisui suurelta osalta heille.

Yhdyshenkilön tietynlainen ”tulisieluisuus” voi olla hankkeen etenemiselle etu mutta myös haitta. Asiaan sitoutunut ja motivoitunut henkilö voi omalla innostuneisuudellaan lisätä myös muiden uskoa ja kiinnostusta asian eteenpäin viemisessä. Liika innostus ja vahva omien ajatusten ensisijaisuus puolestaan lamaannuttaa ja lannistaa muiden kiinnostuksen ja saattaa tyrehtyttää koko työskentelyn. Yhdyshenkilö ei yksin voi viedä hanketta eteenpäin vaan tarvitsee työlleen tukea. Tukena voi olla hankkeessa käytetty työryhmä tai muutama muu saman asian tiimoilla toimiva työntekijä.

Kehittämistyön tapaamiset

Kunnan kehittämisryhmien työtä tuettiin konsultaatiotapaamisilla, joiden tarkoituksena oli tukea paikallisen työn etenemisestä kunnan valitseman kehittämistavoitteen suuntaisesti, antaa tarvittaessa lisätietoa ja osallistua työstettävän teeman pohdintaan. Projektin aikana näitä kunnan kehittämisryhmien konsultaatiotapaamisia oli kunnissa yhteensä 26 (keskimäärin 6–7 tapaamista/kunta).

Kunnan kehittämisryhmien työssä käytettiin jossain määrin yksilöllisiä tehtäviä. Tehtävien tarkoituksena oli nostaa esille erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia ja näin sekä tukea paikallista kehittämisprosessia ja tavoitteiden saavuttamista että toimia aineistona prosessin tarkastelussa. Tehtävät liittyivät paikalliseen tavoitteeseen ja aiheita olivat mm. käsitykset inklusiosta, siirtymävaiheet, koulun aloittaminen ja siihen liittyvät yhteistyökysymykset, inklusion esteet ja mahdollisuudet, kunnassa parhaiten ja heikoiten toimivat asiat, omat mahdollisuudet ja panostus lasten vapaa-ajan toiminnan lisäämiseen ja siihen liittyvään yhteistyöhön.

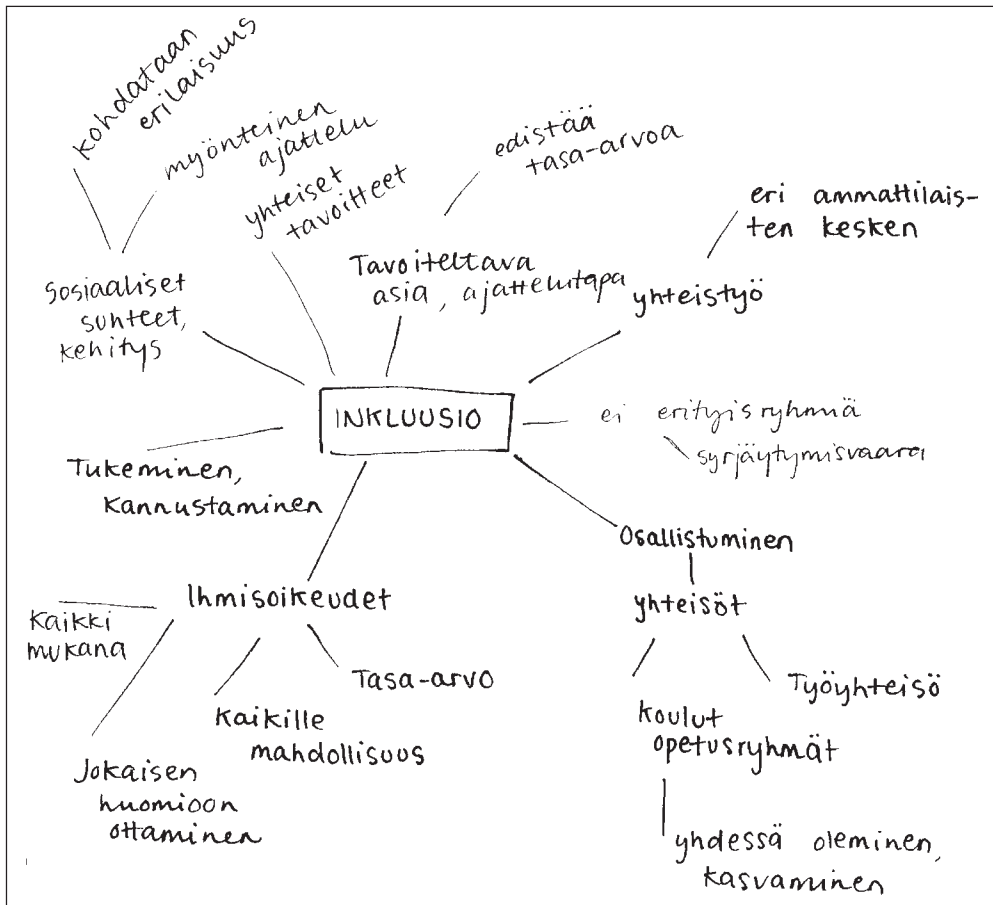
Kunnan kehittämisryhmien työskentelyssä yksi tärkein saavutus oli se, että henkilöt eri tahoilta kokoontuivat yhdessä pohtimaan yhteistä asiaa. Otettiin yhdessä askeleita dialogisen kehittämistyön suuntaan kuuntelemalla ja huomioimalla toisten näkökulmia ja ajatuksia. Toisiin ja toisten tekemään työhön tutustuminen osoittautui hankkeen aikana erittäin merkitykselliseksi ja toisten näkemyksen kuuleminen antoi pohjan keskustelulle ja mahdollisuuden omien aatosten peilaamiseen. Osallistujien odotukset toisiaan kohtaan eivät päässeet kasvamaan liian suuriksi, vaan tehtäviä ja työtä voitiin jakaa kohtuullisesti osallistujien kesken. Jokainen oli omalla näkemyksellään ja kokemuksellaan voimavara hankkeen käyttöön.

Keskeisiä havaintoja

Näkemyksiä inklusiosta

Kun kehittämisryhmissä pohdittiin käsityksiä inklusiosta, esiin nousi erilaisia näkökulmia. Vastaajat kuvasivat ilmiötä sanallisesti ja mind map -tyyppisesti (Kuvio 5). Vaikka yksilöllisissä kuvauksissa oli yhteisiä teemoja, ne osoittivat, kuinka monenlaisista asioista puhutaan, kun kuvataan ilmiötä, jolla ei ole konkreettista hahmoa. Yhdelle se tarkoitti käytäntöä, toiselle lähinnä erilaisuuden kohtaamista ja suvaitsevaisuutta ja kolmannelle kysymys oli erityisesti resursseista. Kunkin osallistujan tausta, mm. koulutus ja työtehtävä, vaikutti luonnollisesti kuvaukseen.

Inklusiota kuvattiin arvoina ja asenteina kuten yhteisöllisyys, tasa-arvo, suvaitsevaisuus, yksilöllisyys, turvallisuus, oikeudenmukaisuus, hyväksytyksi tuleminen, ilo ja yhtenäiset oikeudet. Inklusion toimeenpanijana, organisoijana nähtiin periaatteessa kuka tahansa paikkakuntalainen kuten lasten vanhemmat, lapset itse, opettajat, järjestöt ja harrastustoimintaa järjestävät toimijat, kunnan kaikki hallintokunnat ja seurakunta. Inklusion mahdollistajaksi tarvittiin mm. lainsäädäntöä, henkilökunnan koulutusta, sopivia fyysisiä olosuhteita, päätöksentekoa ja selkeitä suunnitelmia, sitoutumista yhteiseen asiaan, erilaisia kokoontumispaikkoja ja tapahtumia, tarkoituksenmu-

Kuvio 5. Kunnan kehittämissryhmän jäsenen kuvaus inklusiosta

kaiset HOJKS:t (henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma), apuvälineet, avustajat ja muut henkilö- ja taloudelliset resurssit.

Hankalimmaksi osoittautui inklusion kuvaaminen toimintana, osana arkista elämää. Yhden kunnan kohdalla kuvauksissa ei ollut yhtään konkreettista toimintaa. Muiden kohdalla inklusio näkyy arjessa mm. toimivana infrastruktuurina, hengellisenä elämänä, avoimina ovina niin koulussa kuin päivähoitossakin, kaikille tarkoitettuina harrastuksina ja kerhoina, yhteisinä retkinä, vierailuina ja tapahtumina, ryhmätöinä, säännöllisinä palavereina yhteisten asioiden eteenpäin viemisessä, laadukkaana aamu- ja iltapäivähoitona. Inklusion seurauksina nähtiin mm. uudet käytännöt, lasten keskinäiset hyvät kaverisuhteet, hyvä terveys, kuulluksi tuleminen, hyvä mieli ja asioista neuvottelemine.

Rajat ylittävä yhteistyö

Hankkeen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli edistää ja vahvistaa hallintokuntien keskinäistä sekä hallintokuntien, palveluntuottajien ja kolmannen sektorin yhteistyötä ja vuoropuhelua toteuttaakseen yhdessä kasvamista eri toimintaympäristöissä. Kunnat

itse päättivät, keitä tahoja ja työntekijöitä kutsuivat kehittämistyöhön ja ryhmiin mukaan (ks. tarkemmin Taulukko 1).

Kolmannen sektorin mukana olo tuteutui hyvin. Poikkihallinnollisuutta olisi teeman puitteissa voinut olla enemmänkin. Nyt kehittämistyö keskittyi suurimmaksi osaksi sivistys- ja sosiaali-terveystoimeen. Työskentely oli myös pääsääntöisesti virkamieskeskeistä ja perheiden ääni jäi lähes kokonaan yhdistystoimijoiden ja kunkin viranhaltijan tai luottamushenkilön oman vanhemmuuden varaan.

Kunnan tehtävänä on tarjota palveluja ja erilaisia osallistumisen mahdollisuuksia kaikille asukkailleen. Näin ollen inklusiota eteenpäin vieminen ei voi rajoittua vain yhden tai kahden hallintokunnan työksi. Parin hallintokunnan tai sektorin aktiivinen toiminta inklusion kehittämisessä ei vielä takaa tarkoituksenmukaista lopputulosta, joskin luo varmasti uusia ajatuksia ja toimintaa. Eri tahojen yhteisillä ponnistuksilla voidaan tuottaa osallisuutta lisääviä toimintaympäristöjä ja -mahdollisuuksia kaikkien kuntalaisten parhaaksi. Jokaisella yksittäiselläkin osallistujalla on oma panoksensa tuotavana kehittämiseen. Kukaan ei voi olla kaikkien alojen asiantuntija, mutta on tärkeää tunnistaa omat ja toisten vahvuudet ja niiden merkitys kokonaisuuden kannalta.

”Kai on lähinnä kasvatukseen ja lasten ja nuorten arkipäivään samoin kuin erilaisiin ihmisyhteisöihin ja niissä vaikuttaviin lainalaisuuksiin liittyvä kokemus sekä tietoisuus kasvattamisen raadollisuudesta. Jonkinlaista johtamistaitoaakin lienee. Viime eräissä yhteyksissä olen havainnut, että tyhmiä kysymysten esittäjän rooli istuu aika hyvin. Onnekseni olen saanut myös yhteyksiä sel-laisiin asiantuntijoihin ja toimijoihin, joita arvostan suuresti. Heidänkin tietä-mystään voisi soveltaa tässäkin yhteydessä.” (kunnan kehittämisryhmän jäsen)

Projektin aikana kunnissa pyrittiin löytämään tuttuja vaan kuitenkin uusia yhteistyökumppaneita koulutoimen ja sosiaali- ja terveystoimen rinnalle. Kumppaneina olivat mm. tekninen toimiala, nuoriso- ja liikuntatoimi, järjestöt ja yhdistykset, seurakunta sekä jokunen paikallinen yritys. Sen sijaan erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa toimivat erityistyöntekijät eivät olleet yhteistyössä mukana. Asialle ei ole yksiselitteistä selitystä. Yksi syy ainakin terapeuttien kohdalla voi olla se, että useimmat heistä toimivat yksityisinä palveluntuottajina ja toiminnan kustannuksista lasten kohdalla vastaa pääsääntöisesti Kela. Mukaan tuleminen olisi edellyttänyt henkilökohtaista mielenkiintoa ja innostusta, sillä Kela ei yleensä kustanna kehittämistyöhön osallistumista.

”Hyödyksi lasketaan jo se, että eri toimijat ovat löytäneet työryhmässä toisen-sa ja monessa asiassa on löydetty yhteinen kieli. Tämän ulottaminen vielä yhteistyöhön koulun kanssa on tärkeää ja edelleen vanhempien pariin.” (kun-nan väliraportti 2004)

”Voisimmeko saada asioista enemmän irti, jos asioista tiedettäisiin, suunniteltaisiin, rakennettaisiin yhdessä? Imaiseeko oma yhteisö liiaksi sisäänsä? Yhteistyö ei tule koskaan loppumaan. Voisimmeko saavuttaa jotain uutta poh-timalla tavoitteita yhdessä?” (sivistystoimenjohtaja)

Kehittämistyön aikana kunnissa pohdittiin yhteisiä ja kullekin kunnalle ominaisia teemoja. Yhdessä kunnassa pääpaino oli opetustoimen asioissa ja toimintojen uudelleen organisoinnissa. Kouluun ja opetuksen järjestämiseen liittyviä teemoja olivat mm. oppilassijoittelu, tilakysymykset, avustajaresurssit, erityisopetusresurssien jako, oppilashuollon linjaukset, siirtymävaiheiden suunnittelu, opetusryhmien profilointi, täydennyskoulutus ja HOJKS -käytänteiden yhdistäminen. Muita asioita ryhmissä olivat mm. järjestöjen yhteistyön merkitys lasten ja nuorten harrastustoiminnassa, järjestöjen yhteistyö kunnan eri sektoreiden kanssa ja eri sektoreiden kesken, rakennusten suunnittelu ja keinot vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön. Työskentely sivujuonteineen vahvisti, että inklusion edistäminen etenee vähitellen ja on jatkuvasti sidoksissa kunnan paikallisiin muihin toimintoihin.

”Alue työ helpottaa erityistä tukea tarvitsevien koulutuksen järjestämistä lähellä lapsen kotia. Kaikissa kouluissa alueilla ei ole samanlaisia palveluja jatkossakaan, mutta yhteistyön avulla oman alueen lapset voidaan sijoittaa oman alueen kouluun ja lapsella on lyhyempi koulumatka kuin nyt, kun lapsia siirretään 10–20 kilometrin päähän kotoaan saaman erityisopetuspalveluja.”
(kunnan väliraportti 2004)

Kunnassa parhaiten ja heikoinen toimivat asiat

Omasta kunnasta löydettiin paljon toimivia ja hyviä asioita. Omat vahvuudet on tärkeää nostaa esille ja miettiä, millaisiin asioihin todella muutoksia kaivataan ja tarvitaan. Usein arkisessa touhussa hyvin toimivat jutut saattavat unohtua ikävämpien asioiden saadessa ehkä kohtuuttomastikin tilaa. Hyvin toimivina asioina kunnissa pidettiin mm.

- koulut: hyvät ja toimivat koulurakennukset ja opetustilat, koulun tilojen käyttömahdollisuudet kouluajan ulkopuolella, opettajien ja avustajien ammattitaito, riittävä määrä aktiivisia avustajia, 1.–6. -luokkalaisten toiminnallinen ja fyysinen integraatio
- kunta: pienen kunnan hyvät mahdollisuudet kehittää ja muokata kokonaisuutta, hyvät lasten sosiaali- ja terveyspalvelut, kunnan muuttovoittoisuus, avoin ja suvaitsevainen kehittämisestä kiinnostunut kunta
- harrastustoiminta: avoin harrastus- ja koulutoiminta, rikas järjestö- ja vapaaehtoistoiminta
- asenteet: avoimuus eri toimijoiden välillä, oppilashuollon henkilöstön hyvä yhteistyö, lasten ja vanhempien inklusiota tukeva suhtautuminen, eri sektoreilla toimivien avarakatseisuus ja uudistamishaluisuus, yksilöllisyyden huomioiminen.

Parantamisen varaakin löytyi, joskin toisten mielestä hyvin olevista asioista oli osa toisten mielestä parannusta vailla. Kritiikki kohdistui kuntaan itsessään erilaisen tuen ja palveluiden järjestäjänä. Rajoittavana tekijänä todettiin olevan toisaalta lähinnä raha ja toisaalta jonkinlainen ymmärtämättömyys siitä hyödystä, joka lapsiin satsaamalla voitaisiin saavuttaa. Kouluun liittyvä lievä kritisointi kohdistui lähinnä ”järjestelykysymyksiin”, joihin todennäköisesti pienellä vaivalla saataisiin nopeastikin parannuksia aikaiseksi. Suhtautuminen erityisen tuen tarpeessa oleviin lapsiin nousi esille paitisi palveluiden puutteina myös pilkkaamisena ja kiusaamisena. Kritiikin kohteita kunnissa olivat mm.

- koulut: koulun ja kodin välisestä yhteistyöstä puuttuu luovuus, kummitoiminnan puuttuminen, koulukuljetukset ja niihin liittyvät pitkät odotusajat
- kunta: palveluiden ja tukitoimien puute erityistä tukea tarvitseville lapsille ja heidän perheilleen (tukiperheet, tilapäishoito), vastuunjaon epäselvyys eri toimijoiden kesken erityistä tukea tarvitsevien lasten asioissa, heikko hallintokuntien välinen yhteistyö, leikkikenttien huono kunto ja hoitamattomuus, kaavoituksessa ei huomioida eri ikäisiä kuntalaisia, poliittiset päätökset toimivat inklusion vastaiseen suuntaan (esim. päivähoidossa edelleen perustetaan erityisryhmiä)
- harrastustoiminta: vähän harrastusmahdollisuuksia 6–12 -vuotiaille, erityisryhmille erityistä mutta ei yhteistä muiden kanssa, liian vähän yhteistyötä kunnan toimijoiden ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken
- asenteet: paljon ennakkoluuloja, lasten tarpeet usein toteutetaan viimeisenä, heikko sitoutuminen inklusion periaatteisiin, liian vähän yhteistä pohdiskelua, erityistä tukea tarvitsevalta lapselta ja hänen perheeltään ei kysytä, mikä heille on parasta.

Edellä mainittuja kritiikin kohteita käsiteltiin kehittämissyryhmissä. Joihinkin asioihin (ks. mm. seuraava Lapset vaikuttajina -kappale) voitiin tarttua hankkeen aikana. Pääsääntöisesti asioiden työstäminen jatkossa jäi suurelta osalta kuntien harteille ja vastuulle.

Lapset vaikuttajina

Projektin aikana kunnissa ja kouluissa pyrittiin kuulemaan lasten mielipiteitä ja toiveita. Yhdellä kunnalla paikallisena kehittämistyön tavoitteena oli lasten harrastus- ja vapaa-ajan toiminta. Tähän liittyen kysyttiin lasten mielipiteitä sekä olemassa olevista harrastusmahdollisuuksista että -toiveista. Lasten ajatuksia koottiin tasapuolisesti kunnan eri kyliltä. Kehittämissyryhmä oli yhtä mieltä siitä, että erityisesti erityistä tukea tarvitsevien lasten osallistumista paikallisiin harrastusryhmiin tulee lisätä ja tukea. Tähän liittyen kunnassa koottiin yhteen tieto kaikista harrastusmahdollisuuksista, myös niistä, joihin erityistä tukea tarvitsevat lapset voivat osallistua. Jotta tieto saavuttaisi kaikki kuntalaiset, harrastustoiminnat yhdistettiin kunnan tiedotuslehteen, joka jaettiin jokaiseen talouteen. Ongelmaksi osoittautui myös, ettei harrastuksissa auttamaan ja tukemaan löydy riittävästi koulutettuja avustajia. Usein avustajina toimii nuoria lukiolaisia tai opiskelijoita, jotka tekevät avustajan tai tukihenkilön työtä hyvin lyhyen aikaa. Kunnassa järjestettiin vapaaehtoistyönkurssi, jonka tarkoituksena oli lisätä tukihenkilöinä toimivien määrää ja innostusta tehtävään.

Kehittämissyryhmä mietti myös toiminnan toteutuksen lähtökohtia: Kenen näkökulmasta toiminta suunnitellaan ja toteutetaan? Näyttäisi siltä, että toteutuksen painopiste on aikuisissa ja ns. tavallisissa lapsissa ja nuorissa. Tällöin erityistä tukea tarvitseva lapsi jää usein heikommaksi suoriutujaksi ryhmässä eivätkä hänen vahvuutensa pääse esille. Vahvuuksia osataan usein kuvata, mutta niiden muuttaminen toiminnaksi vaatii mielikuvitusta ja perinteisistä ajattelutavoista irtautumista. Jos jo toiminnan toteutuksen suunnittelussa otetaan huomioon em. lapsen vahvuudet, saa hänkin aika ajoin olla porukan ”kingi” ja se paras tai ainakin hyvä. Todennäköisesti nämä kokemukset vahvistaisivat kyseisen lapsen itsetuntoa, auttaisivat muita huomaamaan hänen taitonsa ja toisivat uutta väriä toimintaan.

Seuraava esimerkki ei ole projektin paikkakunnilta, mutta muuten hyvä jaettava edelliseen tekstiin liittyen.

Päiväkodissa oli pieni 5-vuotias CP-vammaisen Salla, joka pystyi istumaan paikallaan niin tuolilla kuin jämakällä tyynyllä lattiallakin. Paikasta toiseen hän liikkui ketterästi peppukiidolla.

Liikuntatuokioihin ja -leikkeihin Salla osallistui avustajansa kanssa siten, että avustaja piteli häntä kainaloiden alta kiinni ja kuljetti muiden perässä. Sallan varpaat vain hipoivat maata ja todellisuudessa avustaja oli se, joka ”jumpsasi”.

Henkilökunta ei kuitenkaan ollut tyytyväinen tilanteeseen. Niinpä he ryhtyivät pohtimaan, olisiko mitään konstia, millä Salla voisi oikeasti osallistua toimintaan ja leikkeihin ainakin joissakin tilanteissa. Yhdessä sitten mietittiin, mitä vahvuuksia Sallalla oikeastaan onkaan. Vahvuuksia löytyi pitkä lista ja liikkumisen näkökulmasta yksi vahvuuksista oli peppukiitäminen.

Tämän seurauksena tuokioilla ja toiminnoissa järjestettiin leikkejä, kisoja ja hippasia siten, että kaikkien liikkumismuotona oli peppukiito. Sanna nautti täysin rinnoin näistä tilanteista, koska hän pärjäsi nyt muiden porukassa ja itsenäisesti sai osallistua erilaisiin juttuihin.

Lasten vaikuttamismahdollisuudet jäivät projektin aikana melko vähäisiksi. Lasten mielipiteiden ja toiveiden kuuleminen keskittyi lähinnä kouluissa työvälineenä olleeseen inklusio-ohjelmaan ja siihen liittyvään tutkimukseen. Tutkimuksessa⁵ selvitettiin, mihin asioihin oppilaat ovat koulussa tyytyväisiä ja mitkä asiat heidän mielestään kaipaavat kehittämistä. Tutkimustehtävänä oli tarkastella koulun toimintakulttuuria ja sen inklusiivista kehittämistyötä inklusio-ohjelman avulla. Tutkimukseen osallistui 604 oppilasta ja heidän huoltajansa. Erityisesti lapsia ja nuoria tulisikin kuunnella heitä itseään koskevissa asioissa ja huomioida heidän toiveensa ja ideansa. Lasten ajatusten ja mielipiteiden kuulemisessa voidaan käyttää lapsille sopivia menetelmiä ja tapoja kuten tarinoiden kertomista tai kirjoittamista, aloitetun tarinan jatkamista, kyselylomakkeita, ryhmähaastatteluja ja -pohdintoja.

Vanhemmat vaikuttajina

Kehittämistyön aikana kunnat pyrkivät eri tavoin kuulemaan myös vanhempien ääntä. Yhdessä kunnassa pohdittiin pelisääntöjä eli yhteisiä sopimuksia ja kasvatuskäytäntöjä vanhemmuuden tueksi. Tarkoituksena oli, että nämä toisivat tukea vanhemmuuteen ja samalla turvallisia rajoja lapsille lähiyhteisössä toimimiseen.

” On keskitytty pohtimaan sitä, mikä olisi sopiva tapa tavoittaa vanhempia ja muita lasten parissa toimivia ja samalla pohdittu itse asiassa sitä, millaisia muutoksia kaivataan ja mitä hyviä käytäntöjä tulisi edelleen jatkaa lasten parissa. Tarkoituksena on ollut huolien ja ongelmien sijasta nähdä arjessa vahvuuksia ja luottaa omiin kykyihin kasvattajana ja löytää ennen kaikkea kasvattamisen ja vanhemmuuden ilo.” (kunnan väliraportti 2004)

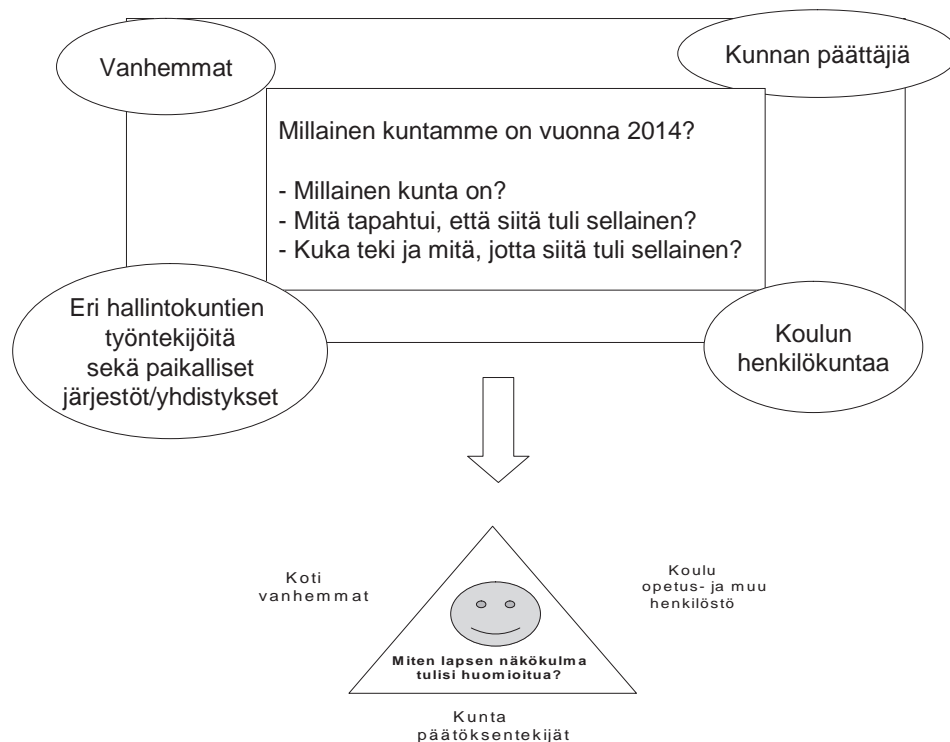
⁵ Matikka, L., Koponen, A. & Reiterä-Paajanen, U. (2005). Oppilaiden ja vanhempien näkemykset koulun inklusiivisuudesta. Julkaistaan myöhemmin Kehitysvammaliiton tutkimusyksikön Koturaportteja -sarjassa.

Pelissäntöjen tarkoituksena olisi myös painottaa aikuisten yhteistä vastuuta kaikista lapsista ja eri tahojen sitouttamista pelissäntöihin. Pienen kunnan kylämäisyys koettiin tässä voimavarana. Kehittämisryhmä pohti, mitä tällaiset pelissäntöt voisivat sisältää. Esille tuli mm. sopiminen yhteisistä kotiintuloajoista, kotitehtävien teosta, harrastus- ja kokoontumispaikoista jne. Ryhmä kuitenkin luopui toistaiseksi yhteisten pelissäntöjen työstämisestä ja lähti panostamaan yhteistyöhön projektissa olevan koulun kanssa.

Yhdessä päätettiin järjestää hieman erilainen vanhempainilta. Vanhempainilta päätettiin toteuttaa siten, että kehittämisryhmän jäsenet ovat aktiivisesti mukana illassa. Iltaan kutsuttiin myös hallintokuntien johtajia ja luottamushenkilöitä. Ilta osoittautui menestykseksi – paikalla oli noin 150 vanhempaa. Vanhempainillan teemana oli: Millainen kuntamme on vuonna 2014. Menetelmänä käytettiin tulevaisuuden muistelua, jolloin luokkakohtaisille vanhempainryhmille kysymykset olivat:

- Millainen kuntamme on vuonna 2014?
- Mitä tapahtui, että siitä tuli sellainen?
- Kuka teki ja mitä, jotta siitä tuli sellainen?

Kussakin luokkakohtaisessa ryhmässä oli vetäjänä opettajan rinnalla joku kehittämisryhmän jäsenistä. Ryhmät tuottivat suuren joukon asioita, joiden työstämistä jatkettiin kehittämisryhmässä.

Kuvio 6. Erilainen vanhempainilta ja tulevaisuuden muistelun tuotosten eteenpäin työstäminen

Kehittämisyhmä luokitteli ja ryhmitteli vanhempainillan tuotoksia, jotka aika nopeasti oli jaettavissa kolmioon koti-kunta-koulu -yhteistyö (Kuvio 6). Vanhempainillan pohjalta kehittämisyhmä tiivistä jatkotyöskentelyn pohjaksi seuraavat:

- Yhteinen vastuu lapsista – yhdessä kasvamaan. Uskallatko välittää? Aikuisen vastuu kasvattajana – koskeeko vain omia lapsia?
- Harrastaminen yhteiseksi. Uusien toimintamallien suunnittelu. Millainen ”harrastetarjotin” kunnassa? Yhteistyötä kunnan eri hallinnonalojen, järjestöjen ja kunta-laisten kesken. Vanhemmilla on halu vaikuttaa päätöksentekoon kunnassa.
- Turvallinen ympäristö – kuntaorganisaation yhteistyön tiivistäminen. Lautakuntien lausunnot. Yhdyskuntarakentaminen, kaavoitus. Lasten, nuorten ja perheiden näkökulma valmisteluissa ja päätöksenteossa.

Vanhempainillan aikana tuli esille, että vanhemmat halusivat tutustua toisiinsa hieman paremmin. Yhteisiä tapaamisia ja kokoontumisia on liian vähän. Lisäksi vanhemmat kokivat, että heitä ei arvosteta riittävästi asiantuntijoina lapsia ja nuoria koskevissa asioissa.

Yhdessä kunnassa toimi pienimuotoinen vanhempainryhmä. Ryhmän toiminnassa päätettiin keskittyä 4–6 -vuotiaiden erityistä tukea tarvitsevien lasten asioihin ja koulun aloittamiseen. Ryhmään olivat tervetulleita kaikki teemasta kiinnostuneet vanhemmat. Kunta nimesi ryhmälle kaksi vetäjää ja projekti antoi heille tukea ja ohjausta. Ryhmän ensisijaisena tarkoituksena oli pohtia erityistä tukea tarvitsevan lapsen koulun aloittamiseen liittyviä kysymyksiä ja antaa ehdotuksia kehittämistyöhön. Toisaalta ryhmä toimi myös vanhempien keskinäisenä vertaistuen ryhmänä. Vanhemmille luvattiin myös, että heidän viestinsä viedään eteenpäin kunnan johtaville virkamiehille ja päätöksentekijöille. Vanhempainryhmään osallistuneista osalla oli lapsi jo koulussa, osalla ei. Tämä antoi mahdollisuuden sekä kokemusten jakamiseen että odotusten läpikäymiseen.

Projekti-kunnassa vanhempien mielipiteet tulivat esille kehittämistyössä mukana olleiden eri järjestössä työskentelevien vanhempien kautta. Aktiiviset vanhemmat ovat järjestöjen kautta tärkeitä ja kehittämistyössä heidän osallisuuttaan tulisi enemmän huomioida. Kehittämistyön aikana myös havaittiin, että koulujen vanhempainyhdistysten roolia mm. tiedon kokoajana ja ehdotusten tekijänä päättäjille voitaisiin vahvistaa.

Vanhemmille tarvitaan selkeästi lisää erilaisia foorumeita ja mahdollisuuksia mielipiteiden esittämiseen. Mahdollisuuksia on useita kuten vanhempainryhmät, vanhemmille suunnatut kyselyt ja lasten asioita pohtivat työryhmät kunnassa. Vanhempien näkemykset ja ehdotukset eivät saa kuitenkaan jäädä pöytälaatikkoon pölyttymään, vaan niillä tulee olla tasavertainen asema muiden näkemysten joukossa ja niitä viedään kunnassa eteenpäin päättäjien tietoon lautakuntiin, kunnanhallitukseen tai -valtuustoon.

Tiedonkulun problematiikka

Laaja tiedotus on tärkeä kunnan pyrkiessä kohti inklusiota. Hyvä tiedotus toimii aina sisäisesti ja ulkoisesti. Hankkeen aikana syntyi uusia ideoita mm. koulun sisäiseen tiedottamiseen ja aikataulujen jäsentämiseen. Jyväskylän maalaiskunnassa rakennet-

tiin vuosikalenteri, johon kirjataan mm. oman opetusryhmän lukujärjestyksestä poikkeavat tapahtumat, vuosilomat, juhlat, valokuvaukset ja vierailijat. Näin yhdestä kalenterista on yksinkertaista tarkistaa aikatauluja ja suunnitella toimintaa. Selvennystä syntyi myös kiertävien opettajien toimintaan, jotka voivat helposti tarkistaa koulun tapahtumat ja sovittaa työnsä siihen (ks. tarkemmin Esa Jaakkolan kirjoitus).

Ulkoisessa tiedottamisessa panostettiin erityisesti koulun ja kotien väliseen tiedottamiseen. Tiedottamisen erilaiset keinot olivat käytössä: kuntatiedote, palvelutiedote, sähköposti, suulliset tiedoksiannot esim. luottamushenkilöille, vanhempainvarit, vanhempainillat, kirjeet, raportit, lehdet. Tiedottamisen tulee olla ”läpinäkyvää”: asiat kerrotaan avoimesti ja ajankohtaisesti.

” Tiedottamisen kehittäminen on yksi tie tavoitteeseen.” (kunnan projektisuunnitelma 2003)

Kehittämissuunnitelmien vuoropuhelu ja paikalliset inkluusiotilaisuudet

Hankkeessa pyrittiin saamaan yhteiseen vuoropuheluun kunnan ja koulun kehittämissuunnitelmat, koska ryhmien tulisi olla tietoisia toistensa tekemästä työstä, ryhmien ajankohtaisista asioista ja etenemisestä. Hankkeen aikana tämä yhteistyö kunnissa osoittautui kuitenkin vähäiseksi. Kehittämissuunnitelmat kokivat, että yhteisen tapaamisen aika ei ollut tarpeen tai sopiva vielä hankkeen aikana. Ryhmät halusivat, että heillä itsellään on ensin selkeä kuva, mihin omassa työskentelyssä pyritään. Käytännössä kehittämistyön loppuvaiheessa ryhmät kohtasivat paikallisissa tilaisuuksissa, joita järjestettiin kolmessa kunnassa. Yksi kunta suunnitteli myös kaikille avoimen paikallisen inkluusiotilaisuuden järjestämistä, mutta halusi siirtää sen myöhemmäksi siihen, kun sivistystoimi itse tietää paremmin, mistä on kyse ja millaista vuoropuhelua tarvitaan muiden hallintokuntien kanssa. Kysymykseksi vain jää, milloin sitten on se ”oikea hetki” keskusteluun. Kuinka pitkälle pitää olla tieto omasta näkemyksestä, jotta voi lähteä keskustelemaan muiden kanssa? Vai olisiko kaikille yksikertaisempaa kuunnella toinen toistaan jatkuvasti ja muokata omia ajatuksiaan eteenpäin mahdollisten uusien ideoiden valossa?

Yhteenveto

Kehittämissuunnitelma on vaatii aikaa ja etenee pienin askelin. Prosessia ei voi nopeuttaa ulkopuolelta eikä myöskään ole tarkoituksenmukaista esittää liian valmiita toimintamalleja inkluusion toteuttamiseksi. Pysähdysvaiheissa ulkopuolinen taho voi kuitenkin antaa lisäpuhtia tai ohjata työskentelyä. Samoin ulkopuolisen velvollisuutena on tuoda yhteiseen pohdintaan sellaisia vaihtoehtoja ja koeteltuja malleja muualta, joista kumppanit eivät välttämättä ole tietoisia. Kukin kunta on erilainen ja samalla myös inkluusivinen kehittämistyö on kussakin paikassa erilaista. Se mikä toimii jossakin kunnassa, ei välttämättä toimi toisessa.

Kehittämissuunnitelman luonne ja lyhyt hankeaika eivät mahdollistaneet etenemistä hankkeen alkuperäisiin tavoitteisiin. Käytettävissä olevassa ajassa päästiin toisiin tutustumisen ja yhteisen pohdinnan kautta tiedostamisen tasolle, jossa heräteltiin ajatuksia ja näke-

myksiä sitä, mitä voidaan jatkossa tehdä ja millaisia voimavaroja käytössä onkaan. Kuitenkin työskentelyn perusteella voidaan havaita yhteisiä keskeisiä kysymyksiä, joiden painotukset vaihtelevat kunnittain sen mukaan, millaisia ovat kunnan yhteistyö- ja toimintakulttuurit.

1. Yhteisen keskustelun ja työskentelyn tarve

Kun halutaan kehittää asioita, jotka koskevat laaja-alaisesti kuntalaisia, ei kuntien nykyisessä niin taloudellisessa kuin muussa resurssitilanteessa riitä yhden sektorin yksin tekemä työ. Esimerkiksi koulu yksin ei voi poistaa kaikkia inklusion esteitä tai sosiaalitoimi vastata kaikkiin koulun ulkopuolisiin yksilöiden tarpeisiin. Yhä useammissa tilanteissa ihmiset joutuvat tekemisiin useiden eri tahojen, organisaatioiden ja instituutioiden kanssa. Ihmiset eivät myöskään enää ole valmiita massapalveluihin, vaan heidän intressinsä ovat vahvasti yksilötasolla ja arjessa pärjäämisessä.

Tasa-arvoisuus kuntalaisten kesken ja toisaalta kumppanuus mm. lasten kasvatukseen liittyvissä asioissa on ollut keskustelun keskipisteessä jo useita vuosia. Jotta tasa-arvoisuus voisi toteutua, tarvitaan vaikuttamismahdollisuuksia ja osallistumista sekä reilua kohtelua ja toiminnassa. Kumppanuus kasvatuksessa puolestaan edellyttää uusia toimintamalleja ja avoimuutta. Kumppanuudessa on kysymys yhdessä tekemisestä, joka puolestaan asettaa vaatimuksia kumppanuuden osapuolille. Enää ei ole pelkkiä antajia ja vastaanottajia, vaan erilaisen asiantuntijuuden omaavia henkilöitä.

Hankkeen aikana näkyi selkeästi, kuinka suuri merkitys yhdessä pohdinnalla oli riippumatta siitä, minkä kokoisesta kunnasta oli kysymys. Toisaalta tiedettiin eri toimijat omalla paikkakunnalla, mutta ei kuitenkaan todella tiedetty, mitä nämä muut tahot tekevät. Paljon asioita oli oletusten varassa. Tapaamiset kunnissa toimivat tiedostamisen lisääjinä: inklusio ja siihen liittyvät teemat antoivat jokaiselle mukana olleelle toisaalta mahdollisuuden omien näkemysten esille tuomiseen ja toisaalta panivat jokaisen pohtimaan niin teemaa kuin toisten näkemyksiäkin uudessa valossa.

Yhteistyökunnissa keskustelut etenivät omalla tavallaan ja jokaisessa vältettiin etukäteen liian valmiiden mallien ja ratkaisujen esittäminen toinen toisilleen. Tästä johtuen saattaa jollekin nousta mieleen kysymys, saatiinko mitään aikaiseksi. Saatiin aikaiseksi keskustelun viriäminen, tutustuminen toinen toisiin, tiedon jakamisen aloittaminen ja kaikkien merkityksen oivaltaminen kehittämistyössä. Päästiin siis erillisestä puurtamisesta yhdessä tekemisen alkutaipaleelle, josta on hyvä jatkaa. Hankkeessa käytetyt ryhmät olivat yksi tapa tarjota mahdollisuus laajapohjaiselle osallistumiselle. Kunnissa toimii yleensä monenlaisia ryhmiä ja ryhmittymiä, joita kannattaa hyödyntää joko sellaisenaan tai yhdistelemällä.

Hankkeessa ei kuitenkaan toteutunut tavoitellussa määrin vanhempien mahdollisuus osallistua ja tuoda omia näkemyksiään esille. Ryhmien pääpaino oli virkamiehissä ja vanhemmuus tuli tai ei tullut esiin kunkin osallistujan oman vanhemmuuden kautta. Vanhemmille kuntalaisina tarvittaisiin kuitenkin jatkossa lisää erilaisia foorumeita ja vaikuttamiskanavia, sillä heillä on todennäköisesti paljon ajatuksia ja ratkaisuehdotuksia asioihin. Ja heissä on myös runsaasti voimavaroja, joita kannattaisi hyödyntää.

2. Kehittämistyö ja sen moninaisuus

Kehittämistyön käynnistäminen vaatii aloitteentekijältä panostusta ja yhteistyökumppaneiden etsintää. Yhdessä kasvamaan -projekti itsellään asetti suoria toiveita kunnille mm. yhteistyöhön ja kuulemiseen liittyen. Nämä toiveet olivat ilmeisen merkityksellisiä, sillä muutoin kehittämistyö olisi todennäköisesti jäänyt kapea-alaisemmaksi. Toiveita asettamalla laajennettiin keskustelupohjaa ja voitiin saada mukaan tahoja, jotka muutoin olisivat jääneet ehkä ulkopuolelle. Kuitenkin viime kädessä kunkin kunnan kohdalla tärkeintä oli, millaiseen yhteistyöhön oltiin valmiita.

Kehittämistyön käynnistyessä on hyvä etukäteen jo arvioida, keitä mukaan tarvitaan ja mitä hyötyä osallistujille mukana olosta voi olla. Myös heidän tuomansa panoksen merkitystä on hyvä pohtia ennakolta. Osallistumisen tulee perustua vapaaehtoisuuteen ja kiinnostukseen. On vain uskallettava luottaa siihen, että alkuun poisjäävät ehkä jatkossa kiinnostuvat asiasta, kunhan ovi yhdessä työskentelyyn pidetään kaikille avoina. Hankkeessa ovea pidettiin avoinna mm. jatkuvasti suuntaamalla kutsut ja eteneminen myös niille, joiden osallistuminen oli vähäisempää. Ei suljeta ketään ulkopuolelle, mutta ei myöskään pakoteta mihinkään, mihin ei olla valmiita.

Yhteisen asian pohtiminen vaatii myös riittävää vapautta tavoitteiden asettamisessa. Liikkumavaraa tulee olla ja tavoitteiden tarkistamisen tulee edetä asioiden myötä. Tavoitteiden asettamisen kriittinen piste on kuitenkin siinä, kenen hyötyä etsitään, kenen näkökulmasta tavoitteet asetetaan. On aivan eri asia asettaa tavoitteeksi virkamiesten keskinäisen yhteistyön kehittäminen kuin lasten ja nuorten arjen parantaminen. Edellinen tukee usein olemassa olevia käytäntöjä, sallii rajallisen yhteistyökumppaneiden valinnan ja lisää perinteisen asiantuntijuuden hyödyntämistä. Jälkimmäinen asettaa eri toimijat uuteen tilanteeseen. Kysymyksiksi nousevatkin, keitä ovat ne tahot, joilla on osuutensa ja vaikutuksensa siihen, miten lasten ja nuorten arkea parannetaan.

Kehittämistyöstä tiedottaminen on tärkeä tekijä, jolla voidaan pitää mahdollisimman suuret joukot tietoisina siitä, mitä ollaan tekemässä ja miksi. Hyvällä ja asiallisella tiedottamisella voidaan myös ehkäistä työhön liittyviä vääriä mielikuvia ja odotuksia.

3. Inklusio ja sen väljyys tai rajallisuus

Inklusio on iso teema ja siihen sisältyy paljon erilaisia ajatuksia ja näkemyksiä. Näkemykset ja määrittelyt heijastelevat puhujan ja kuvaajan taustaa ja kokemuksia. Myös intressiristiriitoja on olemassa mm. silloin kun pohditaan, kenen tarpeet inklusion toteutumisessa ovat etusijalla ja mistä näkökulmasta asiaa tarkastellaan.

Jotta erilainen asiantuntijuus ja erilaiset näkemykset voitaisiin hyödyntää, tarvitaan dialogia eri tahojen kesken. Dialogissa ei ole yhtä tahoja, jonka sana olisi ainut oikea. Eikä yhtä yhteistä ongelmaa tai oikeaa vastausta erilaisiin kysymyksiin ja asioihin. Dialogissa erilaiset äänet pääsevät kuuluville ja yhteistä ymmärrystä rakennetaan kuuntelemalla toinen toistaan ja suhteuttamalla toisten näkemykset omaan tietoon, taitoon ja osaamiseen. Näin voidaan paremmin ymmärtää toisten näkemyksiä ja perusteluja asioille, muuttaa omaa toimintaa ja ehkä tärkeämpänä vielä yhdistää voimavaroja hyödyntämällä kaikkien osaamista ja kokemusta.

Kehittämistyö kouluissa ja inklusiokoulutukset projektin aikana

IRMA TIRKKONEN JA ANNE VIERROS

Inklusio-ohjelma (Index for Inclusion)

Koulun kehittämistyön välineenä projektissa käytettiin Englannissa kehitettyä Index for Inclusion työvälinettä (Booth & Ainscow 2002), josta hankkeen aikana käytettiin nimeä inklusio-ohjelma. Ohjelma on syntynyt yhteistyössä eri alojen opettajien, lasten vanhempien, kouluhallinnon edustajien, tutkijoiden ja vammaisjärjestöjen kanssa ja se julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 2000. Tämän jälkeen ohjelmaa kokeiltiin Englannin kouluissa ja siitä saadun palautteen pohjalta se muokattiin nykyiseen muotoonsa, jota versiota käytettiin myös Yhdessä kasvamaan -projektissa.

Inklusio-ohjelmassa lähtökohtana on ajatus, että kaikilla kouluyhteisön jäsenillä on mahdollisuus osallistua yhteisönsä toimintaan ja kehittää sitä. Osallistuminen tarkoittaa muiden kanssa tehtävää yhteistyötä, hyväksytyksi tulemistä sekä toisten ihmisten että oman itsensä arvostamista ja kunnioittamista. Osallistuminen antaa mahdollisuuden kaikille sekä koulun henkilöstölle, oppilaiden vanhemmille että oppilaille itselleen tehdä valintoja ja päätöksiä siitä, mitä asioita koulun kehittämisessä pidetään tärkeinä.

Inklusio-ohjelman keskeinen tavoite on lisätä koulussa kaikkien oppilaiden mahdollisuutta oppia ja osallistua. Ohjelman lähtökohtana on koulussa jo tehty kehittämistyö ja se rohkaisee kouluyhteisöä jatkamaan koulun kehittämistä sen tiedon ja kokemuksen varassa, joka heillä on jo olemassa. Ohjelmaa voidaan käyttää apuna myöskin rakennettaessa yhteistyötä hallinnon tason ja kouluyhteisön välillä. Tärkeintä kehittämistyössä on, että koulun henkilöstö luottaa omiin ratkaisuihinsa ja toimii sen mukaisesti, mitä se pitää itselleen oikeana ja tärkeänä.

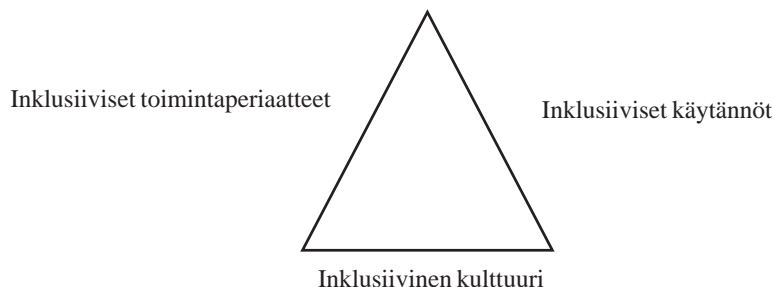
Inklusiivisen kehittämistyön lähtökohtana ohjelmassa pidetään inklusiivisia arvoja, jotka ovat erilaisuuden kunnioittaminen, yhteisöllisyyden kehittäminen, oikeudenmukaisuus, oikeus osallistua, kestävä kehitys, ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja myötunto sekä empatia. Arvojen lisäksi tarvitaan myös tietoja ja taitoja, joiden avulla arvot saadaan käytännössä toimimaan.

Ohjelman rakenne

Inklusiivinen kehittämistyö lähtee koulun olemassa olevan tilanteen pohjalta ja siitä pohdinnasta, millaisia päätöksiä tekemällä ja millaisia käytäntöjä toteuttamalla koulua voidaan kehittää inklusiivisempaan suuntaan. Inklusio-ohjelmassa koulun kehittämistyötä tarkastellaan kolmella ulottuvuudella: kulttuuri, toimintaperiaatteet ja käytännöt (Kuvio 1).

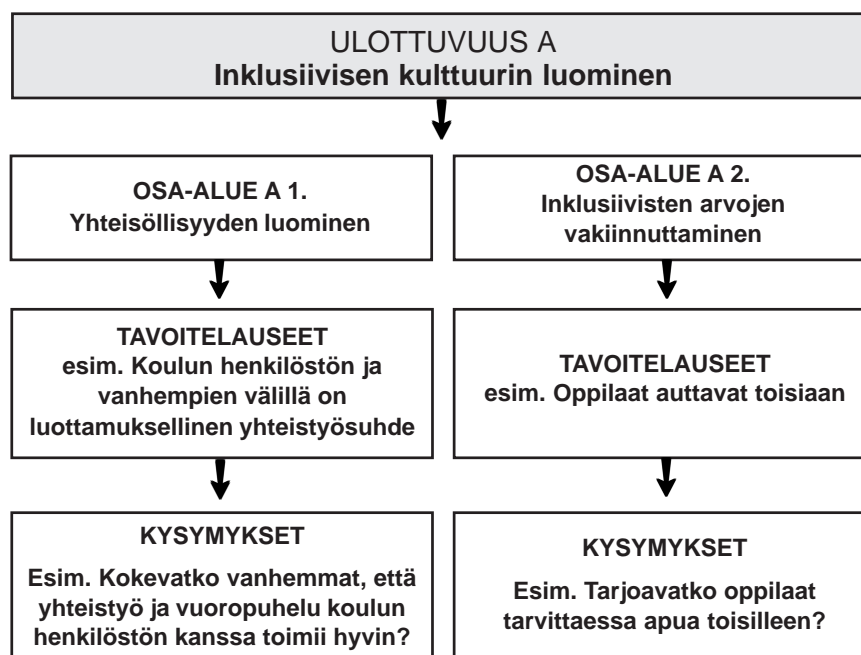
Toimintaperiaatteet liittyvät tehtyihin päätöksiin esimerkiksi siitä, miten koulua johdetaan ja miten suunnitellut muutokset aiotaan toteuttaa. Käytäntöjen ulottuvuus kä-

sittelee opetusta ja oppimista sekä niiden kehittämistä ja resurssointia. Kulttuuri puolestaan heijastaa toiminnan taustalla olevia arvoja ja asenteita. Jos kehittämistyötä halutaan ylläpitää, tapahtuu se kulttuurin muuttamisen kautta.

Kuvio 1. Inklusio-ohjelman ulottuvuudet

Inklusio-ohjelman ulottuvuudet jakaantuvat kahteen osa-alueeseen, jotka muodostavat koulun kokonaisvaltaisen kehittämissuunnitelman (Kuvio 2). Kukaan osa-alue sisältää puolestaan 5–11 tavoitelausetta. Tavoitelauseissa kuvataan tavoitetilä, jota verrataan tämän hetkiseen tilanteeseen. Tavoitelauseet auttavat löytämään kehittämistyön painopistealueet. Kukaan tavoitelause kuvaa yhtä tärkeää kehittämisen aluetta. Tavoitelauseen sisältöä selventävät siihen liittyvät kysymykset, jotka tarkentavat tavoitelauseen merkitystä ja joiden avulla voidaan tavoitelauseen sisältöä tarkastella yksityiskohtaisemmin. Kysymykset saattavat antaa myös uusia ideoita kehittämistyön kohteeksi.

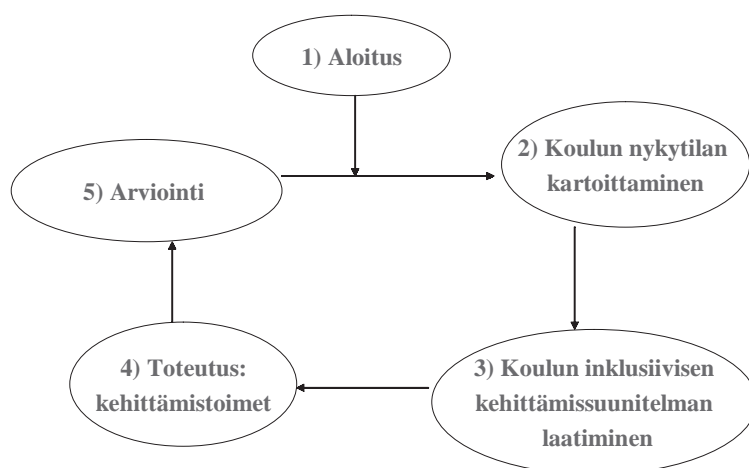

Kuvio 2. Esimerkki inklusio-ohjelman rakenteesta

Kysymysluetteloon koulu voi myös itse lisätä tärkeänä pitämiään kysymyksiä. Jotkut tavoitelauseet ja niihin liittyvät kysymykset käsittelevät asioita, joista koulu ei yksin pysty päättämään. Tällaiset kysymykset antavat hyvän pohjan hallinnon tason kanssa tehtävälle yhteistyölle. Jotkut kysymyksistä saattavat myös tuntua vaikeilta käsitellä kouluyhteisössä. Niitä ei kuitenkaan pidä sen tähden hylätä tai jättää käsittelemättä, koska ne saattavat nostaa esiin ja paljastaa kouluyhteisöstä jotakin sellaista, jota ei olla aikaisemmin huomattu tai haluttu käsitellä.

Inklusio-ohjelman vaiheet

Inklusio-ohjelma etenee viiden vaiheen kautta, jotka kehittämistyön aikana käydään läpi (Kuvio 3). Ensimmäisessä vaiheessa kouluun perustetaan koordinoitiryhmä, jonka tehtävänä on ylläpitää kehittämistyötä sekä organisoida ja koordinoida siihen liittyvää toimintaa. Ryhmä myös omalla esimerkillään ylläpitää innostusta ja tuo asioita muun kouluyhteisön käsiteltäväksi. Ryhmä tulisi koota mahdollisimman monipuolisesti niin, että siinä on edustettuna opettajien lisäksi oppilaiden vanhempia, oppilaita, johtokunnan jäseniä tai jopa koulun ulkopuolisia yhteistyökumppaneita. Myös sukupuolisen ja etnisen edustuksen tasapuolisesti jakautumisesta on huolehdittava.

Kuvio 3. Kehittämistyön vaiheet

Booth (2002, 16) suosittelee, että koordinoitiryhmän apuna toimisi myös koulun ulkopuolinen tukihenkilö (critical friend), joka tekisi havaintoja koulusta ja keräisi oppilaiden, henkilökunnan ja vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia. Tukihenkilöllä ei ole etukäteen määriteltyä roolia tai tehtävää, vaan koulu muotoilee tehtävän sellaiseksi, joka vastaa sen omia tarpeita ja palvelee heidän toimintaansa. Tukihenkilön mukaan ottaminen kehittämistoimintaan tulee kuitenkin olla koululle täysin vapaaehtoista.

Aloitusvaiheessa koordinoitiryhmän tehtävänä on arvioida koulun olemassa olevaa kehittämissuunnitelmaa ja pohtia, millä tavalla inklusio-ohjelman käyttö voidaan liittää siihen. Koordinoitiryhmän tulee myös huolehtia, että tulevasta toiminnasta ja teh-

dystä suunnitelmasta kerrotaan riittävästi ja kyllin ajoissa muulle kouluyhteisölle. Kehittämistoiminnan pitäisi olla alusta alkaen mahdollisimman avointa, jotta kuka tahansa kouluyhteisön jäsen voi esittää siitä näkemyksensä ja mielipiteensä.

Koordinointiryhmän tehtävänä on myös selvittää, millainen käsitys kouluyhteisöllä on tällä hetkellä inklusiosta ja millaisia oppimisen tukitoimia sen toteuttamiseksi tarvitaan. Kaikkien koordinointiryhmän jäsenten tulee myös perehtyä inklusio-ohjelmaan ja pohtia, kuinka hyvin sen kysymykset soveltuvat heidän kouluunsa ja millaisia mahdollisia lisäkysymyksiä tarvitaan. Ryhmän on myös tärkeää miettiä, mitä esteitä inklusio-ohjelman käytössä saatetaan kohdata tai miten ohjelman käyttöä parhaiten tukea.

Toinen vaihe on koulun nykytilan kartoittaminen. Koordinointiryhmän tehtävänä on tässä vaiheessa miettiä, miten ja millaista tietoa kerätään niin, että kaikkien osapuolten näkemykset ja mielipiteet koulun tämän hetkisestä tilanteesta tulevat kartoitettua. Inklusio-ohjelmassa suositellaan pidettäväksi koko henkilöstön koulutuspäivä, jossa kaikki pääsevät tutkimaan inklusio-ohjelman tavoitelauseita ja valitsemaan omat kehittämiskohteensa. Koordinointiryhmän tulee varmistaa, että myös heikompien ryhmien ja erityisoppilaiden sekä vanhempien ääni tulee kuuluviin.

Kolmas vaihe on inklusiivisen kehittämissuunnitelman laatiminen, jossa inklusio-ohjelman avulla saadut kehittämiskohteet liitetään koulun olemassa olevaan kehittämissuunnitelmaan. Koordinointiryhmä käsittelee kehittämissuunnitelmaa ja päättää, otetaanko inklusio-ohjelma vain osaksi koulun kehittämistyötä vai toimiiko se koko kehittämistyön pääasiallisena kehyksenä.

Tässä vaiheessa koordinointiryhmästä tulee koulun kehittämisryhmä, joka analysoi valitut kehittämiskohteet ja selvittää, kuinka paljon aikaa, resursseja ja henkilöstön kehittämistä ne edellyttävät. Jokaiselle kehittämiskohteelle on hyvä nimetä kehittämisryhmästä yksi vastuuhenkilö, joka huolehtii kehittämistyön etenemisestä ja sen kokonaisarviointista. Kehittämiskohteen arviointia varten laaditaan arviointikriteerit käyttäen apuna inklusio-ohjelman tavoitelauseiden kysymyksiä.

Neljäs vaihe on kehittämistoimien toteuttaminen, jossa tavoitteista tehdään totta. Kehittämisryhmän tehtävänä on rohkaista henkilöstöä yhteistyöhön ja käymään keskustelua erilaisista näkökannoista ja inklusiivisiin arvoihin sitoutumisesta. Kehittämisryhmän tulee myös varmistaa, että edistyksestä tiedotetaan kaikille riittävästi ja että työskentelyssä mukana olevat ovat sitoutuneita tehtäväänsä koko toteutusvaiheen ajan. Kehittämiskohteesta vastuussa olevat kehittämisryhmän jäsenet huolehtivat edistykseen toteutamisesta ja siitä, että yhteisten keskustelujen jälkeen kehittämissuunnitelmaan tehdään tarpeelliset muutokset.

Viides vaihe on inklusioprosessin arviointi, jossa kehittämisryhmä arvioi kehittämistyön onnistumista kokonaisuudessaan. Ryhmä arvioi kehittämissuunnitelmaan kirjattuja tavoitteita ja niissä tapahtunutta edistystä inklusio-ohjelman tavoitelauseiden kysymysten pohjalta tehtyjen kriteerien avulla. Lisäksi ryhmä pohtii, miten inklusio-

ohjelman soveltamisessa onnistuttiin ja miten sitä käytettiin kehittämistyön tukena. Kehittämisryhmän tulee arvioida myös omaa toimintaansa sen suhteen, miten hyvin se oli valmistautunut tehtäväänsä ja onnistui jakamaan vastuuta ryhmässä. Miten avoimesti ryhmä oli keskustellut muiden ryhmien kanssa ja millaisia asioita se oli toiminnallaan tukenut.

Koulun kehittämistyö

Yhdessä kasvamaan -projektissa koulun kehittämistyön suunnittelu alkoi syksyllä 2002. Suunnittelutyötä tehtiin yhteistyössä koulupuolen suunnittelijan, koulututkijan ja koulutussuunnittelijan kesken tavoitteena nivoa kyseiset osa-alueet yhteen toisiaan tukevaksi kokonaisuudeksi.

Projektissa koulun kehittämistyön tavoitteena oli tukea ja ohjata kouluja ja kouluun perustetun koordinoitiryhmän työskentelyä inklusio-ohjelman käytössä ja sen soveltamisessa koulun kehittämistyöhön sekä huolehtia siitä, että ohjelman mukainen prosessi eteni kouluissa. Samalla kokeiltiin inklusio-ohjelman soveltuvuutta suomalaiseen peruskouluun. Saatujen kokemusten pohjalta ohjelmasta tehdään suomalainen versio.

Koordinointiryhmien työskentelyssä tavoitteena oli toteuttaa inklusio-ohjelman keskeistä periaatetta – mahdollistaa kaikkien tasavertainen osallistuminen ja oppiminen. Tähän pyrittiin käyttämällä erilaisia yhteistoiminnallisia ja aktivoivia työmenetelmiä, joiden ajateltiin samanaikaisesti kehittävän myös yksittäisen ryhmän jäsenen vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja sekä kannustavan koordinoitiryhmää yhteistoimintaan. Projektin suunnittelijoiden työskentelyn tavoitteena oli koordinoitiryhmiä ohjattaessa ottaa huomioon ryhmien ominaispiirteet ja ryhmistä nousevat tarpeet sekä kunnioittaa ryhmän omaa päätöksentekoa.

Inklusio-ohjelmien koulutus

Projektiin liittyvän inklusio-ohjelmien koulutuksen tehtävänä oli tukea kehittämistyötä ja lisätä projektikunnissa kiinnostusta inklusiosta käytävää keskustelua kohtaan. Koulutus suunniteltiin sisällöltään tukemaan inklusio-ohjelman viittä vaihetta niin, että myös koulutuksessa edettiin yleisestä inklusio-käsitteestä ja erilaisuuden määrittelystä kohti koulujen valitsemista kehittämiskohteista nousseita teemoja. Esimerkiksi ohjelman aloitusvaiheessa, kun koordinoitiryhmät keskustelivat inklusion merkityksestä ja sen toteutumisen mahdollisuuksista omassa työyhteisössään, myös koulutusteemat käsittelivät inklusiota laajemmasta näkökulmasta.

Inklusio-ohjelmien koulutus suunniteltiin kahdeksan koulutustilaisuutta käsittäväksi koulutuskokonaisuudeksi, jonka osista kaksi oli valtakunnallista, myös projektin ulkopuolisille tahoille tarjottua koulutusta. Muut inklusio-ohjelmien koulutukset pidettiin projektikunnissa kaikille avoimina luentotilaisuuksina. Projektin suunnittelijat hankkivat koulutuksiin luennoitsijat ja hoitivat myös muut koulutustilaisuuksiin liittyvät käytännön järjestelyt. Koulutusesitteet tehtiin pääosin projektissa, josta ne lähetettiin kunnassa eri hallin-

tokuntien toimintapisteisiin sekä kaikkiin kunnan alueella toimiviin kouluihin ja päiväkoteihin. Lisäksi tiedottamisessa käytettiin hyväksi kunnan omia tiedotuskanavia. Vanhemmille tieto koulutustilaisuuksista meni koulujen kautta esimerkiksi oppilaiden reissuvihkojen välityksellä. Muutamasta koulutuksesta oli ilmoitus myös kunnan paikallislehdessä.

Aloitusvaiheessa projektikunnat olivat erilaisessa lähtötilanteessa myös koulutusten suhteen. Joissakin kunnissa oltiin jo ennen Yhdessä kasvamaan -projektia tehty paljon inklusion suuntaista kehittämistyötä ja saatu siihen liittyvää koulutusta esimerkiksi Opetushallituksen Latu-hankkeen yhteydessä, kun taas toisissa kunnissa inklusiosta käytävä keskustelu oli vasta alkamassa. Projektissa haluttiin välttää koulutusten päällekkäisyyttä ja ottaa huomioon niin koulutusten sisällöissä kuin niiden järjestelyissäkin paikalliset tarpeet ja olosuhteet. Tavoitteena oli saada jokaiseen kuntaan yhdessä projektin yhdyshenkilön/-henkilöiden kanssa rakennettu koulutussuunnitelma, josta kävisi ilmi sovitut koulutusteemat ja niiden alustavat ajankohdat. Suunnittelun pohjana käytettäisiin projektissa laadittua inklusiokoulutussuunnitelmaa. Yhteisen suunnittelun ajateltiin myös sitouttavan kuntia koulutukseen. Käytännössä asia osoittautui vaikeaksi toteuttaa. Keskusteluja yhdyshenkilöiden kanssa käytiin, mutta vain yhdessä kunnassa tehtiin todellista suunnitteluyhteistyötä, jonka tuloksena syntyi suunnitelma vuoden 2003 koulutuksille.

Ensimmäisenä vuonna inklusiokoulutukset herättivät paljon mielenkiintoa ja niihin osallistui kymmeniä ihmisiä, jotka edustivat etupäässä sivistys- ja sosiaalityötä. Opettajat olivat heistä suurin ryhmä. Kaikissa koulutustilaisuuksissa oli mukana myös lasten vanhempia. Myös valtakunnalliset koulutustilaisuudet herättivät laajaa kiinnostusta.

Kehittämiskumppani

Inklusio-ohjelmassa suositellaan käytettävän koordinoitiryhmien työn tukena koulun ulkopuolista tukihenkilöä (critical friend) (Booth & Ainscow 2002,16). Projektissa ”critical friend” nimettiin kehittämiskumppaniksi ja sen käyttöä kokeiltiin koulussa projektin aikana. Aikaisemmin kouluissa ei ollut toiminut vastaavaa henkilöä, joten tehtävä oli uusi niin kouluyhteisöille kuin itse kehittämiskumppaneillekin. Projektin alussa koulujen yhdyshenkilöt etsivät kuntansa kehittämiskumppanit. Valinnassa pidettiin tärkeänä saada toimintaan mukaan henkilöitä, jotka olivat itse kiinnostuneita ja motivoituneita tehtävästään ja tunsivat lisäksi kuntansa koulun entuudestaan jo suhteellisen hyvin.

Kehittämiskumppanit aloittivat toimintansa eri aikoina kevään 2003 aikana. Ensimmäiset heistä tulivat mukaan tammikuussa, viimeinen huhtikuun alussa ja lopulta projektissa toimi kaikkiaan yhdeksän kehittämiskumppania. Yhdessä kunnassa heitä oli kolme, muiden projektikuntien kouluilla oli jokaisella kaksi kehittämiskumppania. Ammatteina kehittämiskumppanit edustivat erityisopettajia (2), lastentarhanopettajia (1), lääkäreitä (1), fysioterapeutteja (1), hierojia (1), yksi heistä oli kuntansa sivistyslautakunnan puheenjohtaja, yksi toimi sosiaalityöntekijänä ja yksi koulutussuunnittelijana.

Kehittämiskumppanit koulutettiin tehtävänsä. Koulutuksen piti tapahtua alkuperäisen suunnitelman mukaan ennen varsinaisen kehittämistyön aloittamista, mutta projektin viivästyneen aikataulun vuoksi koulutus päästiin aloittamaan vasta samaan aikaan, kun projektityöskentely kouluissa alkoi. Kehittämiskumppanikoulutus toteutettiin monimuotokoulutuksena, jonka kehittämiskumppanit aloittivat yksilöllisesti keväällä 2003 aikana sen mukaan, milloin he tulivat mukaan projektiin. Koulutus päättyi yhteiseen tapaamiseen tammikuun lopussa 2004.

Kehittämiskumppaneiden rooli projektikouluissa jäi alun perin suunniteltua suppeammaksi. Tarkoitus oli, että kehittämiskumppanit voisivat olla enemmän kouluilla sekä tutustua ja perehtyä syvällisemmin ja laajemmin koulujen toimintaan. Mutta tähän kehittämiskumppaneilla ei ollut mahdollisuutta, koska he kaikki olivat päivisin kiinni omassa työssään. Projektin aikana kehittämiskumppanit olivat jäseninä koordinoitiryhmissä ja osallistuivat aktiivisesti niiden työskentelyyn.

Koulun koordinoitiryhmä

Koulujen yhdyshenkilöt (kolme rehtoria, yksi erityisopettaja) kokosivat koulujensa koordinoitiryhmät projektista saamiensa ohjeiden mukaisesti. Yhdyshenkilöt olivat myös itse jäseninä koordinoitiryhmissä. Ryhmistä muodostui melko suuria 6–9 hengen heterogeenisiä ryhmiä, joiden kokoonpanoissa keväällä 2003 jälkeen tapahtui jonkin verran muutoksia. Tämän jälkeen koordinoitiryhmät pysyivät samoina projektin loppuun asti.

Kahdessa projektikoulussa koordinoitiryhmän työskentelyyn käyttämä aika luettiin työaikaan kuuluvaksi ajaksi, kahdessa muussa koulussa koordinoitiryhmän jäsenet osallistuivat kokouksiin omalla ajallaan. Kokoukset olivat yleensä kahden tunnin mittaisia tapaamisia iltapäivisin koulutuntien jälkeen. Yhdessä projektikoulussa kokoonnuttiin aamulla kello kahdeksan tunnin pituiseen tapaamiseen. Kaikista kokouksista pyrittiin pitämään pöytäkirjaa ja kierrättämään sihteerin tehtävää koordinoitiryhmän jäsenten kesken. Koordinoitiryhmät kokoontuivat keskimäärin 13–14 kertaa projektin aikana. Projektin suunnittelijat olivat mukana 7–9 kokouksessa, joita kuvataan raportissa.

Kouluissa tehty kehittämistyö

Työskentely keväällä 2003

Työskentely koordinoitiryhmien kanssa saatiin alulle tammikuun lopussa 2003, jolloin ensimmäinen koordinoitiryhmä kokoontui. Muiden ryhmien aloituskokoukset pidettiin helmikuun aikana. Jatkossa kuvataan yksityiskohtaisesti projektikouluissa tapahtunutta kehittämistyön prosessia ja eri vaiheiden aikana käytettyjä työskentelymenetelmiä, joiden avulla pyrittiin osallistamaan kaikki toiminnassa mukana olleet henkilöt.

Aloitusvaiheen työskentelyä vaikeutti projektissa samaan aikaan tapahtuneet henkilövaihdokset. Sen seurauksena uusille suunnittelijoille ei jäänyt riittävästi aikaa suunnitella kevään toimintaa ja tutustua koulujen lähtötilanteisiin esimerkiksi selvittämällä

kouluissa muu meneillään oleva kehittämistyö tai jo aiemmin toteutuneet kehittämisprojektit. Työskentely koulujen kanssa jouduttiin aloittamaan melko puhtaalta pöydältä. Tämä näkyi alussa myös koordinoitiryhmissä hämmennyksenä ja tietämättömyytenä siitä, mitä koordinoitiryhmän odotetaan tekevän ja mihin ylipäätään koko projektilla pyritään. Tilannetta koordinoitiryhmissä kuvasi erinomaisesti erään yhdyshenkilön viesti, jossa hän kirjoitti: ”... olemme umpihankitilanteessa tämän projektin suhteen.. Eilen meillä oli koulun koordinoitiryhmän kokous... kysymyksiä tuli eteen jos jonkinlaista...ajattelemmekohan me tätä prosessia nyt liian laajana ”möykkyinä” vai miten se on tämmöistä?...”

Kaikilla koordinoitiryhmän jäsenillä ei ollut aloitusvaiheessa riittävästi tietoa projektista ja inklusio-ohjelman asemasta siinä. Jotkut heistä olivat osallistuneet edellisenä syksynä projektista pidettyihin info-tilaisuuksiin ja saaneet sitä kautta alustavaa tietoa asiasta, mutta osa kuuli siitä vasta ensimmäisen kerran yhdyshenkilön pyytäessä hänet mukaan koordinoitiryhmän työskentelyyn.

Koordinoitiryhmän 1. kokous

Projektin suunnittelijat tapasivat koordinoitiryhmän jäsenet ensimmäisen kerran aloituskokouksissa. Tapaamisten tavoitteena oli saada jokaisessa ryhmässä työskentely alkuun, selkiyttää käsitystä Yhdessä kasvamaan -projektista ja ennen kaikkea pohtia, mikä on koordinoitiryhmän tehtävä inklusio-ohjelman käytössä.

Kokouksissa varmistettiin, että jokainen ryhmän jäsen oli saanut käyttöönsä oman inklusio-ohjelman. Samalla sovittiin, että kaikki perehtyvät inklusio-ohjelman vaiheisiin, tavoitelauseisiin ja kysymyksiin sekä pohtivat, millaisia mahdollisia ongelmia ohjelman käyttö koulussa voi aiheuttaa tai toisaalta millaisia mahdollisuuksia ja etuja se voisi koululle tarjota. Lisäksi keskusteltiin koordinoitiryhmän tehtävistä. Kehittämiskumppanit kertoivat myös itsestään ja omasta roolistaan, joka tässä vaiheessa oli vielä kovin selkiytymätön. Yhden koulun koordinoitiryhmä kokoontui kevään aikana kolme kertaa itsekseen ennen kuin projektin suunnittelijat osallistuivat sen kokouksiin. Heille aloitusvaiheen kyseinen tehtävä lähetettiin sähköpostitse.

Tunnelma kokouksissa oli odottava ja toisaalta pidättyvä. Rehtorit puhuivat ja linjasivat työskentelyä jonkun verran, mutta yhteistä keskustelua ryhmissä ei vielä paljon syntynyt. Projektin suunnittelija toimi tilanteen vetäjänä, mikä varmasti myös omalta osaltaan passivoi ryhmää ja sai aikaan ”odottavan ilmapiirin”.

Kevään 2003 koulutustilaisuudet

Maaliskuussa käynnistyivät myös inklusio-ohjelmakoulutukset, joita kevään aikana jokaisessa kunnassa pidettiin kaksi. Viimeisin tilaisuuksista pidettiin toukokuun lopussa. Koulutukset olivat teemoiltaan:

- Toimintalähtöisyys-erilaisuus-yhteistyö
- Mahdollisuus osallistua, oikeus kuulua
- Yhteistyö erilaisten ihmisten välillä
- Vammaisen lapsen oikeus koulunkäyntiin
- Perheiden kanssa tehtävä yhteistyö – kumppanuuttako?

Teemoista luennoivat eri kouluttajat ja kaksi ensin mainittua toteutettiin kevään aikana useammassa kunnassa. Koulutusten tavoitteena oli synnyttää yleistä keskustelua inklusiosta ja saada kuulijat pohtimaan erilaisuuden merkitystä niin koulu yhteisöissä kuin muillakin elämän alueilla. Kuhunkin koulutustilaisuuteen osallistui noin 40-70 henkilöä, jotka edustivat etupäässä sivistys- ja sosiaalitointa. Opettajat olivat heistä suurin ryhmä. Mukana oli myös jonkun verran lasten vanhempia. Koordinointiryhmän jäsenet ja kehittämiskumppanit osallistuivat kevään molempiin koulutuksiin.

Koordinointiryhmän 2. kokous

Seuraavat tapaamiset pidettiin huhti-toukokuun aikana. Kokousten tärkein tavoite oli perehdyttää koordinointiryhmät paremmin inklusio-ohjelmaan ja saada heidät vähitellen itse ottamaan vastuuta sen käytöstä. Kokouksissa kävi kuitenkin ilmi, että kaikki koordinointiryhmän jäsenet eivät olleet tähän mennessä lukeneet inklusio-ohjelmaa tai osa heistä oli vain selannut ja lueskellut ohjelmaa sieltä tältä. Koordinointiryhmien palaute inklusio-ohjelmasta oli, että periaatteessa sitä pidettiin hyvänä kehittämistyön välineenä, mutta se koettiin myös hieman vaikeaselkoiseksi ja teoreettiseksi. Inklusio-ohjelman käyttöönotto ryhmissä ei tässä vaiheessa ollut kovin innostunutta.

Tilanteesta johtuen suunnittelijat olivat tehneet seuraavaa kokousta varten inklusio-ohjelman ensimmäisestä vaiheesta jäsenyyksen, jossa vaiheen tehtävät oli ryhmitelty kolmeen osaan. Jäsenyyksen avulla pyrittiin terävöittämään koordinointiryhmien työskentelyä ja helpottamaan aloitusvaiheeseen liittyvien tehtävien hahmottamista. Osien sisällöt, jotka nimettiin ”keltaiseksi”, ”vihreäksi” ja ”punaiseksi”, pidettiin samoina kuin ne ovat inklusio-ohjelmassa.

”Keltaisessa osassa” koordinointiryhmän tehtävänä oli arvioida koulun olemassa olevaa kehittämissuunnitelmaa ja sen toimivuutta, tehdä koordinointiryhmälle tiedotus-suunnitelma, käydä keskustelua siitä, miten inklusio tällä hetkellä koulussa ymmärretään ja millaisia esteitä, resursseja ja oppimisen tukitoimia koululla on käytössään. ”Vihreän osan” vaiheessa inklusio-ohjelman tavoitelauseet on tarkoitus ottaa mukaan työskentelyyn. Tavoitteena oli, että koordinointiryhmä itse perehtyy tavoitelauseisiin ja niihin liittyviin kysymyksiin sekä löytää niiden avulla koordinointiryhmän alustavat kehittämiskohteet. ”Punaisessa osassa” koordinointiryhmän tehtävänä on valita tavoitelauseet, joissa halutaan tehdä kehittämistoimia. Samalla ryhmän tulee pohtia, kuinka paljon heidän tietonsa koulusta on tavoitelauseiden avulla lisääntynyt ja miten inklusio-ohjelmaa voitaisiin käyttää heidän koulussaan.

Koordinointiryhmien kanssa sovittiin, että ryhmät työstävät seuraavan kerran kokoon tuessaan ”keltaisen osan” tehtävät ja lähettävät siitä lyhyen kirjallisen yhteenvedon suunnittelijoille. ”Vihreän osan” vaihe tehtäisiin kokouksessa, johon myös projektin suunnittelijat osallistuvat. Koordinointiryhmille annettiin myös inklusiota käsitteleviä artikkeleita, joiden toivottiin jäsentävän ja selkiyttävän inklusio-käsitettä ja siitä käytävää keskustelua koulussa.

Yhdessä koordinointiryhmässä kyseinen kokous aloitettiin toiminnallisella menetelmällä, jonka tavoitteena oli tuoda esille ryhmässä vallitsevaa ilmapiiriä ja yksittäisten

jäsenten ajatuksia ja mielipiteitä koordinoitiryhmän tämän hetkisestä toiminnasta. Tämän käytöstä kuitenkin muissa koordinoitiryhmissä luovuttiin, koska ryhmissä oli selvästi havaittavissa tiettyä varauksellisuutta. Ryhmät olivat edelleen melko passiivisia eikä yhteistä keskustelua inklusio-ohjelmaan liittyvistä asioista paljon käyty. Yksittäiset ryhmän jäsenet saattoivat puhua asioista pitkäänkin tai ryhmä keskustella, mutta keskustelu kääntyi helposti muihin koulua koskeviin kysymyksiin. ”Keltaisen osa” tehtäviä koordinoitiryhmissä oli varmasti myös pohdittu, mutta yksikään koordinoitiryhmä ei kevään aikana tuottanut siitä kirjallista koontia.

Koordinoitiryhmän 3. kokous – ”vihreä vaihe”

”Vihreän osan” kokoukset ajoittuivat koordinoitiryhmissä huhti-toukokuulle. Sen lisäksi, että kokouksessa oli tarkoitus tutustua inklusio-ohjelman tavoitelauseisiin, pyrkimyksenä oli myös saada kaikki koordinoitiryhmän jäsenet osallistumaan aktiivisesti ryhmän työskentelyyn ja tasapuolisesti vaikuttamaan yhdessä tehtyihin päätöksiin. Myös keskustelun lisäämistä ryhmissä pidettiin tärkeänä.

Työskentelyä varten inklusio-ohjelman tavoitelauseet oli kirjoitettu eri värisille paperiliuskoille. Kulttuurin ulottuvuuteen liittyvät tavoitelauseet olivat sinisiä, toimintaperiaatteisiin kuuluvat vihreitä ja käytännön ulottuvuuden tavoitelauseet oransseja. Värien avulla haluttiin vielä kerran selkiyttää ohjelman rakennetta ja muistuttaa kolmesta ulottuvuudesta, joiden kautta koulua on tarkoitus kokonaisvaltaisesti tarkastella.

Tavoitelauseet kirjattiin allekkain myös fläpeille, joiden oikeaan laitaan kirjoitettiin viisi valintavaihtoehtoa; täysin samaa mieltä, jokseenkin samaan mieltä, täysin eri mieltä, tarvitsen lisätietoa asiasta ja tavoitelause epäselvä. Tavoitelauseiden sisältämiin väitteisiin otettiin kantaa omien kokemusten ja näkemysten pohjalta mainittujen vaihtoehtojen mukaisesti.

Ennen työskentelyn aloittamista jokaiselle ryhmän jäsenelle annettiin paperiliuskoille kirjoitetut tavoitelauseet, jotka he lajittelivat yllä mainitun viiden vaihtoehtoehdon mukaan. Tämän jälkeen katsottiin, kuinka monta samaa tavoitelausetta oli kertynyt eri vaihtoehtojen kohdalle. Tavoitelauseiden määrä laskettiin ja ne kirjattiin fläpeille. Tuloksia tarkasteltiin yhdessä koordinoitiryhmän kanssa ja pohdittiin, vastasiko tulos ryhmän tämän hetkistä käsitystä ja näkemystä asioista. Tämän jälkeen vielä jokainen ryhmän jäsen valitsi yhden tavoitelauseen ”täysin samaa mieltä” ja täysin eri mieltä” vaihtoehtoista ja pohti niitä yhdessä parin kanssa samalla tutustuen inklusio-ohjelmassa oleviin tavoitelauseiden kysymyksiin. Lopuksi koko koordinoitiryhmä keskusteli valituista tavoitelauseista ja valitsi niistä kolme tärkeimpänä pitämäänsä.

”Vihreän osan ” kokouksissa ryhmät toimivat erittäin aktiivisesti ja tunnelma niissä oli positiivinen ja rento. Yhdessä tekeminen synnytti keskustelua, johon nyt useimmat ryhmän jäsenet ottivat osaa. Negatiivinen asia oli ajan puute. Keskustelua olisi pitänyt olla mahdollisuus käydä paljon enemmän.

”Vihreän osan” kokous toteutettiin kolmessa projektikoulussa yllä kuvatulla tavalla. Yhdessä koulussa koordinoitiryhmä toimi toisin. Koulu oli jo suhteellisen pitkällä

inkluusiivisessa kehittämistyössään ja tottunut itsenäiseen kehittämistoimintaan. Kevään aikana koordinoitiryhmä oli kokoontunut useampaan kertaan työstämään inkluusio-ohjelman tavoitelauseita. Ryhmä oli käynyt läpi kaikki tavoitelauseisiin liittyvät kysymykset ja poiminut niistä sellaiset, jotka sopivat koulussa jo aikaisemmin valittujen kehittämisteemojen alle. Kehittämisteemat liittyivät yhteistyöhön ja työnjakoon koulussa, perehdyttämiseen, koulun ja kodin väliseen yhteistyöhön, pedagogiikan filosofiaan ja käytäntöihin. Koordinoitiryhmän valitsemat kysymykset oltiin viety opettajien kokoukseen, jossa yhdessä muiden opettajien kanssa oltiin laitettu eri teemojen alla olevat kysymykset tärkeysjärjestykseen.

Projektin suunnittelijoilla ei ollut tarkkaa tietoa siitä, miten koordinoitiryhmä oli kokouksissaan tavoitelauseita työstänyt. Suunnittelijat valmistautuivat kevään viimeiseen koordinoitiryhmän kokoukseen samalla tavalla kuin muidenkin ryhmien ”vihreän osan” kokouksiin.

Koordinoitiryhmän toimintatavasta keskusteltiin paljon ryhmässä. Tehtyä työtä pidettiin arvokkaana ja katsottiin sen luoneen hyvän lähtökohdan kehittämistyölle. Mutta samalla myös pohdittiin, oliko opettajien näkökulma riittävä kehittämiskohteiden valinnassa vai pitäisikö asioita kartoittaa vielä myös oppilaiden ja vanhempien näkökulmista. Koordinoitiryhmässä päätettiin, että myös oppilaiden ja vanhempien mielipiteet kartoitetaan ennen kuin koordinoitiryhmä työstää tavoitelauseita pitemmälle. Asiaan sovittiin palattavan uudestaan syksyllä.

Työskentely syksyllä 2003

Yhteistyö koulujen kanssa jatkui kesäloman jälkeen. Projektissa siirryttiin toteuttamaan inkluusio-ohjelman toista vaihetta, jonka keskeinen tehtävä on tiedonhankinta ja sen pohjalta kaikkien osapuolten näkemysten ja mielipiteiden selvittäminen kehittämiskohteiden valintaa varten. Inkluusio-ohjelman mukaan koordinoitiryhmän tehtävänä on päättää, miten tietoa hankitaan, kuinka laajasti sitä kerätään ja keneltä kaikilta tässä vaiheessa asioita kysytään. Tiedonkeruun lähtökohtana tulisi olla koulun omat tarpeet. Tietoa voidaan kerätä myös monin eri tavoin. Esimerkiksi oppilaiden mielipiteitä kartoitettaessa voitaisiin ohjelman kysymyksiä käyttää heidän kanssaan käytävien keskustelujen pohjana tai integroida tiedonkeruu muun opetuksen yhteyteen. Tärkeintä kuitenkin on, että kaikkien mielipiteet saadaan syvällisesti kartoitettua.

Projektissa tiedonkeruu toteutettiin toisella tavalla. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö vastasi kyselyiden tekemisestä ja saatujen tulosten analysoinnista kouluilla. Oppilaiden ja lasten vanhempien/huoltajien kyselyt lähetettiin kouluille lokakuussa. Henkilöstölle kyselyt oli päätetty tehdä vasta joulukuussa. Kehittämistyön kannalta ajankohta oli liian myöhään, koska koordinoitiryhmien oli tarkoitus tehdä kehittämissuunnitelma kevään 2004 aikana kerätyn tiedon pohjalta. Jotta kehittämissuunnitelma pysynyt suunnitellussa aikataulussa ja kaikkien ryhmien mielipiteet saatu kartoitettua syksyn aikana, tekivät tutkija ja projektisuunnittelijat lokakuussa alustavan kyselyn myös koulujen henkilöstölle.

Tiedonhankinta projektissa jäi suurelta osin tehtyjen kyselyiden varaan. Yhdessä koulussa kehittämiskumppani haastatteli lisäksi oppilaita ja näin saatua materiaalia käytettiin myöhemmin hyväksi kehittämiskohteita valittaessa. Lisäksi toisessa koulussa kehittämiskumppanit haastattelivat koulun henkilökuntaa. Myös koordinoitiryhmiä kehoitettiin kyselyiden lisäksi miettimään muita mahdollisuuksia kartoittaa tietoja, mutta ryhmät tyytyivät projektissa tehtyyn ratkaisuun, koska se tuntui tässä tilanteessa helpoimmalta. Monet ryhmän jäsenet olivat sitä mieltä, että näin laajojen kyselyiden analysointi koulun omin voimin, lyhyellä aikataulalla, ei olisi ollut edes mahdollista.

Koordinointiryhmän 1. kokous

Syksyn ensimmäisissä kokouksissa palattiin koordinoitiryhmien viime kevääseen työskentelyyn ja pyrittiin rakentamaan siitä vielä kokonaiskuvaa, jotta koordinoitiryhmien uudet jäsenet pääsisivät myös työskentelyyn mukaan. Koordinointiryhmien kokoonpanoissa oli kolmessa koulussa tapahtunut kesän aikana jonkin verran muutoksia. Uudet jäsenet osallistuivat nyt ensimmäistä kertaa koordinoitiryhmien kokouksiin. Kokouksen tavoitteena oli myös saada muodostettua yhteinen näkemys tulevan syksyn toiminnasta ja työskentelyn ajoittumisesta syksyn ajalle.

Ennen tapaamista oli koordinoitiryhmien jäsenille lähetty ennakkotehtävä, jossa heitä oli pyydetty pohtimaan, millainen määritelmä sopisi projektikoulun inklusiomääritelmäksi niin, että se kuvaa koulun tavoitetta inklusion suhteen.

Kokouksen alussa koordinoitiryhmän jäseniä pyydettiin asettautumaan kuvitellulle aikajanelle sen mukaan, milloin he olivat tulleet koordinoitiryhmään. Janan toisessa päässä oli projektin aloituspäivä, toisessa kyseinen kokouspäivä. Tämän jälkeen jokainen kertoi muille päivämäärän, kuka hänet oli pyytänyt mukaan sekä yhden asian, joka viime kevään työskentelystä oli jäänyt kaikkein tärkeimpänä mieleen. Uusien jäsenten oli mahdollista esittää kysymyksiä vanhoille jäsenille. Tärkeiksi ryhmissä oltiin koettu muun muassa inklusiokoulutukset ja koordinoitiryhmän kokoukset. Myös kaikki kehittämiskumppanit olivat kerran käyneet opettajien kokouksessa esittäytymässä ja kertomassa omasta roolistaan ja tehtävästään kehittämiskumppanina.

Tämän jälkeen muodostettiin parit siten, että ensimmäisenä koordinoitiryhmään tullut otti parikseen viimeisimpänä ryhmään tulleen, toisena tullut muodosti parin toiseksi viimeisimpänä mukaan tulleen kanssa jne. Parien tehtävänä oli kertoa toisilleen ennakkoon laatimansa inklusiomääritelmä, jonka jälkeen näiden molempien määritelmien pohjalta parit muodostivat yhden yhteisen määritelmän. Tämän määritelmänssä he esittelivät toiselle parille, joiden kanssa he laativat taas yhden yhteiseen näkemykseen perustuvan määritelmän. Lopuksi kahdesta ryhmästä muodostettiin yksi iso ryhmä, joka teki ryhmien määritelmien pohjalta uuden määritelmän, josta tuli koko koordinoitiryhmän näkemys koulun inklusiomääritelmäksi.

Määritelmistä muodostui seuraavia:

- *Yhdessä eletään ja toinen toisiltamme opitaan kukin omien kykyjensä mukaan. Kehitetään yhdessä kasvamista laatimalla ja totuttamalla yhteisto-*

minällisuuden arkisia pelisääntöjä kunnioittamalla yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä avoimesti ja rohkeasti.

- *Tavoitteena on se, että on helpompaa olla erilainen ihminen koulu yhteisössämme.*
- *Kaikki saavat osallistua oppimiseen omien kykyjensä ja mahdollisuuksien mukaan hyväksyvässä ja kannustavassa ilmapiirissä.*
- *Koulu yhteisö, jossa on hyvä olla ja jossa ihmisarvoa kunnioitetaan. Koulussa hyvä me henki! Henkilökunnalla on valmiudet kohdata oppilaiden erilaisuus ja yksilöllisyys.*

Kokouksen lopuksi laadittiin yhdessä syksylle aikajana, jolle merkittiin tiedossa olevat kaikkia koskevat kokoukset ja tapahtumat koululla sekä tulevat tutkimuskyselyt ja niiden alustavista tuloksista tiedottamisen ajankohdat. Lisäksi päätettiin koordinoitiryhmien syksyn kokousajat ja niiden sisällöt. Aikajanan toivottiin myös auttavan koordinoitiryhmien jäseniä hahmottamaan realistisesti omaa aikaansa, joka heillä olisi mahdollista käyttää inklusio-ohjelman parissa tehtävää työtä varten.

Koulussa, jossa koordinoitiryhmän kokoukset olivat tunnin mittaisia, sovittiin kesällä rehtorin kanssa syksyllä pidettävästä pitemmästä koordinoitiryhmän tapaamisesta. Kokous pidettiin syyskuun alussa viiden tunnin mittaisena koulutustilaisuutena, jossa käytiin läpi samat asiat kuin muissakin koordinoitiryhmissä. Sen lisäksi keskusteltiin ja pohdittiin perusteellisemmin kehittämiskumppaneiden roolia ja tehtävää koulussa asiantuntija-alustuksen pohjalta.

Yhdessä koulussa kyseinen kokous toteutui vasta myöhemmin syksyllä, kun ensimmäisessä koordinoitiryhmän tapaamisessa kävi ilmi, että ryhmä oli vakavasti harkinnut kokonaan toimintansa lopettamista. Kokemukset kevään työskentelystä ja projektista olivat hyvin negatiiviset. Ryhmän jäsenet olivat sitä mieltä, että osallistuminen koordinoitiryhmän toimintaan vei aivan liian paljon aikaa, joka oli pois omasta, tärkeänä pidetystä perustyöstä. Koordinoitiryhmän toiminta kokonaisuudessaan kyseenalaistettiin. Kokoukset oltiin koettu ajantuhlauksena, sekavina ja epämääräisinä, joihin oli ollut vaikea valmistautua. Kritiikkiä annettiin myös siitä, että kokouksissa vain pohdittiin ja keskusteltiin asioista eikä työskentely johtanut konkreettiseen toimintaan. Ryhmälle oli jäänyt myös epäselväksi, mihin projektilla kokonaisuudessaan pyrittiin. Myöskään inklusio-ohjelman merkitystä kehittämistyön välineenä ei nähty -ohjelmaa pidettiin vaikeaselkoisena ja teoreettisena.

Kesän aikana oli kunnan sivistystoimen johtaja, joka oli tuonut projektin kuntaan, lähtenyt toisiin tehtäviin. Myös rehtorin asema tämän johdosta muuttui. Hän toimi nyt sekä rehtorina että oman työnsä ohessa sivistystoimenjohtajana.

Kokouksessa ryhmästä huokui pettymys ja ärtymys. Kokous päätettiin yhteiseen sopimukseen siitä, että projektin suunnittelijat tapaavat ryhmän tämän jälkeen vielä keran, johon mennessä jokainen ryhmän jäsen päättää jatkaako hän työskentelyään koordinoitiryhmässä vai ei.

Kyseinen kokous pidettiin noin kuukauden kuluttua edellisestä tapaamisesta. Kokousten välillä projektin suunnittelijat eivät olleet yhteydessä koordinoitiryhmään tai sen yhdyshenkilöön, vaan menivät kokoukseen tietämättä, millaista keskustelua ryhmä oli asiasta tällä välillä käynyt tai mitä mahdollisia päätöksiä se oli tehnyt. Koordinoitiryhmälle haluttiin antaa vapaus ja vastuu tehdä asiassa heitä tyydyttävä päätös.

Jälkeen päin tämä osoittautui järkeväksi ratkaisuksi. Kokouksessa käymiensä pitkien keskustelujen jälkeen, jossa esitettiin perusteluja työskentelyn lopettamisen, sen siirtämisen että myös jatkamisen puolesta, ryhmä päätti jatkaa toimintaansa. Lopettamiseen liittyvää keskustelua ei ryhmässä tämän jälkeen enää projektin aikana käyty. Koordinoitiryhmä myös ryhmänä selvästi kiinteytyi ja työskentelystä tuli enemmän ”heidän oma juttunsa”.

Inklusiokoulutukset

Syksyn aikana jokaisessa kunnassa järjestettiin yksi inklusiokoulutus. Tämän lisäksi koordinoitiryhmien jäsenet osallistuivat Helsingissä lokakuussa pidettyyn, projektin organisoimaan kaksipäiväiseen valtakunnalliseen seminaariin, Inklusio - Kangastusta vai Konkretiaa?

Inklusiokoulutukset toteutuivat kunnissa alkuperäisen suunnitelman mukaisesti. Koulutustilaisuuksien aiheita olivat ”Esteetön vuorovaikutus” sekä ”Muutoksen myytit, edellytykset ja esteet”. Yhdessä kunnassa käsiteltiin lisäksi aiheet ”Kommunikaatiokolmio yhteisöllisyyden ja joustavien opiskelijajärjestelyiden edistäjänä”. Valtakunnallisen seminaarin ensimmäinen päivä oli kaikille avoin, luennoista koostuva koulutustilaisuus. Toinen päivä oli suunniteltu erityisesti koordinoitiryhmien tarpeita ajatellen. Päivän tavoitteena oli selventää käsitystä inklusio-ohjelmasta ja sen merkityksestä koulun kehittämistyön välineenä. Päivään osallistui myös inklusio-ohjelman tekijä professori Tony Booth Englannista, joka kertoi omia ajatuksiaan ja näkemyksiään inklusio-ohjelman taustafilosofiasta ja sen käytön merkityksestä kouluyhteisölle.

Kehittämistyön kannalta tilaisuus ajoittui erinomaiseen vaiheeseen. Koordinoitiryhmien ymmärrys inklusio-ohjelmasta laajeni ja muiden saman asian parissa työskentelevien kanssa käydyt keskustelut sekä Tony Boothin henkilökohtainen tapaaminen motivoivat koordinoitiryhmiä jatkamaan kehittämistyötään. Koulutukseen osallistui 30 koordinoitiryhmän jäsentä - kaikkien kuntien koordinoitiryhmät lähes kokonaisuudessaan.

Koordinoitiryhmän 3. kokous

Joulukuussa 2003 pidettiin kouluissa koordinoitiryhmien kokoukset, joissa projektitutkija ja projektityöntekijä esittelivät inklusio-ohjelman kyselyiden alustavia tuloksia. Tämän jälkeen niistä käytiin kokouksessa vilkasta keskustelua. Kokouksessa pohdittiin mm. niitä asioita, joissa koulussa on kehittämisen varaa sekä niitä asioita, joissa toimitaan hyvin. Jatkotyöskentelyä varten koordinoitiryhmät jaettiin kolmeen pienryhmään, joista kukin tutustui kyselyiden tuloksiin tarkemmin vanhempien/huoltajien ja oppilaiden sekä koulun henkilöstön näkökulmista.

Työskentely keväällä 2004

Koordinointiryhmän yksi keskeisistä tehtävistä tässä vaiheessa oli käydä läpi ja analysoida kaikki keskusteluissa ja kyselyissä esille nousseet kehittämistarpeet ja tiedottaa niiden pohjalta koordinointiryhmän näkemys koulun muulle henkilöstölle. Koordinointiryhmän tuli myös varmistaa, että kehittämiskohteita valittaessa kaikkien ryhmien mielipiteet otetaan tasapuolisesti huomioon.

Joulukuun lopussa koordinointiryhmillä oli käytössään alustavat oppilaiden, vanhempien ja henkilöstön kyselyiden tutkimustulokset. Syksyn viimeisessä kokouksessa koordinointiryhmät oli jaettu kolmeen, 3–4 hengen ryhmään, jotka edustivat oppilaita, vanhempia ja henkilöstöä. Pienryhmien tehtävänä oli perehtyä kyseisten ryhmien tutkimustuloksiin. Kehittämiskumppanit sijoitettiin ryhmiin niin, että ryhmistä tuli tasavahvaiset.

Pienryhmien jäseniä pyydettiin etukäteen tutustumaan ryhmänsä materiaaliin ja miettimään sen pohjalta, mitä tärkeitä asioita niistä nousi esille ja millä tavalla kyseiset asiat näkyvät heidän mielestään tällä hetkellä koulun arjessa. Onko olemassa tekijöitä, jotka estävät tai edistävät niiden toteutumista? Tarkoitus oli, että jokainen pienryhmän jäsen muodostaa etukäteen itselleen käsityksen siitä, mitä asioita hän lähtisi tulosten pohjalta ja ryhmänsä näkökulmasta kehittämään.

Kehittämisyhmän 1. kokous – kehittämiskohteiden valinta

Kokouksessa lähdettiin työstämään eteenpäin pienryhmäjäsenten esittämiä kehittämiskohde-ehdotuksia. Tavoitteena oli löytää jokaisesta pienryhmästä yksi kehittämiskohde, jonka koordinointiryhmä katsoo olevan tällä hetkellä tärkeimmän ja ajankohtaisimman.

Pienryhmät nimettiin seuraavasti; henkilöstön ryhmä sai nimekseen herukat, oppilaiden ryhmä mustikat ja vanhempien ryhmä mansikat (johtuen käytettävissä olevista tarralapuista). Työskentelyn aluksi pienryhmissä kirjattiin fläppille kaikki ehdotetut kehittämiskohteet. Tämän jälkeen pienryhmä keskusteli niistä ja ryhmän jäsenet antoivat jokaiselle kehittämiskohteelle pisteen sen mukaan, miten tärkeänä hän piti ehdotusta. Tärkeimpänä pidetylle ehdotukselle annettiin yksi piste, kaksi pistettä sai toiseksi tärkein, kolme pistettä kolmanneksi tärkein jne. Kehittämiskohde-ehdotusten saamat pisteet laskettiin yhteen ja kolme vähiten pisteitä saanutta kehittämiskohdetta nostettiin muista erilleen ja kirjattiin fläpille. Tämän jälkeen pienryhmä vielä arvioi valitsemaansa kehittämiskohteita kouluarvosana-asteikolla (4–10) sen mukaan, miten asiat nähtiin olevan suhteessa koulun tämän hetkiseen tilanteeseen.

Seuraavassa vaiheessa pienryhmä perehtyi inklusio-ohjelman tavoitelauseisiin ja etsi niistä sellaiset, jotka katsoi parhaiten kuvaavan ja selittävän valittuja kohteita. Myös tavoitelauseiden numerot kirjattiin fläpille kehittämiskohteiden viereen.

Tämän jälkeen kaikkien pienryhmien esittämät kolme kehittämiskohdetta laitettiin koko koordinointiryhmän nähtäväksi ja kommentoitavaksi. Valinnoista käytiin vilkasta keskustelua, jonka pohjalta jokainen koordinointiryhmän jäsen liimasi yhden mustikka/mansikka/herukka-tarran sen pienryhmän kehittämiskohteen viereen, jota hän piti tällä

hetkellä tärkeimpänä asiana lähteä kehittämään koulussa. Eniten tarroja saaneesta pienryhmän kohteesta tuli koko koordinoitiryhmän valitsema oppilaiden/vanhempien/huoltajien kehittämiskohde. Koordinoitiryhmissä valittiin seuraavia kehittämiskohteita:

Henkilöstön ryhmät:

- Henkilöstön tasapuolisuuden ja yhteistyön kehittäminen
- Koulun fyysisten tilojen ja olosuhteiden parantaminen
- Opetusmenetelmien kehittäminen
- Uusien työntekijöiden perehdyttäminen

Oppilaiden ryhmät:

- Oppilas: ”kenelle kerron huolistani”
- Oppilas kokee: ”opettaja kuuntelee ajatuksiani”
- Oppilaiden yksilöllisyyden huomioon ottaminen tasapuolisesti, sosiaaliset taidot

Vanhempien ryhmät:

- Tiedonkulku koteihin – vanhempainillat
- Luottamus kodin ja koulun välillä
- Tiedottaminen – koti ja koulu
- Tiedonkulun parantaminen; mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon

Kokoukset sujuivat erinomaisesti ja koordinoitiryhmät työskentelivät intensiivisesti ja järjestelmällisesti. Ilmapiiri kokouksissa oli positiivinen ja ryhmät kokivat, että työskentelyssä oltiin päästy askel eteenpäin. Lopuksi pienryhmälle annettiin tehtävä, jossa heitä pyydettiin tutustumaan tavoitelauseiden kysymyksiin ja pohtimaan niiden avulla koulun nykytilaa Tästä pienryhmät tekivät myös lyhyen kirjallisen kuvauksen. Lisäksi ryhmiä pyydettiin pohtimaan, mitä asioita he lähtisivät kehittämään koulussa jo tämän kevään aikana ja mitkä asiat vastaavasti voitaisiin toteuttaa pitemmällä aikavälillä. Millaisia konkreettisia toimenpiteitä muutos edellyttäisi? Kuka/ketkä olisivat mukana niiden toteutuksessa? Kenen työtehtäviin kehittämistyö tulisi vaikuttamaan ja millaisia resursseja niitä varten tarvittaisiin? Tehtävä osoittautui arvioitua vaativammaksi ja raskaammaksi. Pienryhmät käyttivät sen tekemiseen paljon myös omaa aikaansa. Jotkut ryhmistä työstivät tehtävää vielä huhtikuun lopussa.

Kevään aikana projektikunnissa tapahtui myös asioita, jotka vaikuttivat välillisesti koordinoitiryhmienkin toimintaan. Esimerkiksi yhden kunnan sivistystoimenjohtaja lähti pois tehtävästään, jonka jälkeen rehtori hoiti sitä oman työnsä ohessa. Samaan aikaan koulussa oli ilmennyt henkilökunnan keskuudessa vakavia sairastumisia ja muita henkilökohtaisia elämäntilanteiden muutoksia, jotka sekoittivat koulun tavanomaista toimintaa ja aiheuttivat rehtorille lisätyötä. Lisäksi Yhdessä kasvamaan -projektin myötä oli kouluyhteisössä syntynyt kriittistä keskustelua siitä, millaiseen toimintaa koulun rahoja käytetään ja jaetaanko niitä tasapuolisesti tukemaan kaikkien tekemää työtä.

Toisessa kunnassa oltiin vuosia keskusteltu projektikoulun saneerauksesta, koska vanha koulurakennus aiheutti jatkuvasti erilaisia ongelmia. Joka talvi esimerkiksi koulun

tasakatolle satanut lumi sulaessaan valui katon läpi koulun sisätiloihin. Nyt koulusta oli löydetty myös hometta. Kunta oli päättänyt saneerata koulurakennuksen ja saneerausyhteydessä suunnitella koulun tilat niin, että myös kunnan erityiskoulun oppilaat voitaisiin sijoittaa sinne. Erityiskoulu tultaisiin lakkauttamaan.

Koulun koordinoitiryhmä oli valinnut kehittämiskohteeksi henkilöstön näkökulmasta ”koulun fyysisten tilojen ja olosuhteiden parantaminen”, joka oli nyt hyvin ajankohtainen aihe. Myöhemmin keväällä kunnassa tehtiin projektikoulun suhteen uusi päätös: vanha koulurakennus tultaisiin purkamaan kokonaan pois ja tilalle rakennettaisiin täysin uusi koulu. Tästä tilanteesta syntyi yhdessä koordinoitiryhmän kevään kokouksessa valittua kehittämiskohdetta erinomaisesti tukeva koulutusidea, joka toteutettiin maaliskuussa.

Inklusiokoulutukset

Kyseisen koordinoitiryhmän kanssa suunniteltiin opinto- ja tutustumismatka Lappeenrannassa sijaitsevaan Myllymäen uuteen kouluun, joka on toiminut runsaan vuoden. Koulu on yksi Lappeenrannan koulutoimen kehittämiskeskuksista (EKU, EDY, EVY), joka tarjoaa myös konsultoivia tukipalveluita muille kouluille. Jo uuden koulurakennuksen suunnittelu- ja rakentamisvaiheessa on otettu huomioon koulun toimintaperiaatteet, joissa korostuu yhteistoiminnallisuus tekemällä ja tutkimalla oppiminen. Koulussa pyritään yksilöllisten opetusjärjestelyiden avulla turvaamaan kaikille oppilaille laadukas perusopetus.

Koulu on rakennettu ”solukoulu – periaatteella” siten, että tietyt oppilasikäryhmät muodostavat solun, jossa kaikki ikäryhmään kuuluvat oppilaat opiskelevat. Koulussa on noin 100 erityisoppilasta. Solut toimivat itsenäisinä yksikköinä, joiden opetuksesta ja työskentelystä vastaa soluissa toimiva moniammatillinen tiimi.

Opintomatkan tavoitteena oli saada ”uutta koulukulttuuria” edustavan koulun toimintaan ja toimintaympäristöön tutustumalla uusia ajatuksia ja ideoita myös oman koulun kehittämistä varten. Opintomatkalle lähti kunnasta 32 henkilöä. Koulusta osallistui opettajat, rehtori, koulunkäyntiavustaja, vahtimestari ja kahdeksan oppilasta. Kunnan hallintoa edustivat sivistystoimen johtaja, sivistyslautakunnan puheenjohtaja, yksi lautakunnan jäsen sekä nuorisotoimen sihteeri. Opintokäyntipäivän aikana vanhemmat hoitivat koulussa opetuksen. He olivat etukäteen käyneet tutustumassa luokkaansa ja suunnitelleet yhdessä opettajan kanssa päivän työskentelyn.

Myllymäen koululla osallistujilla oli mahdollisuus tutustua koulun fyysisiin tiloihin, osallistua eri ikäisten oppilaiden opetukseen ja keskustella opettajien kanssa opetustyöstä ja heidän siinä toteuttamistaan ratkaisuksista ja toimintatavoista. Lisäksi koulun rehtori kertoi periaatepäätöksistä ja toimintalinjauksista, jota kunnassa oltiin tehty yleisopetuksen ja erityisopetuksen yhdistämiseksi.

Muissa projektikunnissa kevään 2004 inklusiokoulutukset eivät toteutuneet yhtä onnistuneesti. Inklusiokoulutuksen tarkoituksena oli kehittämisprosessin tässä vaiheessa tukea koordinoitiryhmän valitseman tai valitsemien kehittämiskohteiden toteuttamista.

Pienryhmiltä pyydettiin samaan aikaan, kun ne työstivät pienryhmätehtäväänsä, ideoita ja ehdotuksia koulutusteemoiksi, jotka heidän mielestään auttaisivat ja edistäisivät kyseisen kehittämiskohteen käytännön toteuttamista. Pienryhmien työskentelyn pitkittyminen kevään aikana vaikeutti koulutusteemojen valintaa ja ehdotukset ryhmiltä jäivät melko vähäisiksi. Yksi koulu halusi siirtää kiireisiinsä vedoten koulutuksen tulevaan syksyyn. Kahdessa muussa kunnassa koulutukset toteutettiin ja niissä käsiteltiin aiheita ”Toimintatavat ja pedagogiset työmallit” sekä ”Opetuksen ja yksilöllisyyden haasteet”. Toinen koulutuksista oli osa koulun opettajien veso-päivää, toinen järjestettiin luentotilaisuutena edellisten inkluusiokoulutusten tapaan. Kiinnostus koulutuksia kohtaan ei ollut kovin suurta. Koulutukseen osallistui vain pieni määrä opettajia.

Kehittämisryhmän 2. kokous

Pienryhmiä rohkaistiin kevään aikana sekä koordinoitiryhmien kokouksissa että sähköpostiviestien välityksellä työstämään pienryhmätehtävänsä valmiiksi siitä huolimatta, että se tuntui työläältä ja vaikealta. Tehtävän tarkoituksena oli konkretisoida valittuja kehittämiskohteita ja auttaa niiden pohjalta koordinoitiryhmiä laatimaan koulun inkluusiivisen kehittämissuunnitelman. Kehittämissuunnitelmalta ei edellytetty tiettyä muotoa, vaan siinä toivottiin näkyvän muun muassa seuraavia asioita:

- koordinoitiryhmän inkluusiomääritelmä
- valittu kehittämiskohde ja siihen liittyvät tavoitelauseet
- mitä valitussa kohteessa halutaan parantaa ja ketä varten työtä tehdään
- koordinoitiryhmän näkemys siitä, miten kehittämistoimet edistävät toivottua muutosta koulun kulttuurissa, toimintalinjoissa ja käytännöissä
- mitä tehdään lyhyellä aikavälillä, milloin toteutetaan, ketkä toteuttavat
- mitä kehittämiskohteessa pitkällä aikavälillä halutaan tapahtuvan ja mitä myönteisen kehityksen edistymiseksi tulisi tehdä
- miten kehittämiskohteessa tapahtuvaa muutosta arvioidaan, milloin sitä arvioidaan ja miten saatua tietoa hyödynnetään
- miten edistyksestä tiedotetaan koulu yhteisössä

Kehittämissuunnitelman tarkoituksena oli sen lisäksi, että se ohjaa kehittämistyötä, toimia myös tiedottamisen välineenä. Sen avulla koordinoitiryhmät voisivat kertoa muulle koulu yhteisölle ja oppilaiden vanhemmille tehdystä kehittämistyöstä tai koulu yhteisö käyttää kehittämissuunnitelmaa apunaan perehdyttäessään uusia työntekijöitä koulun toimintaan.

Koordinoitiryhmille ehdotettiin myös portfolion käyttöä itsearvioinnin välineenä. Portfolio työvälineenä oli monelle opettajalle entuudestaan tuttu heidän omasta työstään, mutta sen tekemistä ei tässä yhteydessä koettu mielekkääksi. Toisaalta projektin suunnittelijat toivat koordinoitiryhmille idean portfolion käytöstä liian myöhäisessä vaiheessa. Asia olisi pitänyt ottaa esille heti kehittämistyön aloitusvaiheessa, jolloin koordinoitiryhmillä olisi oltava aikaa suunnitella portfoliotaan ja kerätä sitä varten aineistoa koko prosessin ajalta.

Koulujen kehittämissuunnitelmat valmistuivat myöhään kevään 2004 lopussa. Viimeisin niistä tuli projektin suunnittelijoille syyskuussa. Projektin aikana projektikou-

luissa ei edetty valittujen kehittämiskohteiden käytännön toteutukseen ja arviointiin. Toukokuun lopussa 2004 koordinoitiryhmien jäsenille lähetettiin kirjallinen arviointikysely (Liite 7). Kyselyllä haluttiin kerätä myös koordinoitiryhmien jäsenten mielipiteitä ja kokemuksia kokeilukäytössä olleesta inklusio-ohjelmasta.

Työskentely syksyllä 2004

Syyskuussa kaikissa projektin yhteistyökouluissa pidettiin yksi koordinoitiryhmän kokous, jossa arvioitiin koulun kehittämistyötä ja koordinoitiryhmän toimintaa sekä yhteistyötä projektin kanssa. Tässä kokouksessa projektisuunnittelijat olivat viimeistä kertaa mukana ja koordinoitiryhmien toiminta jatkui tämän jälkeen ilman projektin tukea.

Projekti järjesti vielä 30.9. Helsingissä yhteistyökouluille ja kunnan henkilöstölle yhteisen seminaarin ”Inklusio-ohjelma koulun kehittämistyön välineenä – kokemusten arviointia”, jonka tavoitteena oli yhdessä arvioida sitä, mitä kehittämistyön aikana oli kouluissa tapahtunut ja luoda suuntaviivoja tulevaisuudessa jatkettavaa kehittämistyötä varten. Ennen seminaaria koulun kehittämissyömiä oli pyydetty etukäteen valmistautumaan seminaaripäivään pitämällä aamupäivällä esityksen, jossa he kertoivat kokemuksistaan koulun kehittämistyöstä ja valitsemistaan kehittämiskohteista. Lisäksi he toivat esille niitä vaikeuksia ja ongelmia, joita he olivat kehittämistyönsä aikana kohdanneet. Iltapäivällä professori Tony Booth piti oman esityksensä ja osallistui yhteiseen keskusteluun kommentoimalla ja vastaamalla osallistujien esittämiin kysymyksiin. Viimeinen tapaaminen koettiin myös erinomaisena mahdollisuutena laajentaa koulujen välistä verkostoitumista, jonka puolestaan katsottiin innostavan jatkamaan kehittämistyötä omassa kunnassa.

Seuraavana päivänä professori Booth vieraili vielä Pyhtään projektikoulussa, joka tilaisuus oli samalla Pyhtään kunnan viimeinen inklusiokoulutustilaisuus.

Koulun inklusiivisen kehittämistyön ja inklusio-ohjelman arviointi

Koulun kehittämistyön arviointiin liittyviä asioita tarkastellaan seuraavassa sekä koordinoitiryhmien syyskuun arviointikokousten että toukokuussa koordinoitiryhmille lähetetyn arviointikyselyn perusteella (Liite 7).

Kehittämistyön arviointikokoukset

Syyskuussa 2004 projektin yhteistyökouluissa pidettiin koordinoitiryhmän ja projektityöntekijöiden viimeinen yhteinen kokous, jossa arvioitiin tehtyä kehittämistyötä ja koordinoitiryhmän työskentelyä. Työskentelyä varten ryhmä jakaantui 1-2 pienryhmään, jossa kukin ryhmistä arvioi yhtä toteutunutta kehittämistyön vaihetta. Kahdessa projektikoulussa koordinoitiryhmän työskentelyyn tuli uusia ryhmän jäseniä mukaan syksyllä 2004. Kokouksessa pyrittiin välittämään myös näille ryhmän uusille jäsenille tieto siitä, miten koordinoitiryhmä oli projektin aikana työskennellyt ja mitä

oli saatu aikaan. Pienryhmissä käyty arviointikeskustelu pyydettiin kirjaamaan ylös lomakkeille, joissa kysyttiin kehittämistyöstä seuraavia asioita:

- Missä asioissa kehittämistyössä onnistuttiin? Missä ei ?
- Millaisia esteitä ja haasteita kehittämistyössä kohdattiin (sisäisiä/ulkoisia)?
- Mitkä asiat tai tapahtumat veivät koulun kehittämistyötä erityisesti eteenpäin?
- Millainen oli koordinoitiryhmän kyky työskennellä yhdessä?
- Miten koordinoitiryhmän ja projektityöntekijöiden välinen yhteistyö sujui?

Tämän jälkeen pienryhmät esittelivät näkemyksiään koko ryhmälle ja keskustelua jatkettiin yhteisesti. Seuraavaksi esitellään ne asiat, jotka neljässä koordinoitiryhmässä nousivat keskustelun kohteiksi arviointikokouksessa. Tiedot on koottu kokouksessa täytetyistä lomakkeista sekä projektityöntekijöiden muistiinpanoista. Havainnot on jälkikäteen ryhmitelty teemoittain.

Seuraavia asioita ryhmät pitivät työskentelyssään onnistuneina:

Ryhmän kokoonpano

- *Koulun koordinoitiryhmän koollekutsuminen sujui hyvin. Ryhmästä saatiin kokoonpanoltaan moniammatillinen. Mukaan työskentelyn tulivat keskeiset toimijat koulussa.*
- *Koordinoitiryhmän motivaatio oli hyvä työskentelyä aloitettaessa.*
- *Koordinoitiryhmässä on pystytty toimimaan tasaveroisina kumppaneina.*

Keskustelut inklusiosta

- *Koordinoitiryhmässä käydyt keskustelut inklusion käsitteestä olivat hyvää perustaa jatkotyöskentelylle.*
- *Aloitusta vaiheessa käytiin paljon koulun arvoja ja -kulttuuria koskevia keskusteluja ja ne olivat paikallaan.*

Tiedonhankinta kehittämistyön perustaksi

- *Inklusio-ohjelman kyselyt ja tiedonhankinta syksyllä 2003 vei ryhmän työskentelyä eteenpäin. Kun tuloksia kyselyistä saatiin, myös koulu yhteisö oli kiinnostunut niistä.*
- *Koulumme kehittämiskumppanin tekemät oppilashaastattelut.*

Työskentelytavat

- *Kokous, jossa kehittämiskohteet valittiin oli onnistunut. Koulun kehittämiskohteet valittiin yhteisymmärryksessä.*
- *Pienryhmien toiminnan käynnistäminen joulukuussa 2003.*

Tietoisuuden kasvu

- *Tieto projektin keskeisistä asioista lisääntyi kehittämistyön edetessä koko koulun tasolla.*
- *”Tapa ajatella samaan suuntaan” on kehittynyt koulu yhteisössämme. Se on tärkeä resurssi koulu yhteisölle jatkossa.*

Koordinoitiryhmät pohtivat myös kysymystä, missä suhteessa työskentelyssä ei onnistuttu tai missä asioissa olisi ollut parantamisen varaa. Seuraavia asioita mainittiin:

Kehittämistyön aloittamiseen liittyvät erilaiset vaikeudet:

- *Aluksi ei olisi haluttu perehtyä Inklusio-ohjelmaan. Ohjekirjan lukemisen sijasta olisi haluttu tarttua heti käytännön asioihin.*
- *Inklusio-ohjelman lukemisen jälkeen oli paljon kysymyksiä ilmassa ja haimme tukea projektista.*
- *Ryhmä oli kutsuttu koolle johdon toimesta ja ”viran puolesta edustaminen” ei tuntunut koordinoitiryhmän jäsenistä mielekkäältä.*
- *Haasteellisinta olikin alussa ryhmän yhteisen näkemyksen synnyttäminen: miksi ollaan mukana tässä kehittämissyöryhässä?*
- *Inklusio-ohjelmaan perehtyminen vei koordinoitiryhmän jäseniltä paljon aikaa alussa.*
- *Koulun kehittämiskumppanin etsiminen vei pidemmän ajan kuin oli suunniteltu.*
- *Liian vähäinen tieto inklusio-ohjelmasta kouluyhteisössä, erityisesti kehittämistyötä aloitettaessa. Esim. koko yhteisö ei saanut Inklusio-ohjelmaa käyttöönsä työskentelyn alkaessa.*

Tiedottaminen

- *Tiedottaminen kouluyhteisössä hankkeen tavoitteista ja kehittämistyön etenemisestä.*
- *Tiedottamisessa ei onnistuttu alkuvaiheessa. Koordinoitiryhmällä ei ollut kokonaiskuvaa, siitä mitä Inklusio-ohjelman käyttäminen koulussa tulee tarkoittamaan. Oli vaikeaa tiedottaa siitä muille.*
- *Inklusio-ohjelman kyselyn tulosten kertominen koko kouluyhteisölle sekä informaatio-/palautetilaisuuden järjestäminen kyselyn tuloksista koulumme vanhemmille/huoltajille.*
- *Tiiviimpi vuoropuhelu olisi pitänyt olla koordinoitiryhmän ja koko kouluyhteisön kanssa koko prosessin ajan.*
- *Kouluyhteisössä heräsi epäluuloa siitä, mistä projektissa on oikein kysymys ja oikeaa tietoa ei osattu kaikille välittää. Yhteistä kieltä ei kaikkien kanssa löydetty.*

Aikataulut

- *Kevätlukukaudella 2004 oli ongelmia aikataulujen sovittamisessa: kehittämistyön jännevyys kärsi tästä.*
- *Yhteisissä koordinoitiryhmän kokouksissa oli aikaa käytettävissä liian vähän.*

Koordinoitiryhmät pohtivat arviointikokouksessa niitä asioita, jotka erityisesti veivät kehittämistyötä ja/tai koordinoitiryhmän työskentelyä eteenpäin. Seuraavat asiat mainittiin:

Työskentelytavat ja toimintakäytännöt projektin aikana

- *Koordinoitiryhmän kokous, jossa perehdyttiin Inklusio-ohjelman materiaaleihin toiminnallisilla menetelmillä (ns. vihreä vaihe) oli hyvä.*
- *Pienryhmiin jakaantuminen siinä vaiheessa työskentelyä, kun lähdettiin tutkimaan Inklusio-ohjelman kyselyitä, oli hyödyllistä.*

- *Kirjoitetut muistiot koulun koordinoitiryhmien kokoontumisista ja koonnit tehtävistä ovat olleet tärkeitä.*
- *Inklusio-ohjelman kyselyt edistivät koordinoitiryhmän toimintaa. Saatiin projektin tuella nopeasti kyselyistä tulokset, joita oli helppo tutkia ja myös kertoa niistä muille. Päästiin toiminnan tasolle.*

Yhteistyö

- *Yhdysenkilön ja projektin välinen yhteistyö toimi hyvin; saatiin apua.*
- *Tärkeää ryhmälle oli projektityöntekijöiden kannustus ja tuki projektista aloitus vaiheessa*

Projektin järjestämät koulutukset, seminaarit ja tapahtumat

- *Hyviä koulutustilaisuuksia on saatu. Ne olivat tärkeitä.*
- *Koulussamme järjestetyt Inklusiokoulutukset. Niillä oli vaikutusta oli yhteisössä laajemminkin.*
- *Projektissa yhteistyökouluille ja kunnille järjestetty Tony Booth -seminaari Helsingissä 30.10.2003*
- *Projektin aikana järjestetty vanhempainilta. Kuultiin vanhempien näkemyksiä ja saatiin kehittämisideoita.*
- *Kouluvierailu Lappeenrannassa 2004 oli antoisa.*

Sitoutuneisuus kehittämistyöhön

- *Koordinoitiryhmän vanhempien edustajan ja kehittämiskumppanin vahva sitoutuneisuus ryhmän toimintaan kriittisessä vaiheessa.*
- *Esimiehen rooli on ollut kannustava ja kehittämistyötä tukeva*

Koordinoitiryhmät arvioivat oman ryhmänsä kykyä työskennellä yhdessä kehittämisprosessin aikana. Seuraavanlaisia asioita ryhmän toimivuudesta mainittiin:

Ryhmän kiinteys

- *Ensimmäisen kevään jälkeen koordinoitiryhmästä jäi poishenkilöitä. Sitoutuminen ryhmän toimintaan ja tavoitteisiin oli joillekin vaikeaa. Ryhmän toiminta kuitenkin kiinteytyi syksyllä 2003 ja sujui sen jälkeen mutkattomasti.*

Avoin ja toista kunnioittava koordinoitiryhmän ilmapiiri

- *Koordinoitiryhmän kyky työskennellä ryhmänä on ollut hyvä.*
- *Ryhmän ilmapiiri on ollut demokraattinen ja avoin. Myös väittelyille ja erimielisyydelle oli ryhmässämme tilaa.*
- *Yhdessä on käyty paljon keskusteluja, kriittisiäkin.*
- *Ryhmän ilmapiiri on ollut toista ihmistä kunnioittava ja jokaisella on ollut oikeus sanoa mielipiteensä.*

Koordinoitiryhmän jäsenet pohtivat yhdessä niitä esteitä ja haasteita, joita kehittämistyön eri vaiheissa oli kohdattu. Niistä mainittiin seuraavia:

Työnjako eri toimijoiden kesken

- *Yhteisen marssijärjestyksen löytäminen aloitusvaiheessa kaikkien eri toimijoiden kesken (projektityöntekijät, koulun henkilöstö koulun kehittämiskumppanit) oli haastavaa.*

Henkilövaihdokset projektin aikana

- *Koordinointiryhmän yhteyshenkilön vaihtuminen kesken projektin.*
- *Sivistystoimenjohtajan lähteminen kunnasta.*

Ryhmän motivaatio

- *Aluksi ryhmän kokoonpanossa oli vaihtuvuutta ja osan ryhmän jäsenten sitoutuminen ryhmään oli heikkoa. Kaikki eivät kokeneet asiaa omakseen.*
- *Ryhmän työskentelyn jatkuminen punnittiin syksyllä 200. Ryhmä päätti vaikeuksista huolimatta jatkaa työskentelyä.*
- *Ryhmän jäsenten turhautuneisuus, kun ei aluksi päästy eteenpäin työskentelyssä yhdessä.*

Kehittämistyön olosuhteet

- *Kehittämistyötä tehtiin omalla ajalla. Olisi pitänyt budjetoida varoja sijaisiin.*
- *Kehittämissyöryhmässä työskentely vapaa-ajalla.*
- *Projektin toteutus ”lisätyönä” normaalin työn ohessa.*
- *Koulussamme on meneillään samanaikaisesti muita projekteja, jotka veivät henkilökunnan työaika ja kiinnostusta.*
- *Työyhteisön ja koulun toimintakulttuuri: asioita ei kehitetä avoimesti koko porukalla.*
- *Johdon riittämätön tuki.*

Kehittämistyöstä tiedottaminen

- *Tiedottaminen kehittämistyön tavoitteista ja etenemisestä prosessin ajan koettiin haasteelliseksi.*
- *Inklusio-käsitte ymmärretään helposti liian kapea-alaisesti. Esim. koulussamme inklusion pelättiin tarkoittavan sitä, että vammaisia ja häiriökäyttäytyviä oppilaita tulee nopeasti kouluumme huomattava määrä lisää. Näkemys siitä, että inklusio tarkoittaa kaikkia niitä oppilaita, jotka kokevat oppimisen ja osallistumisen esteitä, ei ollut välittynyt riittävän laajasti kouluyhteisössä.*
- *Inklusio-ohjelma nimenä herätti epäluuloa ja pelkoja. Kouluyhteisössä ei ollut riittävästi tietoa siitä, mistä ohjelmassa on kysymys. ”Ohjelma” sanana viittasi monen mielestä suunnitelmaan, jota toteutetaan ylhäältä-alas -periaatteella.*

Vaikeus kertoa ryhmän työskentelystä muille

- *Koulun koordinointiryhmä työskenteli kehittämistyön aloitusvaiheessa itsekseen.; ei osattu jakaa näkemyksiä muiden kouluyhteisön toimijoiden kanssa heti alusta alkaen.*
- *Oli vaikeuksia välittää ryhmässä syntyneitä ajatuksia muille kouluyhteisössä työskenteleville inklusiota koskevan tiedon ja jäsenyntyneiden näkemysten välittäminen muulle kouluyhteisölle on hyvin haasteellista!*
- *Kouluyhteisössä on ollut epäluuloja projektia kohtaan.*
- *Kouluyhteisössä koordinointiryhmän työskentely koettiin jopa uhkaavana. Oliko ryhmällä sellaista tietoa, jota ryhmä ei heti halua paljastaa muille? Koordinointiryhmän jäsenten yritykset kertoa ryhmän työskentelystä muun kouluyhteisössä toimivien kanssa eivät tuottaneet aina toivottua tulosta.*

Arviointikokouksessa koordinoitiryhmät arvioivat myös yhteistyöstä projektityöntekijöiden kanssa kehittämistyön eri vaiheissa. Yhteistyön sujumista kuvailtiin seuraavasti:

- *Kehittämistyön aloitusvaiheessa oli vaikea koordinoida työskentelyä kaikkien osapuolten kanssa.*
- *Yhteistyö sujui joustavasti. Yhteistyö on toiminut alusta alkaen hyvin.*
- *Projektityöntekijät kantoivat työskentelyssä vaikeiden vaiheiden ylitse.*
- *Projektityöntekijöiden käyttämät toiminnalliset menetelmät olivat mielekkäitä.*
- *Yhteiset kokoukset jäsensivät ryhmän työskentelyä hyvin.*
- *Projektityöntekijät tulivat hyvin valmistautuneina koordinoitiryhmän kokouksiin.*
- *Projektityöntekijät olivat kärsivällisiä.*

Arviointikokouksissa käytiin keskustelua ilmapiirissä, jossa ryhmän jäsenet toivat melko avoimesti esille niin myönteisiä kuin kielteisiäkin asioita. Tiedusteltaessa jatkavatko ryhmät työskentelyä inklusio-ohjelman parissa, kaikissa ryhmissä tuotiin esille näkemyksiä siitä, että ”työtä ei jätetä kesken”. Ryhmän kokoonpanoon ja toiminnan organisointiin uskottiin kuitenkin tulevan projektin päättymisen jälkeen muutoksia. Eräs koordinoitiryhmänjäsen kiteytti ajatuksensa kehittämistyöstä näin:

”Tärkeintä on ollut kehittämistyön prosessi. Ei ensi kerralla tarvitse tehdä täydellistä, vaan tärkeintä on itse prosessi ja siitä oppiminen.”

Arviointikysely

Arviointilomake lähetettiin kaikille lukuvuoden 2003–2004 aikana koulujen koordinoitiryhmissä työskentelyssä mukana olleille 37:lle henkilölle (Liite 7). Lomakkeita palautettiin 20 kappaletta syyskuun loppuun 2004 mennessä. Kyselyssä kartoitettiin koulun koordinoitiryhmän jäsenten mielipiteitä inklusio-ohjelmasta sekä näkemyksiä ohjelman soveltuvuudesta koulun kehittämistyön ja koulun itsearviointiin.

Kyselyssä pyydettiin antamaan kouluarvosana (4–10) inklusio-ohjelmalle arvioiden sitä miten hyvin ohjelma on soveltunut kyseisen koulun kehittämistyön välineeksi. Kysymykseen vastasi 17 henkilöä. Suurin osa vastanneista antoi arvosanaksi tyydyttävän. Kiitettäväksi sen arvioi kaksi vastaajaa, heikoksi yksi ja välttäväksi kaksi vastaajaa. Ohjelma sai kaikilta projektikouluilta yhteisarvosanaksi tyydyttävä (7,2) ja projektikouluittain arvosanat jakautuivat seuraavasti: Alahärmä 8,0, Jyväskylän maalaiskunta 8,2, Pyhtää 6,6 ja Utajärvi 6,6.

Arviointikyselyyn vastanneet koulun koordinoitiryhmän jäsenet toivat esille seuraavia mielipiteitä ohjelmasta:

- *Inklusio-ohjelma tavoitelausineen herättelee esiin hyvin kehittämistarpeita.*
- *Ohjelma on tosi hyvä.*
- *Liikaa teoriaa, kyselyjä ja kirjallista materiaalia. Yksinkertaistettuna olisi varmaan hyvä.*
- *Ohjelma on hyvä juttu. Toimii koulun itse-arvioinnin välineenä, mikäli ihmiset tahtovat yhteistyötä.*

- *Mielestäni ohjelma liian aikaa vievä ja monimutkainen, liian teoreettinen. Toki perusajatus on hyvä. Luulen, että se jää mappihyllyyn muiden joukkoon.*

Kyselyyn vastanneet kommentoivat pääosin myönteisesti inklusio-ohjelman soveltuvuutta suomalaiseen koulukulttuuriin, mutta joukossa oli myös niitä henkilöitä, joiden mielestä ohjelman soveltaminen ei ollut pulmatonta. Myönteisiä mainintoja olivat:

- *Inklusio-ohjelma soveltuu erinomaisesti Suomen kouluolojen tilannekartoituksen välineeksi. Ohjelma on koulun toimintojen kannalta kattava.*
- *Inklusio-ohjelma välineenä on ehkä vähän raskas, mutta sen osia voisi hyvin käyttää itsearviointiin tai koulun kehittämistyönvälineeksi.*
- *Käsitejärjestelmänä ja käytännön sanallistajana ohjelma on hyvä!*
- *Inklusio-ohjelma on soveltuva ja toimiva. Siitä saa käyttöön jos jonkinlaisia asioita ja teemoja.*
- *Minusta ohjelma on sovellettavissa suomalaiseen kouluun.*
- *Inklusio-ohjelma on mielestäni ok. Sen avulla voisi kehittää ja poistaa perinteisen ala- ja yläasteen välistä kulttuurieroa.*
- *Inklusio-ohjelma on hyvin monipuolinen; ei rajoitu ainoastaan erityistä tukea tarvitseviin lapsiin ja nuoriin vaan koulun koko toimintaan!*

Kielteisiä tai varauksellisia näkemyksiä esitettiin seuraavasti:

- *Ei sellaisenaan sovellettavissa, mutta hyvä lähtökohtana.*
- *Inklusio-ohjelmaa on vaikeaa soveltaa sellaisenaan. Koulun tilanne, resurssit ym. Seikat on otettava huomioon.*
- *Inklusio-ohjelman brittiläinen lähtökohta on ihan ilmeinen, eikä monikulttuurisuuden ongelmat / haasteet näyttäydy omassa koulussamme ollenkaan selkeinä.*

Jotkut koordinoitiryhmän jäsenet kommentoivat niitä edellytyksiä, joita ohjelman käyttöönotossa pitää kiinnittää huomiota. He toivat esille mm. sen, että kehittämistyötä ei voi tehdä suljetussa ryhmässä, vaan inklusio-ohjelman käyttö edellyttää, että kehittämistyöhön otetaan koko yhteisö mukaan. Joissain vastauksissa koulun ulkopuolista tukea tai perehdyttäjää inklusio-ohjelman käsitteisiin, ajattelutapaan ja kehittämistyön prosessiin, pidettiin tärkeänä.

- *Koko yhteisön sitoutuminen on edellytys, sille että kehitystä voi todella tapahtua.*
- *Ohjelman soveltuvuus: tavallaan helppoa ja vaikeaa: on kysymys hyvien asioiden yhdessä toteuttamisesta.*
- *Ohjelma vaatii onnistuakseen hyvän perehdyttämisyksikön sekä - kuten meillä on ollut - hyvän vetäjärhmän.*
- *Ohjelma vaatii toimiakseen asiaan perehtyneen tukihenkilön, joka ohjaa ja tukee kehittämistyötä, kehittämissyhmän toimintaa.*
- *Ohjelma ei toimisi ilman ulkopuolista tukea – kuten projekti nyt on.*

Inklusio-ohjelman edelleen kehittämiseen otti kantaa muutama vastaaja. Tärkeimpinä he pitivät sitä, että ohjelmaa selkiytettäisiin. Jotkut kiinnittivät huomiota ohjelman nimeen ja siitä syntyviin mielikuviin.

- *Inklusio-ohjelmaa voisi selkeyttää, yksinkertaistaa, ”kansantajuistaa”.*

- *Inkluusio -sana aiheuttaa paljon ongelmia, siihen liittyvien mielikuvien vuoksi.*
- *Ohjelmasta pitää ehdottomasti kertoa enemmän kansankielellä mitä se tarkoittaa. Inkluusio -sana pitäisi vaihtaa!*

Tavoitelauseet ovat yksi keskeinen osa inkluusio-ohjelman materiaaleista. Tavoitelauseita on 44 kpl. Niiden avulla koulu yhteisössä tarkastellaan niitä muutostarpeita, joita tulisi toteuttaa, jotta koulu voisi kehittyä entistä inklusiivisemmaksi. Kyselyssä pyydettiin koordinoitiryhmän jäseniä ottamaan kantaa siihen, miten hyvin inkluusio-ohjelman tavoitelauseet soveltuvat suomalaisen koulun kehittämistyön lähtökohdaksi. Suurin osa vastaajista piti ohjelman tavoitelauseita hyvinä. Seuraavanlaisia näkemyksiä esitettiin tavoitelauseista:

- *Tavoitelauseet ovat tärkeitä kysymyksiä yhteisöllisyyden kasvattamisessa. Kouluja ohjaa vieläkin liiaksi opetussuunnitelmassa oppisisällöt, eikä voimavarat riitä katsomaan sisältöjä sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta.*
- *Tavoitelauseet saivat aikaan pohdintaa ja keskustelua, hyviä.*
- *Hyvin sopivat, mutta ne vaativat työyhteisöltä avointa ja rehellistä toimintakulttuuria.*
- *Tavoitelauseet tukivat ajattelua hyvin. Ehkä ei itse olisi tajunnut, että asioilla on monesti niin monta näkökulmaa. Syventävät ja täsmentävät, oikein hyviä ja käyttökelpoisia.*
- *Tavoitelauseet soveltuvat varsin hyvin suomalaisiin oloihin.*
- *Pääpiirteittäin kyllä sopii suomalaiseen koulu yhteisöön.*
- *Ne ovat hyvä pohja.*
- *Pääosin hyvin.*
- *Sopivat hyvin. Ovat ihan järkeenkäyviä.*

Sen sijaan muutamat kyselyyn vastanneista eivät pitäneet kaikkia tavoitelauseita (tai osaa niistä) suomalaisen kouluun sopivina.

- *Kaikki lauseet eivät sovi sellaisenaan Suomen kouluoloihin.*
- *Osa sopii ja osa ei. Monimutkaisia ovat.*
- *Osittain soveltuvat.*
- *Kaikki tavoitelauseet eivät sovellu suomalaiseen koulu yhteisöön.*

Kyselyssä pyydettiin näkemyksiä siitä, millaisia hyötyjä ja/tai haittoja inkluusio-ohjelman käyttämisessä heidän koulussaan oli havaittu olevan. Suurin osa vastaajista toi esille myönteisiä vaikutuksia, kuten esimerkiksi, että rakentavaa keskustelua ja mielipiteiden vaihtoa oli käyty ohjelman ansiosta koulu yhteisössä, koululle oli laadittu kehittämissuunnitelma, oli voitu nimetä koulun kehittämiskohteita ja inkluusio-ohjelman kyselyt olivat tuoneet paljon tietoa koulusta.

Inkluusio-ohjelman käytön hyötyjä kuvattiin näin:

- *Inkluusio-ohjelma on lisännyt keskustelua sekä suunnittelua.*
- *On tultu tutuiksi muiden koulun henkilöstön kanssa keskustelujen myötä.*
- *Ohjelma on saanut paljon keskustelua aikaan; ongelmia on löydetty ja niihin alettu etsiä ratkaisuja; on tultu tutuiksi muiden koulun henkilöstön kanssa keskustelujen myötä.*

- *Ohjelma on virittänyt keskustelua, avannut silmiä kehittämiskohteille.*
- *Koulun nykytilan kartoittamisessa ja kehittämissuunnitelman työstämisessä siitä on ollut hyötyä.*
- *Hyötyä on ollut siinä mielessä, että voidaan huomata kuinka pienillä toimilla voimme toimintaamme edelleen kehittää tai parantaa. Eikä sen tarvitse tarkoittaa sitä, että toimintamme olisi ollut entuudestaan huonoa.*
- *Tietysti kyselyistä oli hyötyä, koska ne toivat tietoa, jonka pohjalta sitten päästiin tekemään kehittämissuunnitelmaa, mutta jääkö se sitten siihen meillä?*
- *Hyötyä: tuonut asioita, joita pitäisi oikeasti kehittää, hyvin esille.*
- *Hyötyä. Hyvät ja rakentavat yhdessä keskusteltavat asiat saavat potkua, toivoa on, yhdessä eteenpäin.*
- *Kehittämistyön lähtökohtana inklusio-ohjelma jäsentää keskustelua; auttaa käsitteen muodostuksessa; auttaa löytämään fokuksen jokseenkin rönsyilevässä keskustelussa; auttaa kehittämisen hahmottamista ensin laajasti, ettei tärkeitä asioita jää huomaamatta ja sitten kehittämiskohteiden valinnan fokuksinnissa. Kehittämisen mielivaltaisuus vähenee, kun on yhteinen ”selkänöja.”*
- *Asioista on alettu puhua (ainakin koordinoitiryhmän sisällä) ja miettii sitä mikä voisi olla toisin.*
- *Ei ainakaan haittaa, päinvastoin ohjelma on lisännyt avoimuutta, herättänyt keskustelua, lisännyt mielipiteiden vaihtoa, ongelmiin on tartuttu, on esitetty ratkaisuehdotuksia, on ravisteltu ihmisiä ajattelemaan ja tekemään muutoksia.*
- *Ei mitään haittaa ainakaan. Hyödyt tulevat varmasti esille vuosien saatossa.*

Jotkut kyselyyn vastanneet olivat kuitenkin varovaisempia arvioimaan ohjelman käytön hyötyjä, eteenkin jos kehittämistyö nähdään erilliseksi projektiksi, eikä sitä kyettä saattamaan osaksi koulun normaalia toimintakulttuuria ja -käytäntöjä. Tähän liittyviä pohdintoja olivat seuraavat:

- *En usko ohjelmasta olevan haittaa, mutta ohjelman ujuttaminen koulun kehittämisprosessiin ei ole yksinkertaista, koska se nähdään helposti lisätyötä tuovana ”projektina”.*
- *Inklusio-ohjelma tulisi nähdä – ei uutena ylimääräisenä projektina – vaan prosessina, uuden alkuna.*

Inklusio-ohjelman käytöstä aiheutuvat haitat liittyivät mm. siihen, että kehittämissuunnitelman aikana ei oltu riittävästi kyetty selvittämään kaikille kouluyhteisössä toimiville sitä, mistä inklusio-ohjelmassa on kysymys. Tämä puolestaan aiheutti ennakoasenteita koordinoitiryhmän työskentelyä kohtaan. Koordinoitiryhmässä ja inklusio-ohjelman parissa työskentely saattoi jopa herättää muissa negatiivisia mielikuvia. Kielteisiä mielikuvia synnyttäviä vaikeuksia kuvasivat muutamat kyselyyn vastanneista seuraavasti:

- *Haittaa: inklusio-ohjelma koettu uhkana. Projektissa mukana olevat voivat jollakin tavalla kärsiä.*
- *Ilmeisesti ohjelman käyttäminen on kiristänyt henkilöstön välejä entisestään.*
- *Itse kyllä uskon inklusio-ohjelmaan, mutta käyttöönotto ei ole helppo. Koulun rakenteet ovat jäykät. On ennakoasenteita.*

- *Vaikka ohjelmasta on koulussa kerrottu ja se on ollut (kaikille) luettavana, (niin) ei ole tarpeeksi tietoa ja se aiheuttaa osaltaan vastarintaa (kouluyhteisössä).*

Muutammat vastaajat kiinnittivät huomiota koordinoitiryhmän työskentelyyn käytettävän ajan vähäisyyteen ja sen vaikutuksiin kehittämistyölle. Useimmat kommentoivat kuitenkin sitä, miten paljon aikaa työskentelyn oli koettu vieneen. Tähän liittyviä kommentteja olivat:

- *Itse ohjelma on hyvä. Tuntuu vain siltä, että kaikilla on aikapula. Tämä vaikuttaa siihen, etteivät asianosaiset ehdi syventyä ja omaksua inklusio-ohjelmaan riittävän hyvin.*
- *Ohjelman käyttöönotto koulun kehittämisessä ja arvioinnissa vaatii aikaresursseja. Koulujen (ainakin isojen) henkilöstöresurssi on aivan liian pieni ja opettajat nääntyvät isoja ryhmiä vetäessään. Yhteistyölle ei ole varattu riittävästi resursseja. Esim. koulunkäyntiavustajia on vähennetty, eikä opettajan ja avustajan yhteistyötä ole resursoitu. Koulun rakenne on niin jäykkä ja päivät niin hektisiä, ettei ohjelman sisäistäminen prosessiksi ole helppoa.*
- *Inklusio-ohjelma on ollut työläs ja vienyt paljon aikaa!*
- *Vie liikaa aikaa.*
- *Aikaa vienyt todella paljon!*
- *Toki perusajatus (ohjelmassa) on hyvä, mutta (toteutus) vie liikaa vapaa-aikaa, koska sitä ei pysty työn puitteissa toteuttamaan. Olen käytännön ihminen ja tartun mieluummin heti toimeen.*
- *Opettajana ei ole hyvä olla poissa aina tunneilta, muttei myöskään omalla ajalla haluta tehdä näin paljon!*

Kyselyn tulosten mukaan sitoutuminen inklusiiviseen kehittämistyöhön miellettiin koordinoitiryhmän jäsenten keskuudessa koko kouluyhteisöä koskettavaksi asiaksi. Moni vastaaja pohti sitä, miten saada enemmän ihmisiä kouluyhteisöstä mukaan inklusiiviseen kehittämistyöhön. Uhaksi kehittämistyölle nähtiin se, että koordinoitiryhmän työskentely jää liian pitkäksi aikaa erilliseksi muun kouluyhteisön toiminnasta, jolloin koko koulua koskevan kehittämistyön mahdollisuudet onnistua heikkenevät oleellisesti.

”Me, jotka olemme koordinoitiryhmässä mukana, olemme sitoutuneita, innostuneita, (–), mutta minua mietityttää, kuinka saada muu kouluyhteisö innostumaan asiasta? Ne, jotka ovat olleet omissa projekteissaan ja pitävät niitä projekteja kaikkein tärkeimpinä. Pitäisikö olla kiertoa? Osa projektin henkilöstöstä vaihtuisi aika ajoin?”

”Minulla on sellainen tuntuma, että koordinoitiryhmä on hyötynyt ohjelmasta, mutta koulun muu henkilökunta on vielä ”ulkopuolinen” ohjelman annista.”

”Asioita on mietitty, mutta työskentely olisi kai pitänyt olla vielä laajempaa (isompi joukko väkeä ainakin jollain tavalla mukana).”

Johtopäätöksiä koulun kehittämistyöstä

Inklusio-ohjelma koulun kehittämistyön välineenä edellyttää kehittämisprosessissa mukana olevilta kiinnostusta tarkastella sitä, kuinka inklusiivisia koulun arvot ovat koulun toimintaperiaatteissa, koulun käytännöissä ja kulttuurissa. Inklusio-ohjelman parissa tehty kehittämistyö ei ole valmiiden käytäntöjen toimeenpanoa, vaan edellyttää pikemminkin tutkivaa ja yhteistoiminnallista työtapaa kehittämisryhmän jäseniltä.

Inklusio-ohjelman näkemys inklusiosta on hyvin laaja: se koskee kaikkia niitä oppilaita, jotka kokevat oppimisen ja osallistumisen esteitä koulussa. Inklusio-ohjelmassa tarkastellaan myös kouluyhteisön aikuisten osallistumisen esteitä, yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutussuhteita eri ryhmien välillä. Kehittämistyössä pyritään siihen, että kaikkien yhteisöön kuuluvien ääni tulee kehittämistyön prosessissa kuulluksi. Kaikilla tulee olla periaatteessa mahdollisuus myös vaikuttaa kehittämistyöhön. Tämä puolestaan edellyttää koulun kehittämisryhmän työskentelyltä avoimuutta kaikkien mielipiteitä ja näkemyksiä kohtaan.

Kehittämistyötä aloitettaessa ei voida etukäteen tietää millaisiin muutoksiin prosessi tulee johtamaan. Inklusio-ohjelman mukaisen kehittämistyön tavoitteena onkin ensisijaisesti saattaa erilaiset toimijat yhteen ja saada aikaan keskusteluja kouluyhteisössä vallitsevista näkemyksistä siitä, miten koulua tulisi inklusiivisten arvojen mukaan kehittää.

Projektityöntekijän roolissa halusimme tukea kutakin koordinoitiryhmää sen omissa ratkaisuihin ja valinnoissa. Pyrimme myös siihen, että inklusio-ohjelman keskeiset periaatteet toteutuisivat työskentelyssä. Näkemyksemme mukaan kehittämistyön toimintatapojen tulee olla itsessään osallistavia ja inklusiivisia arvoja noudattavia. Valitsimme toimintatavoiksi yhteistoiminnallisia työskentelytapoja, jos ne tuntuivat sopivan ryhmän työskentelyn kulkuun. Inklusio-ohjelman parissa tehtävää kehittämistyötä ei voi nopeuttaa tarjoamalla valmiita malleja tai ratkaisuja ulkoapäin vaan kehittämistyötä tekevät löytävät toimivat ratkaisut kehittämistyössään itse.

Kehittämiskumppanikoulutus

IRMA TIRKKONEN JA ANNE VIERROS

Taustaa

Kehittämiskumppani-idea otettiin projektiin inklusio-ohjelmasta, jossa kannustetaan (Booth & Ainscow, 2002, 16) kouluja etsimään itselleen koulun ulkopuolinen henkilö (critical friend), joka on kiinnostunut tukemaan koulua sen omassa kehittämis- ja tutkimustoiminnassa. Ulkopuolinen tukihenkilö voisi toimia esimerkiksi kehittämisryh-

män apuna tehden havaintoja kouluympäristöstä ja keräten oppilaiden, henkilökunnan ja vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia koulusta. Sopivia tukihenkilöiksi olisivat opettajat, opinto-ohjaajat, koulupsykologit, terveydenhoitajat, kasvatustoiminnan ohjaajat, koulukuraattorit jne. eli sellaiset ihmiset, jotka jo entuudestaan tuntevat suhteellisen hyvin koulumaailmaa. Toivottavaa myös olisi, että he ovat perehtyneet inklusio-ohjelmaan ja sen käyttöön. Inklusio-ohjelmassa ei myöskään määritellä ”critical friendille” tiettyä roolia tai tehtävää, vaan korostetaan, että koulu muotoilee tehtävän sellaiseksi, joka parhaiten palvelee heidän tarpeitaan. Tukihenkilön ottaminen mukaan kehittämistoimintaan pitää kuitenkin olla koululle täysin vapaaehtoista.

Ulkopuolisesta tukihenkilöstä ohjelmassa käytetään englanninkielistä käsitettä ”critical friend”, joka suomeksi käännettynä tarkoittaa ”kriittistä ystävää”. Suomen kielessä sanaan kriittinen liitetään usein negatiivisia mielikuvia. Projektin alussa suomenkielisestä vastineesta keskusteltiin muun muassa Jyväskylän yliopiston lehtorin Aimo Naukkarisen kanssa ja hänen ehdotuksestaan lopulta päädyttiin käyttämään ”kriittisestä ystävästä” käsitettä kehittämiskumppani. Kehittämiskumppani-sanana ajateltiin hyvin kuvaavan koulun ulkopuolisen tukihenkilön roolia, jossa hän kulkee tasavertaisena kumppanina koulu yhteisön rinnalla kehittämistyön ajan.

Suomessa ei ole aikaisemmin koulutettu kehittämiskumppaneita, joten sen suunnittelu aloitettiin inklusio-ohjelmassa olevan kehittämiskumppanikuvauksen varassa. Tällöin todettiin, että kehittämiskumppanin roolista löytyy paljon samantyyppisiä piirteitä kuin on organisaatiokonsultinkin roolissa. Molemmat tulevat yhteisön ulkopuolelta, havainnoivat yhteisöä ja sen toimintaa, nostavat esiin havainnoistaan syntyneitä kysymyksiä sekä työskentelevät yhteistyössä työyhteisön henkilöstön kanssa heitä kunnioittaen ja arvostaen. Kehittämiskumppanin tehtäväksi tässä projektissa nähtiin ennen kaikkea kehittämissryhmän tukeminen inklusio-ohjelman parissa tehtävässä kehittämistyössä.

Jokaiseen projektikuntaan päätettiin kouluttaa vähintään kaksi kehittämiskumppania. Heidän valinnassaan pidettiin tärkeänä ensinnäkin sitä, että he ovat itse kiinnostuneita ja motivoituneita lähtemään mukaan toimintaan ja toiseksi tuntevat kuntansa koulun entuudestaan jo suhteellisen hyvin. Kuntien yhdyshenkilöt valitsivat kuntansa kehittämiskumppanit.

Projektisuunnitelman mukaan kehittämiskumppanit oli määrä kouluttaa tehtävänsä ennen varsinaisen kehittämistyön aloittamista. Tämä ei kuitenkaan toteutunut, sillä kunnat tulivat mukaan projektiin vasta vuoden 2003 alussa ja samaan aikaan käynnistyi myös itse projektitoiminta. Lisäksi joidenkin kehittämiskumppanien oma elämäntilanne ja työtilanne viivästytti heidän mukaantuloaan. Loppujen lopuksi kehittämiskumppanikoulutukseen osallistui yhdeksän henkilöä; joista yhtä kuntaa edusti kolme kehittämiskumppania, muista kolmesta kunnasta heitä oli mukana kaksi. He kaikki osallistuivat koulutukseen oman työnsä ohessa. Ammatteina kehittämiskumppanit edustivat erityisopettajia (2), lastentarhanopettajia (1), lääkäreitä (1), fysioterapeutteja (1), hierojia (1), yksi oli kuntansa sivistyslautakunnan puheenjohtaja, yksi toimi sosiaalityöntekijänä ja yksi koulutussuunnittelijana.

Koulutuksen tavoitteet ja sisällöt

Kehittämiskumppanikoulutus suunniteltiin monimuotokoulutukseksi, Suunnittelun lähtökohtana oli saada koulutukseen mahdollisimman joustava rakenne, joka takaisi kaikille kehittämiskumppaneille mahdollisuuden osallistua koulutukseen omasta työtilanteestaan tai asuinpaikastaan riippumatta. Koulutus aloitettiin tammikuussa 2003 sitä mukaan, kun ensimmäiset kehittämiskumppanit tulivat mukaan projektiin ja päätettiin yhteiseen tapaamiseen tammikuun lopussa 2004.

Koulutuksen tavoitteena oli vahvistaa kehittämiskumppaneiden yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, selkiyttää heidän käsitystään inklusiosta ja perehdyttää heidät inklusiiohjelman käyttöön sekä auttaa heitä pohtimaan koulua ja sen toimintaa oppivan organisaation näkökulmasta. Keskeinen tavoite oli myös tukea kehittämiskumppaneiden oman oppimisen ja toiminnan reflektiivisten arviointitaitojen kehittymistä.

Koulutuksen sisältö rakentui neljästä, itsenäisesti työstettävästä oppimistehtävästä, kahdesta yhteisestä koulutuspäivästä, osallistumisesta kunnassa järjestettyihin inklusiokoulutuksiin sekä neljästä ohjaustapaamisesta, jotka pidettiin kehittämiskumppanien omissa kunnissa projektin suunnittelijan vetäminä. Oppimisen arvioinnin apuna kehittämiskumppanit pitivät koulutuksen ajalta oppimispäiväkirjaa.

Koulutuksen toteutus

Ensimmäinen ohjaustapaaminen oli samalla koulutuksen aloitustilanne. Tapaamiset ajoittuivat tammi-huhtikuulle kevään 2003 aikana riippuen siitä, milloin kukin kehittämiskumppani pystyi aloittamaan koulutuksensa ja toimintansa projektissa.

Ensimmäisessä ohjaustapaamisessa kehittämiskumppaneille selvitettiin koulutuksen rakenne ja idea sekä annettiin kaikki siihen liittyvät materiaalit. Lisäksi keskusteltiin jokaisen kehittämiskumppanin omasta lähtötilanteesta ja hänen aikaisemmista työ- ja elämäkokemuksistaan, joista katsottiin olevan hyötyä kehittämiskumppanitoiminnassa. Sovittiin myös, että kehittämiskumppanit itse pitävät kirjaa valmiin HOPS (henkilökohtainen opiskelusuunnitelma)-lomakkeen avulla suorittamistaan oppimistehtävistä, toteutuneista ohjaustapaamisista, Inklusiokoulutuksista ja tilanteista ja tapahtumista kehittämiskumppanuuskoululla, joihin he ovat osallistuneet. HOPSin tarkoituksena oppimispäiväkirjan ohella oli tehdä näkyväksi jokaisen henkilökohtainen oppimisprosessin kulku koulutuksen aikana.

Ohjaustapaamisia oli koulutuksen aikana neljä (4 h / tapaaminen). Tapaamisten tavoitteena oli tukea oppimisprosessin etenemistä ja syventää oppimistehtävissä käsiteltyjä teemoja. Teemoista keskusteltiin ja niitä pohdittiin vielä tapaamisten yhteydessä omakohtaisten käytännön kokemusten kautta. Ohjaustapaamisissa kehittämiskumppanit saivat myös toisiltaan palautetta tekemistään oppimistehtävistä, joka laajensi ja syvensi omaa käsitystä kyseisistä asioista. Keskustelua täydennettiin joskus myös toiminnallisin menetelmin.

Ensimmäisen oppimistehtävän tavoitteena oli muodostaa käsitys ja kuva siitä, millainen hyvän kehittämiskumppanin tulisi olla; millaisia tietoja ja taitoja hän tarvitsee, mikä on tärkeää hänen toiminnassaan, millaiset vahvuudet edesauttavat kehittämiskumppanina toimimista, millaista tukea kehittämiskumppanin pitäisi koordinoitiryhmältä saada, millaista olisi hyvä yhteistyö koordinoitiryhmän kanssa jne.

Toisen oppimistehtävän teemana oli inklusio, jonka merkitystä pohdittiin koulun näkökulmasta. Pohdinnan apuna käytettiin inklusiivista koulua käsitteleviä teoksia. Tämän lisäksi haastattelutehtävän avulla rakennettiin käsitystä siitä, miten inklusio kumppanuuskoulussa ymmärretään ja millainen tulevaisuudenvision koululla siitä on.

Kolmannessa oppimistehtävässä perehdyttiin teokseen työstääkseen niitä asioita, jotka ovat merkityksellisiä koulun kehittämisen kannalta sekä pohdittiin, miten ne toteutuvat kumppanuuskoulun tämän hetkessä toiminnassa ja toimintalinjauksissa. Neljäs oppimistehtävä käsitteli vuorovaikutusta. Tehtävän tavoitteena oli pohtia ja arvioida omia kuuntelemisen taitoja ja toisen ihmisen ymmärtämisen kykyä dialogista vuorovaikutusta käsittelevän teoksen avulla. Tämän lisäksi omasta elämästä valittiin yksi vuorovaikutustilanne, jota analysoitiin annettujen ohjeiden mukaisesti ja jota myöhemmin käsiteltiin toiminnallisesti myös ohjaustapaamisessa.

Keväällä 2003 toukokuun lopussa kehittämiskumppanit tapasivat toisensa ensimmäisen kerran yhteisessä koulutuspäivässä, joka pidettiin Helsingissä. Päivän tavoitteena oli tukea kehittämiskumppaneiden keskinäistä verkostoitumista sekä antaa heille mahdollisuus vaihtaa mielipiteitä ja kokemuksia toisten kehittämiskumppaneiden kanssa oman kehittämiskumppaniroolin rakentamisen tueksi. Koulutuspäivä jakaantui kahteen osaan; aamupäivällä oli luentotilaisuus aiheesta koulu oppivana organisaationa, iltapäivällä työstettiin yhteistoiminnallisesti kysymystä, millaista kehittämiskumppania koulu tarvitsee inklusio-ohjelman eri vaiheissa.

Toinen yhteinen koulutuspäivä, joka oli samalla koulutuksen päätöstilaisuus, pidettiin tammikuun lopussa 2004. Päivän teemana oli arviointi ja vuorovaikutus. Vuoden 2003 lopulla kehittämiskumppanit olivat vastanneet heille lähetettyyn arviointikyselyyn, josta saatua palautetta käytettiin pohjana myös koulutuspäivän aikana tehdyissä vuorovaikutusharjoituksissa.

Oman oppimisen ja koulutuksen arviointi

Kehittämiskumppaneilta pyydettiin vuoden 2003 lopussa kirjallisena arviointia siitä, onko heidän mielestään kehittämiskumppanikoulutus ollut tarkoituksenmukaista ja tukenut niitä tavoitteita, joita sille lähtötilanteessa asetettiin. Arviointi koostui oman oppimisen arvioinnista sekä koulutuksen tavoitteiden, sisältöjen ja toteutuksen arvioinnista. Lisäksi kehittämiskumppaneilta kysyttiin heidän mielipiteitään ja näkemystään inklusio-ohjelmasta.

Oman oppimisen arviointi

Kehittämiskumppanit pohtivat arvioinnissa koulutuksen eri osien merkitystä omalle oppimiselle ja kehittymiselle mm. seuraavien kysymysten avulla:

- saavutitko ne tavoitteet, jotka itsellesi asetit?
- mitä koulutuksen eri osat ovat merkinneet sinulle?
- mitä opit niistä?
- millaisia positiivisia/negatiivisia tunteita olet koulutuksen aikana itsessäsi tunnistanut?
- miten aktiivisesti panostat omaan oppimiseesi?
- oletko tyytyväinen saavuttamiisi oppimistuloksiin?
- oliko koulutuksen aikana sinusta riippumattomia tekijöitä, jotka vaikuttivat opiskeluusi?
- tekisitkö nyt jotain toisin?
- miten voit hyödyntää oppimaasi toimiessasi kehittämiskumppanina, omissa työssäsi ja elämässäsi?

”Henkilökohtaisesti vuosi on ollut mielenkiintoinen ja tärkeä. Koululle on yhä helpompi mennä, henkilökunta on tullut tutummaksi. Asioista on päässyt paremmin perille ja on keskusteltu avoimesti. Toisen kumppanin kanssa yhteistyö on sujunut erinomaisesti. On käyty mielenkiintoisia keskusteluja. Toisaalta kun asioista tietää enemmän huomaa, että koulussamme voisi jotkut asiat tehdä toisinkin. Tieto lisää tuskaa! Tehtävästä olen oppinut paljon. Niiden käsittelypalaverit ovat olleet antoisia. On pannut miettimään asioita.”

”Kehittämiskumppanina olemisen on merkinnyt minulle henkistä kasvua. Kuuntelemisentaloni on kehittynyt. Uskon, että olen kokemusta rikkaampi. En kadu, että lähdin mukaan, vaikka aluksi kyllä hirvitti. Olin niin noviisi muihin verrattuna.”

Kehittämiskumppanin rooli ja tehtävä koulussa

Oman roolin hahmottaminen kehittämiskumppanina tuotti aluksi hämmennystä. Koettiin, että ilman koulutusta ja sen tuomaa tukea tehtävään olisi ollut mahdotonta edes ryhtyä. Koulutus auttoi ja tuki oman kehittämiskumppanuus- roolimallin hahmottamisessa ja kehittämisessä.

Alussa hämmennystä aiheutti myös epä tietoisuus siitä, miten kouluyhteisö ottaisi heidät vastaan. Ei ole kovin tavallista suomalaisessa koulussa, että ulkopuoliset ihmiset osallistuvat sen toimintaan.

” Aluksi tuntui, että kehittämiskumppaneita vieroksuttiin. Oletan koulun väen luulleen meidän olevan jotenkin arvioimassa heidän työtään.”

Mutta epäily hälväsi ajan myötä, kun huomattiin, että henkilökunta otti heidät myönteisesti vastaan. Kehittämiskumppanit arvioivat, että he ulkopuolisina saattoivat aut-

taa koulun henkilöstöä miettimään asioita uudella tavalla, koska he havainnoivat koulua ja sen toimintaa toisesta näkökulmasta kuin koulun oma henkilöstö. Kehittämiskumppaneiden läsnäolo auttoi myös siihen, että asioiden käsittelyyn tuli laajempi näkökulma ja erilainen painoarvo.

Toisaalta kehittämiskumppanit korostivat, että ulkopuolisen näkemykset ja läsnäolo eivät riitä, vaan kehittämistyön lähtökohtana pitää olla kouluyhteisön oma näkemys siitä, mitä pidetään tärkeänä. Koulun henkilökunta on vastuussa oman yhteisönsä arvoista ja asenteista ja muuttaa niitä työnteon kautta. Kehittämiskumppani ei kuitenkaan saa ottaa työnhajaajan tai neuvojan roolia, vaan hän on ihmettelijä, joka esittää uusia kysymyksiä. Kehittämiskumppanin tärkein tehtävä on ”olla läsnä” keskustelussa asioista.

*”Kehittämiskumppani tuo mukanaan ulkopuolista näkemystä. Jo pelkkä mukana oleminen panee koulun henkilökunnan miettimään asioista eri tavalla. Kokouksetkin ovat silloin jotain muuta kuin tavalliset koulun henkilöstöpala-
verit. Tietenkin kehittämiskumppanin rooli riippuu paljon hänen persoonas-
taan. Tehtävä voi muotoutua monella eri tavalla. Siinä onkin se hyvä puoli,
että kumppaneita on ainakin kaksi.”*

Sosiaalinen vuorovaikutuksen syntymistä kouluyhteisön kanssa pidettiin välttämättömänä. Vuorovaikutuksen tulisi olla luontevaa ja tasavertaista. Koulun pitäisi myös ymmärtää yhteistyön merkitys kehittämiskumppaneiden kanssa. Kehittämiskumppanin tulisi voida olla paljon mukana myös koulun arjessa, ei vain osallistua koordinoitiryhmän kokouksiin. Kehittämiskumppanin roolia ei pidetty helppona.

”... Kumppanin on kuitenkin kokeiluun kuuluvana kummajaisena uskallettava astua peremmälle.”

Millaisena kehittämiskumppanin rooli tulevaisuudessa nähdään projektin jälkeen omassa kunnassa?

Kaikki kehittämiskumppanit toimivat kumppaneina oman työnsä ohessa. Tämä vaikeutti tehtävään paneutumista eikä antanut heille mahdollisuutta osallistua monipuolisesti koulun toimintaan. Joskus heillä oli vaikeuksia irrottautua omasta työstään edes koordinoitiryhmien kokousten ajaksi.

”... Kehittämiskumppanina olemisen yhdistäminen muuhun työhön ei ole ihan helppoa. Jos saa tehdä kehittämiskumppanuutta osana omaa työtään (=on kunnan palkkalistoilla) on asia helpompi ainakin siltä osin ettei kokousaikaa tarvitse tehdä myöhemmin takaisin... Jossain tilanteissa tuntuisi kohtuulliselta saada jotain korvausta menetetyistä työajasta.”

Kehittämiskumppanit tekivät projektin ja koulutuksen aikana paljon työtä omalla ajallaan, mutta sanoivat, että jatkossa se ei onnistu tässä muodossaan ja projektin jälkeen työskentelyä voi olla mahdotonta jatkaa. Ehdotettiin, että tulevaisuudessa tämän tyyppistä työskentelyä voisi edistää esimerkiksi se, että kehittämiskumppanitoiminnasta

tehtäisiin kirjallinen sopimus, jossa määriteltäisiin toiminnan alustava aikataulu, sovitaisiin kulukorvauksista ja resursseista ja tehtäisiin selväksi oppilaita koskevat salassapitosäädökset. Myös aktiivinen vuoropuhelu sivistystoimen kanssa vahvistaisi kehittämiskumppanin tehtävän uskottavuutta.

Toisaalta kehittämiskumppanit kokivat, että koulun ulkopuolista kehittämiskumppania kyllä tarvitaan, mutta hänellä pitäisi olla aikaa ja mahdollisuus olla koululla ja osallistua koulussa arjen työskentelyyn. Myös henkilökunnan pitäisi tiedostaa ja ymmärtää kehittämiskumppanin merkitys ja luoda yhteistyön edellytykset.

Kehittämiskumppanit arvioivat, että projektin jälkeen heidän työskentelynsä kehittämiskumppanina tuskin jatkuu samassa muodossa, mutta

”... jos minut pyydetään mukaan vastaavanlaisiin kehittämishankkeisiin, olen valmis yrittämään, mutta minun täytyy myös toiminnassani ottaa huomioon oman työyhteisön haasteet.”

”... rooli voisi olla tietynlaisena muistuttajana tästä työstä, mitä projektin aikana on tehty”

”Yhteistyö voisi jatkua niin, että koulu pyytää esim. vanhempainiltoihin tai opettajien koulutustilaisuuksiin tai koulun projekteihin, jotka käsittelevät sellaisia aihepiirejä, joissa voin olla avuksi...”

Keneltä olet saanut tukea toimiessasi kehittämiskumppanina? Keneltä sitä jatkossa tarvitset voidaksesi jatkaa? Kehittämiskumppanit kokivat saaneensa tukea opiskeluunsa ja toimintaansa sekä projektin työntekijöiltä, kumppanuuskoulun opettajilta ja rehtorilta, mutta ennen kaikkea toiselta kehittämiskumppanipariltaan. Projektin aikana oli syntynyt kehittämiskumppaneiden kesken mielenkiintoisia keskusteluja ja keskustelun aiheet olivat saattaneet levitä myös muuhun työyhteisöön ja jopa tuttavapiirissä niistä oli puhuttu.

Kehittämiskumppaneiden mielestä projektin työntekijät olivat myös onnistuneet antamaan tukeaan. Erittäin hyvinä ja kannustavina he pitivät ohjaustapaamisia ja niissä käytyjä keskusteluja.

Jatkossa

”Yhteistyö suoraan koulun kanssa korostuu entisestään. Ajattelen, että aloite yhteistyöhön pitäisi tulla ensisijaisesti koululta. Ei sinne muuten vaan voi mennä ”nuuskimaan”. Ehkä projektin jälkeen on jonkinlainen seuranta työryhmä, jossa voisin olla mukana.”

Jos toiminta kehittämiskumppanina jatkuisi, siihen odotettiin saatavan tukea omalta työyhteisöltä, perheeltä ja muilta kehittämiskumppaneilta. Toive esitettiin myös hallinnon suuntaan, jonka kanssa vuorovaikutus katsottiin tämän projektin aikana jääneen ohueksi ja vähäiseksi.

Koulutuksen arviointi

Koulutuksen tavoitteiden toteutumista arvioitiin kouluarvosana-asteikolla, jonka keskiarvoksi tuli 8,75. Kehittämiskumppanien mielestä koulutus oli tukenut kehittämiskumppanin roolin merkityksen ymmärtämistä ja tehtäväkuvan rakentumista. Koulutus koettiin olevan alun jälkeen jäntevää, monipuolista, tehtävään suuntautunutta, tavoitteista ja oppimisprosessia tukevaa. Tiedottamista ja informaation kulkua pidettiin myös hyvänä. Inklusio-ideologia avautui ja inklusio-ohjelman vaiheet selkiytyvät, kun asiaa käsiteltiin useaan kertaan. Onnistuneena pidettiin myös sitä, että yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojen tutkimiseen oli kiinnitetty paljon huomiota. Kaiken kaikkiaan koulutuksen aikana työskentelyssä käytettyjä monipuolisia yhteistoiminnallisia työtapoja pidettiin erinomaisina.

Koulutusmateriaalit ja oppimistehtävien sisällöt auttoivat koulutuksen edetessä asioiden hahmottamista ja koulutuksen tarkoituksen selventämistä.

”Koulutuksen aikana on joutunut lukemaan sellaisia kirjoja ja materiaaleja, mitä en olisi muuten lukenut. Tämä on hyvin auttanut ymmärtämään koulun kehittämisprosessia ja organisaatioita!”

Koulutuksen aloitusvaihetta pidettiin hieman sekavana ja siinä koettiin olleen sekä käynnistämistä- mutta myös käynnistymisvaikeuksia. Koulutus tuli liian myöhään suhteessa kehittämiskumppaniprosessin etenemiseen.

”Alku oli aika sekavaa aikaa. Olisi ollut ehkä, että kehittämiskumppanikoulutus olisi alkanut aiemmin kuin projekti kunnassa. Eikö näin ollut alun perin suunnitelma? Nyt tuli niin paljon päällekkäin asioita. Kuitenkin näinkin nopeassa ajassa kerittiin tehdä paljon töitä ja monipuolisesti!”

”Alkuun oli lanka itseltäni hukassa, organisaatiot tuntuivat aluksi monimutkaisilta.”

Miten hyvin oppimistehtävät ja koulutuksen osat ovat sisällöltään tukeneet koulutuksen tavoitteita? Kehittämiskumppanien mielestä oppimistehtävät ja koulutuksen sisällöt tukivat hyvin tai erittäin hyvin tavoitteiden toteutumista. Eräs kehittämiskumppani kuvasi mielipidettään näin:

”Oppimistehtävät ja koulutustilaisuudet tukivat erittäin hyvin oppimistani. Miksi? Kaikki oppimistehtävät auttoivat avaamaan ja ymmärtämään sitä kokonaisuutta mitä yhteisvastuullisuus ja inklusiivinen ajattelu tarkoittaa. Myöskin koulutukset tulivat jotenkin aina oikeaan kohtaan oppimisprosessia. Ajatusten vaihtaminen kouluttajien ja kehittämiskumppaneiden kanssa oli myös tärkeää. Viimeisin oppimistehtävä oli mielestäni haastavain, koska ainakin itse käsitelin erittäin arkaluontoista tilannetta. Koen kuitenkin ryhmämme niin turvalliseksi, että uskalsin käsitellä asiaa. Tehtävä auttoi minua ottamaan etäisyyttä omiin tunteisiin ja asenteisiin.”

Oppimistehtävien teemat nähtiin hyödyllisinä kehittämiskumppanin roolin hahmottamisen kannalta, mutta niistä koettiin saatavan apua myös siihen, että koulun toimintaa oli opittu tuntemaan paremmin. Tietoja oli pystytty hyödyntämään myös omassa työssä. Kriittistä tai negatiivista palautetta oppimistehtävistä ja koulutuksen sisällöistä ei annettu.

”Vaikka olen aika kiireinen olen jaksanut orientoitua tehtäviin, sillä ne käsitelivät keskeisiä asioita kehittämiskumppanuuden kannalta. Koulutuksen sisällöt ovat tukeneet kehittämisprosessia. Koulutus on myös tukenut Inklusio-ohjelmaan ja siitä osaltaan jätnevyys ja tarkoituksenmukaisuuden tuntu.”

Miten hyvin ohjaukselliset tapaamiset ovat tukeneet tavoitteita ja kehittämiskumppanin roolin rakentumista?

Ohjaustapaamisiin kaikki kehittämiskumppanit olivat erittäin tyytyväisiä ja niitä pidettiin jopa koulutuksen parhaimpana antina. Koettiin, että oli hienoa saada palautetta ja ohjausta omista tehtävistä Ohjaustilanteet antoivat uutta pohdittavaa, kehittivät itsereflektiota ja niiden avulla oivallettiin ja opittiin uutta. Tapaamiset olivat myös motivoineet tehtävien tekemiseen ja haluun jatkaa ja olla mukana toiminnassa. Ne olivat välttämättömiä myös kehittämiskumppanin roolin rakentumisessa. Tapaamiset lujittivat kehittämiskumppaneiden välistä yhteistyötä. Ajatuksia ja kokemuksia vaihtamalla laajeni myös oma inklusiivinen näkemys. Paljon kiitosta annettiin myös monipuolisten ja erilaisten työtapojen käytöstä ohjaustilanteissa. Niiden avulla saattoi syvemmin pohtia asioita ja kohdata myös omia tunnetilojaan.

Koulutuksen toteutus

”Kehittämiskumppanikoulutus on ollut haastavaa purtavaa. Ikävä ei ole pääsyt yllättämään. Oma aktiivisuus olisi kyllä herpaantunut, ellei olisi ollut mukavia kehittämiskumppanikavereita. Myös ohjaustuki on välttämätön jaksamisen ja oppimisprosessin etenemisen kannalta. Opiskelutahti on ollut kohdallaan. Hitaammassa olisi ollut herpaantumisen vaara. Oppimistehtävien tekeminen tuotti välillä paineita, mutta sopivasti. Aikaa yhteiselle keskustelulle muiden kuntien kehittämiskumppaneiden kanssa olisi saanut olla lisää, mutta ymmärrän, ettei näissä aikarajoissa olisi mahdollista.”

Toteutusta pidettiin hyvänä. Sekä ohjaustapaamisia että kaikkien kehittämiskumppaneiden tapaamisia heidän mielestään olisi voinut olla enemmänkin. Tämä oli myös alkuperäisen kehittämiskumppanikoulutuksen tavoitteena, koska yhteiset koulutuspäivät olisivat tukeneet myös kehittämiskumppaneiden keskinäistä verkostoitumista. Koulutusta pidettiin kokonaisuutena hyvin organisoituna, jäsentyneenä ja strukturoituna. Ryhmätyöt jäsensivät työskentelyä ja avoin keskustelu harjaannutti vuorovaikutustaitoja ja laajensi omaa ajattelua.

Hopsin idea ja tuki oman oppimisen ja opiskelun jäsentämisen apuna jäi vähäiseksi ja epäselväksi. HOPSin pitäminen koettiin jopa työlääksi. Myöskään työssä oppimisen

idea ei toteutunut koulutuksen aikana. Työssä oppimisen tavoitteena oli, että kehittämiskumppanit voisivat ottaa osaa koulun toimintaan ja osallistua erilaisiin tilanteisiin (opetus, välitunnit, kokoukset, suunnittelu jne) koululla oppiakseen tuntemaan koulun toimintatapoja ja kulttuuria paremmin. Kenelläkään kehittämiskumppanilla ei ollut tähän mahdollisuutta oman työnsä vuoksi.

Mielipiteesi inklusio-ohjelmasta

”Ajatukset ovat ristiriitaiset edelleen. Koulun itsearviointin välineenä sillä on merkitystä ehkä enemmän kuin tarkkana ohjelmalla kohti yhtenäistä koulua. Inklusio-ohjelma toimii varmaankin erilaissa kouluissa eri tavalla. Se vaatii todella paljon sitoutumista ja yhteistyötä koko henkilökunnalta.”

Inklusio-ohjelma oli keskeinen työväline koulun kehittämistyössä projektin aikana. Ohjelma herätti monenlaisia näkemyksiä ja ajatuksia. Ohjelmaa pidettiin sisällöltään laajana, kokonaisvaltaisena ja monipuolisena, jossa hyvin otetaan huomioon koko koulu ja koulun sidosryhmät. Toisaalta ajateltiin, että ohjelma on rakenteeltaan raskas monine vaikeasti aukeavine tavoitelauseineen ja kysymyksineen. Projektityöntekijöiden tuen katsottiin olevan ensiarvoisen tärkeää edettäessä ohjelman eri vaiheissa. Itse kehittämisprosessi-idea pidettiin hyvänä ja loogisena. Ajateltiin, että ohjelma vähitellen avaa inklusiivista näkemystä ja edistää siihen liittyvää eettistä pohdintaa, joka on koulun kehittämistyössä tärkeää ja välttämätöntä. Jokaisen koulun tulisi ottaa ohjelma käyttöön omalla tavallaan ja tehdä siitä oma näköisensä.

Lähtökohtia koulun toimintakulttuurin muutokselle

ULLA REITERÄ-PAAJANEN

Koulun hallintokäytännössä on tapahtunut 1990-luvulta lähtien merkittäviä muutoksia. Aiemman valtakunnallisen normiohjauksen tilalle on tullut kuntien velvollisuus ensisijaisena koulutuksen järjestäjänä suunnitella ja arvioida itse omaa toimintaansa. Kunnan opetustoimelle asetetut tavoitteet ja niiden saavuttaminen käytettävissä olevilla resursseilla tulee olla kirjattuna kunta- tai koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa.

Yhteiskunnan talouspoliittiset linjaukset ovat näkyneet koulun toiminnalle asetetuissa tavoitteissa ja toteutuksessa ristiriitaisesti. Koulutuslainsäädäntö on korostanut tasa-arvoista, yksilöllistä opetusta ja erityistarpeiden huomioimista, mutta samanaikaisesti taloudellisuuden ja tulosvastuullisuuden nimissä paineet kustannussäästöihin ovat lisääntyneet.

Erityisopetukseen otettujen tai siirrettyjen oppilaiden määrä 2003 oppilastilastojen mukaan on yli kaksinkertaistunut 1990-luvun puolivälistä huolimatta koulutuspolitiikan integraatiomyönteisyydestä. Syksyllä 2003 erityisopetukseen oli otettu tai siirretty 6,2 prosenttia peruskoulun oppilaista. (Tilastokeskus 2003). Samankaltainen kehityskulku on ollut nähtävissä muissakin Pohjoismaissa ja länsimaissa yleisemminkin. Tämä on aiheuttanut kriittisiä lausuntoja integraatiota voimakkaamman linjauksen tarpeellisuudesta.

Perusopetuslaissa (Perusopetuslaki 628/1998) on kirjattuna jokaisen lapsen oikeus lähikouluun ja ensisijainen oikeus saada opetusta ja tarvitsemansa tuki yleisopetuksen luokassa. Noin joka viides peruskoulun oppilas sai osa-aikaista erityisopetusta lievien oppimis- ja sopeutumisvaikeuksien vuoksi lukuvuonna 2002–2003 (Tilastokeskus 2003).

Perusopetuslaissa ja valtakunnallisessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa painotetaan koulun vastuuta huolehtia entistä paremmin oppilaiden sosioemotionaalisten tavoitteiden saavuttamisesta ja kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista koulussa. Ne edellyttävät oppilaan ja perheen osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämistä koulussa. Myös oppilaalla tulee olla mahdollisuus osallistua koulun toimintakulttuurin luomiseen ja sen kehittämiseen.

Tarkoitus eheyttää koulutusta on sekä rakenteellinen että sisällöllinen. Tavoitteena on yhtenäinen peruskoulu, joka ottaa kokonaisvastuun oppilaan koulumenestyksestä ja hyvinvoinnista. Sen toimintakulttuurin tulisi olla avoin ja vuorovaikutteinen sekä tukea yhteistyötä niin koulun sisällä kuin kotien ja muun yhteiskunnan kanssa. Inklusivistien arvojen toteutuminen yhtenäisessä peruskoulussa edellyttää muutoksia myös yleis- ja erityisopetuksen järjestämisessä. Inklusio-ohjelmassa (Booth ym. 2002) ovat korvanneet termin ”erityistukea tarvitseva oppilas” sen leimaavuuden vuoksi termillä ”oppimisen ja osallistumisen esteitä kokeva oppilas”.

Inklusio – käsite koulukontekstissa

Inklusio-käsitteen moninaisuus ja sen lapsen lähiyhteisössä aiheuttama ristiriitainenkin suhtautuminen tuli esiin myös tässä tutkimuksessa. Yhteiskunnan muuttuessa myös koulu kaipaa muutoksia. Se vaatii työn uudelleentarkastelua, uutta organisaatiokulttuuria sekä asennemuutoksia hallinnossa, opettajakunnassa ja oppilaissa. Muutoksen toteutuminen edellyttää, että kouluissa arvioidaan omaa toimintaa systemaattisesti sekä verrataan käytänteitä ja saatuja tuloksia myös muiden koulujen kanssa.

Inklusio-ohjelman avulla koulut yhteisönä pyrkivät systemaattisesti arvioimaan ja kehittämään itseään. Tony Boothin näkemys koulusta ja sen inklusivisuudesta on laaja näkökulma yksilön ja yhteisön arvoista, niiden käytännön toteuttamisen ja vuorovaikutussuhteiden rakentumisen merkityksistä.

Inklusivistia koulua voidaan kuvata neljän kriteerin avulla (Naukarinen 2003):

1. Lähikouluperiaate (kaikki oppilaat käyvät sitä koulua, johon asuinpaikkansa perusteella kuuluvat)

2. Opiskelu ikätason mukaisissa opetusryhmissä (joustavat opetusjärjestelyt)
3. Koulun aikuisten yhteistoiminnallisuus (sisältää myös koulun ja kodin yhteistyön)
4. Oppilaiden yhteistoiminnallisuus koulunkäynnissä.

Aimo Naukkarisen mukaan inklusiota edistävä koulu rakentaa toimintakulttuurinsa oppivan organisaation periaatteille. Tutkiva opettajuus ja työssäoppiminen ovat keskeinen osa opettajuutta. Inklusiivisen koulun henkilöstö haluaa kehittyä ja kehittää työyhteisöään (Naukkarinen 2003).

Inklusiivisen koulun kehittyminen edellyttää uudenlaisia toimintatapoja ja sosiaalisen, vuorovaikutteisen toimintakulttuurin kehittämistä. Inklusio-käsitteenä on monimerkityksinen ja aiheuttaa ristiriitaistakin suhtautumista. Näiden seikkojen esiintuominen ja keskustelu käsitteen yksilöllisistä merkityksistä on tärkeää oppilaan, lapsen, oppimisen ja osallistumisen tasa-arvoisuuden kehittämiseksi ja hänen perheensä vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi.

Tarkasteltaessa koko kouluyhteisöä ja sen inklusiivisuutta korostuu koulu monitasoisena säätelyjärjestelmänä, jonka toimintaa tai muutoksen prosesseja ei voida tarkastella vain yhden säätelijän tai yksittäisten toimijoiden tasolla (Rauste-von Wright 2003). Sen vuoksi kysymys, toimiiko koulu inklusiivisesti kehittyvänä organisaationa ei riipu yksittäisistä tekijöistä, esimerkiksi opettajien pätevyydestä tai oppimisympäristön puutteista. Koulun inklusiivisuudessa on kysymys siitä, miten kokonaisuus toimii, yhteisöllisyydestä ja yhteistoiminnallisuudesta (Booth & Ainscow 1998).

Taulukko 1. Projektikoulut lukuvuonna 2003–2004

	Alahärmän keskuskoulu	Jyväskylän mlk Keski-Palokan koulu	Pyhtää Siltakylän ala-aste	Utajärven kirkonkylän koulu
Koulut				
Koulutyyppi	keskuskoulu	aluekoulu	keskuskoulu	keskuskoulu
Vuosiluokat	0-9	0-6	0-6	0-6
Opetusryhmien lkm	9	21	11	13
Yhdysluokat	2	1	0	2
Erytisopetus lk	3	1	0	1
Pienryhmät	1	1	0	2
Oppilaat 0-6 luokilla				
Oppilasmäärä	184	447	293	232
Erytisoppilaita yht.	19	25	5	8
Luokkamuotoinen erit.op.	19	7	0	3
Integroitu yl.op.	yksittäisissä oppiaineissa	18	5	5
Henkilöstö				
Opetushenkilöstö	26	29	27	22
Erytisopettajat	2	2	1 kiertävä eo	2
Erytisloukanopettajat	1	1	0	1
Koulunkavustajat	11	7	3	5
Terv.hoitaja	1	1	1	terveyskeskus
Psykologi	terveyskeskus	1	ostopalvelu	terveyskeskus
Muu henkilöstö	12	18	13	5
Henkilöstö yht.	38	47	40	27

Projektikoulut

Tarkasteltaessa projektikuntia erot opetuspalvelujen järjestämisessä olivat huomattavat. Osa kunnista järjesti erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen ja tarvittavat tukipalvelut itse. Osa kunnista taas hankki lähes kaikki tarvitsemansa erityisopetus- ja tukipalvelut ostopalveluna.

Opetusryhmien koot vaihtelivat 17–27 oppilaaseen. Kolmessa koulussa toimi 1–2 erityisopetusluokkaa tai erityisopetusryhmää, joissa työskenteli erityisluokanopettaja ja 1–2 koulunkäyntiavustajaa. Kouluissa toimi myös 1–2 laaja-alaista erityisopettajaa, jotka opettivat vaihtuvia pienryhmiä tai yksittäisiäkin oppilaita. Koulunkäyntiavustajat toimivat pääasiassa opetusryhmissä kaikkien oppilaiden tukena. Yhdessä kouluista työskenteli kiertävä laaja-alainen erityisopettaja yhden päivän viikossa ja yksi henkilökohtainen koulunkäyntiavustaja.

Tuntikehyksen puitteissa opetusryhmiä oli jaettu pienemmiksi ryhmiksi esim. kielissä ja matematiikassa. Näitä ns. jakotunteja käytettiin niiden oppilaiden opiskelun tueksi, joilla oli mukautuspäätös jossakin oppiaineessa.

Toimintaa ja pohdintaa Keski-Palokan koulussa

ESA JAAKKOLA

Jyväskylän maalaiskunta lähti mukaan Kehitysvammaliiton Yhdessä kasvamaan -hankkeeseen, sillä sen koettiin olevan suora jatke sille kehittämistyölle, jota kunnassa oli jo tehty. Opetushallituksen Erityisopetuksen laatu ja LATU -projekteihin liittyi mittava koulutus, jonka järjesti Jyväskylän Yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Kunnassa erityisopetuksen järjestämiseen liittyi haasteita. Integraatiomyönteisyyttä oli, mutta katsottiin, että järjestelyjen tulisi olla tasavertaisesti resurssoidut erialueilla ja opettajat kokivat tarvitsevänsä koulutusta ja yhteistyötä erityisopetusjärjestelyjen hoitamiseksi. Kouluttautumis- ja kehittämisinnostus oli vireää. Katsoimme, että opetuksen kehittämisen koulutusta saamme myös Kehitysvammaliiton Yhdessä kasvamaan -hankkeen koulutusten myötä kuntaan. Poikkihallinnollisen työn kehittäminen hallintokuntien välillä on katsottu tarpeelliseksi kunnassa. Kehittämistyötä on jo tehty esiopetuksen ja koulun nivelvaiheessa.

Mahdollisuus päästä Yhdessä kasvamaan -hankkeen kokeilukouluksi ajoittui vaiheeseen, jossa erityiskoulujen purkamista aloitettiin ja erityisluokat siirrettiin kullekin alueelle. Keski-Palokan koulu sai Palokan alueen 1–2 -luokkien pienryhmän, joka on ensimmäinen koulun yhteydessä toimiva erityisluokka. Erityisopetuksen järjestelyyn liittyvä kysymys oli, olisiko koulumme osallistua hankkeeseen. Ehkä keskeisimmäksi nousi kysymys siitä, voisiko vaikeavammainen oppilas opiskella koulussamme.

Yksi keskeinen huoli oli siitä, miten jaksamme toteuttaa hankkeen. Arki koettiin kiihtyneenä ja uuden, suuren hankkeen alkaminen huolestutti. Kehitysvammaliitosta Ulla Reiterä-Paaajanen, Irma Tirkkonen ja Antti Teittinen olivat esittelemässä inklusio-ohjelmaa koulussamme ja he korostivat sitä, että inklusio-ohjelma on runko ja työkalu koulun kehittämiseen ja se muotoutuu pitkälle paikallisiin tarpeisiin. Päädyimme siihen, että lähdemme hankkeeseen mukaan ja pyrimme sen avulla saamaan jäsenetä muunkin koulumme kehittämistyöhön. Jos koulu päättää toteuttaa inklusio-ohjelmaa, tutkimusten tekeminen ja analysoiminen on ilman muuta suuri ponnistus. Hankkeessa suuri etu oli se, että Kehitysvammaliitto otti sekä koulutuksesta että tutkimuksesta päävastuun. Esimerkiksi tutkimusten toteuttamisessa koulun tehtäväksi jäi vain jakaa kyselylomakkeet sovituille kohderyhmille.

Koen hankkeen suurimmiksi haasteiksi todellisen kehityksen aikaansaamisen. Edellytys tälle on jokaisen sitoutuminen kehittämistyöhön. Edellytys tälle on taas se, että pystyn johtamaan hanketta niin, että jokainen kokee voivansa vaikuttaa kehittämistyöhön. Se, muodostuuko hanke luonnolliseksi osaksi kehitystyötämme vai ylimääräiseksi painolastiksi, on käytännössä minun vastuullani. Hanketta käynnistettäessä tiedostimme myös sen, että emme välttämättä ehdi edetä kaikkien ohjelman viiden vaiheen läpi Kehitysvammaliiton projektin aikana. Tämä kuitenkin on ongelma lähinnä Kehitysvammaliiton näkökulmasta, koska heidän täytyy saada raportoitua kokei-

lun tuloksista määräajassa. Koulun toimintaa ei haittaa, mikäli vuoden 2004 loppuun mennessä ei ole edetty kuin puoliväliin ohjelmaa.

Kuvaan inklusio-ohjelman käyttöprosessia inklusio-ohjelman viiden vaiheen mukaan.

Ohjelman aloitus

Koulun hyvä keskustelukulttuuri ja yhteistyöhenki säilytetään!

Inklusio-ohjelman aloittaminen painottui kahteen tehtävään: Kehittämisyhmän perustaminen ja kehittämistilanteen kartoitus koulussa. Kehittämisyhmän perustaminen kulminoi tarpeen jäsentää YT(yhteistyö)-aikaa uudelleen. Olin todennut jo aiemmin, että koko yhteisön yhteinen, viikoittainen YT-aika ei ole tehokasta ajankäyttöä ja asia pitäisi organisoida jollakin uudella tavalla.

Inklusio-ohjelman ideana on muodostaa kehittämissyhmä siten, että siinä on edustajia jokaiselta luokka-asteelta, aineryhmästä, työntekijäryhmästä sekä vanhempien edustajia. Ohjelman ideana on, että kukin ryhmänsä edustaja tiedottaa kehittämissyhmän pohdinnoista ja päätöksistä omalle viiteryhmälleen. Päädyin kuitenkin tekemään organisoinnin toisin. Keski-Palokan kaksi – kolmesarjaisessa koulussa ohjelman idean mukaisesti koottu kehittämissyhmä olisi paisunut liian suureksi. Lisäksi koin, että tällainen ryhmä olisi liian lähellä johtoryhmän ideaa, jota taas toisaalta en pidä järkevänä eikä toisaalta usko johtoryhmäajatuksen toimivan koulumme kulttuuritaustassa.

Koulussamme on vuosikymmeniä keskusteltu pienistäkin asioista yhdessä. Tällöin päätöksenteko on ollut verrattain tehontonta, mutta toisaalta jokainen on ollut läsnä päätöksentekotilanteessa, vaikka ei olisi ottanut osaa keskusteluun. Uskon, että tässä taustassa on yksi merkittävä syy koulun hyvään yhteistyöhenkeen. Pelkään, että johtoryhmämalli huonontaisi kommunikaatiota ja keskinäistä vuorovaikutusta. Johtoryhmässä olisi helppo keskustella asioista niin, ettei asioita ole tarpeen enää käsitellä koko yhteisön kuullen. Pelkään, että tämä muodostaisi kouluun kahden kerroksen kansalaisia. Olen kokenut tärkeämmäksi yrittää hahmottaa rajan, mitkä asiat päätän itsenäisesti, mitkä delegoin teemaryhmille ja mitkä käsitellään koko henkilökunnan kesken.

Perustimme siis kehittämissyhmän yhdeksi teemaryhmäksi. Muiksi teemaryhmiksi vakiintuivat kansainvälisyys-luonnontiede-matematiikka, taide-äidinkieli, luonto-liikunta ja kriisi-työhyvinvointi-työturvallisuus. Halusin, että jakautuminen ryhmiin perustuisi vapaaehtoisuuteen, eli kukin menisi sellaiseen ryhmään, jossa kokee voivansa antaa parhaan työpanoksen. Oikeastaan vain kehittämissyhmään on pitänyt suostutella osallistujia, koska ryhmästä tuli luonnostaan liian alkuopetuspainotteinen. Myös miehillä oli luontainen taipumus valita luonto-liikunta -ryhmä, joten heitä piti uudelleen jakaa matkan varrella.

Kehittämissyhmässämme jäseninä oli luokanopettajia, erityisopettaja, kouluavustaja ja vanhempainyhdistyksen edustaja. Kehitysvammaliitosta Irma Tirkkonen ja Anne

Vierros toimivat kehittämisryhmän kouluttajina ja yhdyshenkilöinä. Kehittämisryhmän työskentelyyn osallistuivat myös kolme kunnan kehittämiskumppania.

Olemme kehittäneet kouluamme ahkerasti, määrätietoisesti ja vaivoja säästelemättä, mutta kehittämistoimille ei ole ollut yhtä, yhdessä sovittua suuntaa. Koulussa ei ole aikaisemmin tehty kehittämissuunnitelmaa. Yksi perusongelmistamme on ollut, että käytäntöjen kirjo on muodostunut laajaksi, mutta niiden dokumentointi on ollut äärimmäisen sattumanvaraista. Jo tehtyjen kehittämistoimien dokumentointi olisi jos sinänsä tärkeä kehittämistoimenpide.

Aloitimme työskentelyn määrittelemällä yhdessä sen, mihin haluamme pyrkiä Yhdessä kasvamaan -projektilla. Pienryhmäkeskusteluiden ja henkilökunnan yhteisen keskustelun pohjalta muotoilimme keskeiset tarkastelukohdat sekä kehittämistarpeen kehittämisyhmälle evääksi seuraavasti:

Yhdessä kasvamaan -projekti Keski-Palokan koulussa: Mitä se mielestämme tarkoittaa, mihin asioihin haluaisimme panostaa tulevien vuosien aikana?

1. Työnjako

- iso yksikkö – toisten oppilaiden ja aikuisten tuntemattomaksi jääminen ongelma
- ajan puute
- aikuisten määrän vähäisyys
- yhteinen työnteko, yhteisvastuu
- Tarvitaan työn organisoimista ja työskentelytaitoja.
- Tutustutaan paremmin toisiimme ja työnkuviimme.
- Jokaisen on voitava kokea olevansa tärkeä paikallaan.

2. Asenteet

- ennakkoluulot erilaisuutta kohtaan

3. Tarvitaan tietoa ja keskustelua

- Erilaisuuden moninaisuus
- erilaisuus, joka on jo koulussamme
- oppimistyylien erilaisuus
- vammaisuus
- kulttuuritaustat (mm. romani)
- kielitaustat
- erityislahjakkaat oppilaat

4. Rakennukset, tilat ja materiaalit

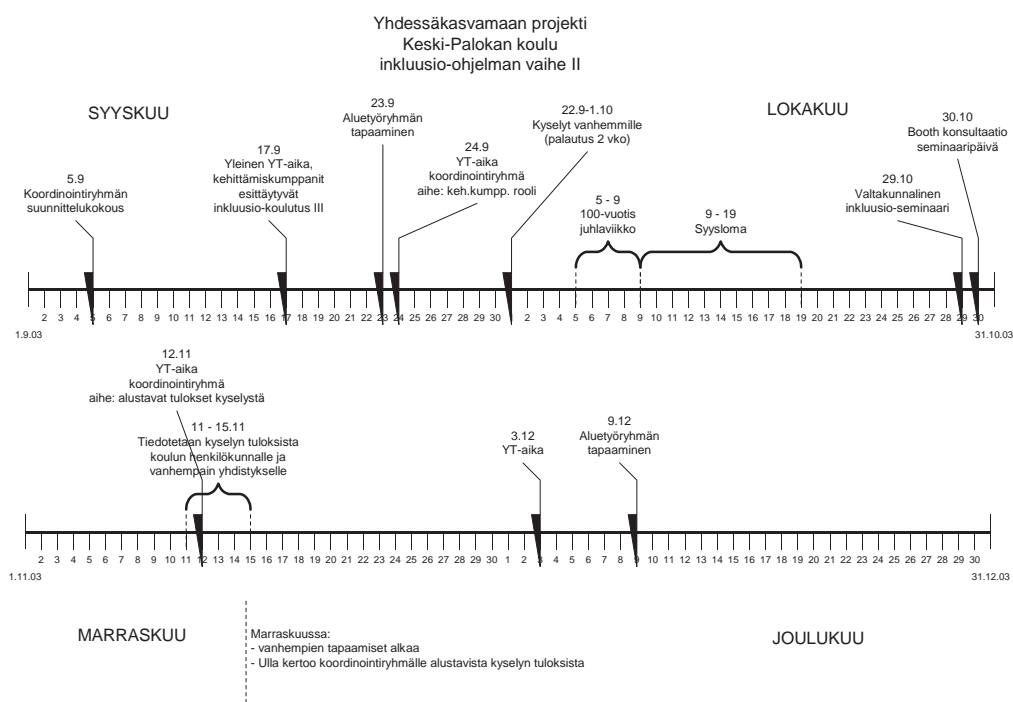
- pienet luokkahuoneet
- liikuntavammaisille ongelmallisia paikkoja: alakerran luokka, ruokala, sokkelisuus, raskaat ovet.
- oppimateriaali
- Asioita otetaan huomioon tulevien remonttien ja muiden järjestelyiden yhteydessä.

Tavoitteena se, että on helpompaa olla erilainen ihminen kouluyhteisössämme!

Tämän lisäksi projektin ja kehittämistyön lähtökohdaksi hankittiin tietoa vanhemmil-
le, oppilaille ja henkilökunnalle suunnatuista kyselyistä ja niitä tarkentavista haastat-
teluista.

Koulun tilanteen kartoittaminen

Normaalisti inklusio-ohjelmaa sovellettaessa toisessa vaiheessa kehittämisryhmä
suunnitteli ja toteuttaisi tiedonkeruun. Yhdessä kasvamaan -projektissa Kehitysvam-
maliitto huolehti tiedon keräämisestä. Kehittämisryhmän tehtävänä oli lähinnä päät-
tää, mitä tutkitaan, mitkä luokat ovat kohderyhmä ja millä aikataululla edetään. Oman
mausteensa toiseen vaiheeseen toi koulun 100-vuotisjuhlaviikko, joten pyrimme ajoit-
tamaan kyselyt niin, että ne eivät kohtuuttomasti rasita koulun väkeä ja vanhempia.

Kuvio 1. Nykytilanteen kartoitus koulussa syksyllä 2003

Tiedon keruun ja haastattelujen työjako sovittiin siten, että kehittäiskumppanit to-
teuttivat henkilökunnan haastattelut ja kehitysvammaliitto vastasi kaikista kyselyistä
sekä oppilaiden ja vanhempien haastatteluista.

Koulun henkilökunnan edustajien haastattelu inklusiokäsityksistä

Kehittäiskumppanit toteuttivat haastattelun henkilökunnalle syksyllä 2003. Haas-
tattelun otantaan sattui (otannan peruste: joka 8. henkilökuntalistassa) aineenopettaja,
erityisopettaja, luokanopettaja, siivoojaa, avustajia, esiopettaja ja rehtori. Haastatelta-
vilta kysyttiin seuraavia asioita:

- Mitä inklusio on sinun mielestäsi?
- Mitä koulussanne on jo nyt sellaista, jonka katsot olevan inklusion mukaista?
- Millaiset mahdollisuudet koulusi oppimisympäristö tarjoaa inklusiolle?
- Millaiset työtavat edesauttavat inklusion toteutumista luokassasi/koulussasi?
- Mitkä työtavat puolestaan estävät?
- Koulutuksen tarve
- Johtajuuden haasteet inklusiivisessa koulussa
- Opettajan/muun työntekijän haasteet inklusiivisessa koulussa
- Millaista moniammatillista työtä teet?
- Miten teet yhteistyötä vanhempien kanssa?
- Mitkä ovat inklusion edut?
- Mitkä ovat inklusion haittapuolet?
- Mitä olet omalta osaltasi valmis tekemään edesauttaaksesi inklusion etene- mistä koulussasi?

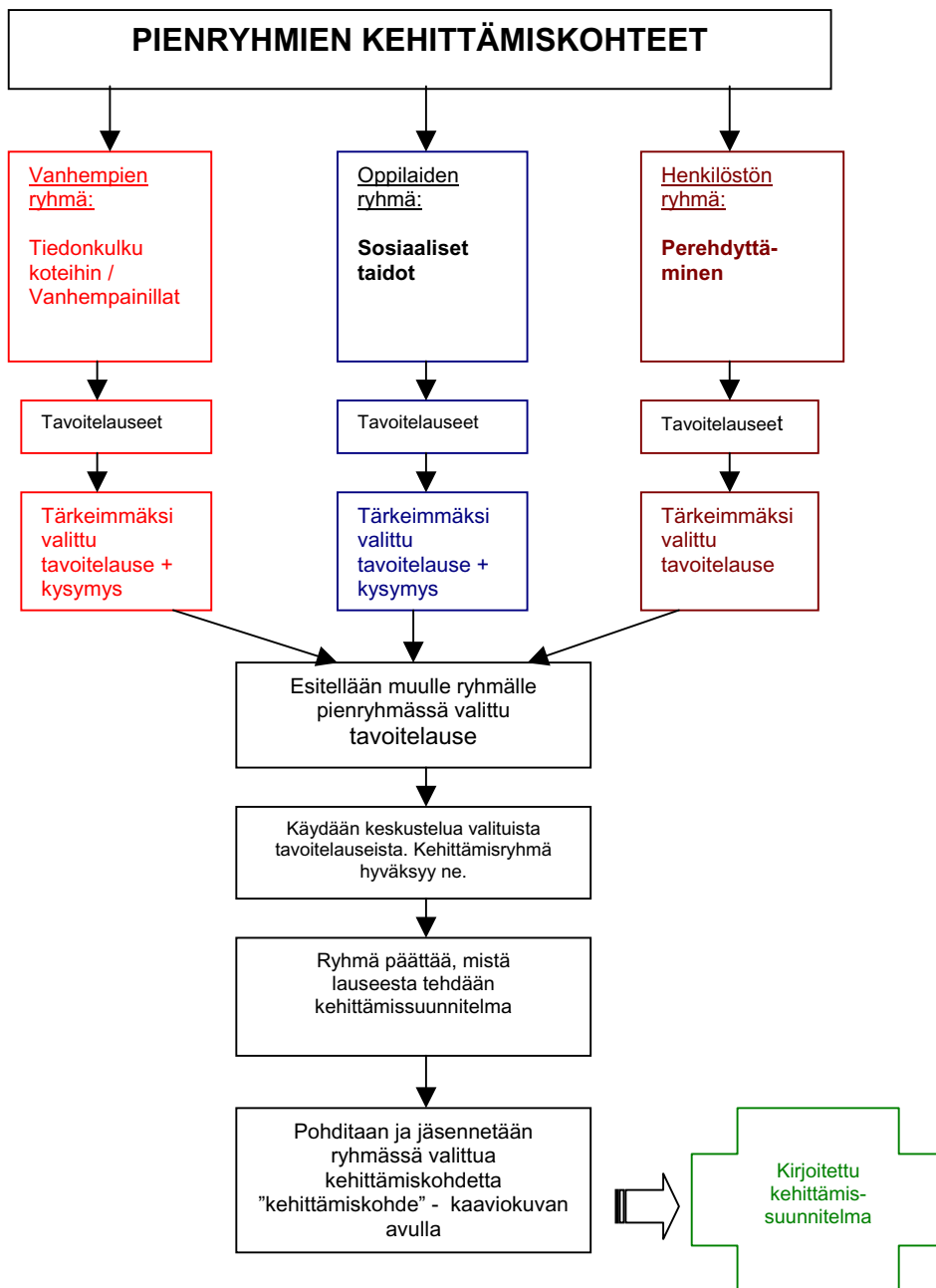
Tutkimustulokset ja inklusiivisen kehittämissuunnitelman laadinta

Tutkimustulokset

Kehitysvammaliiton kokoaman kysely- ja haastattelutiedon tuottamat tutkimustulokset julkaistaan erillisenä raporttina. Koulu sai kuitenkin käyttöönsä tutkimuksen alustavat tulokset. Henkilökunnan haastattelut teki kehittämiskumppani Seija Nykänen ja oppilaita ja vanhempien näkökulmia kokosi tutkija Ulla Reiterä-Paajanen. Heidän työn- sä tulosten pohjalta teimme koulun kehittämissuunnitelman. Inklusio-ohjelman oh- jeiden mukaisesti valitsimme jokaisen kolmen henkilöryhmän (oppilaat, henkilökun- ta, vanhemmat) kyselyjen tuloksesta kolme keskeisintä kehittämisteemaa. Keskeisim- miksi kehittämiskohteiksi nousivat (1) tiedonkulku koteihin ja vanhempainiltojen to- teutustavat (vanhempien kysely), (2) sosiaalisten taitojen kehittymisen korostaminen kasvatustyössä (oppilaiden kysely) ja (3) perehdyttäminen (henkilökunnan kysely). Prosessi on kuvattu kuviossa 2.

Monissa asioissa kehittyminen tapahtuu siinä vaiheessa, kun asiat tiedostetaan. Mie- lestäni tutkimustulosten lukeminen ja niiden ottaminen keskusteluun edistivät asioi- den kehittymistä enemmän kuin ”virallinen” kehittämissuunnitelma ja sen toteuttami- nen. Erityisesti koteihin tiedottamisen periaatteisiin oli helppo tehdä muutoksia ja täs- mennyksiä heti, kun tiedettiin, mihin asioihin kannattaa panostaa.

Mielestäni tämä on erittäin hyvä asia. Jos edettäisiin kehittämissuunnitelmapainottei- sesti, voisi olla se vaara, että kehittäminen olisi vain näennäistä ja paperilla tapahtu- vaa. Tärkein kehitys tapahtuu todellisessa toiminnassa ja sen taustalla olevassa ajatte- lussa ja asenteissa.

Kuvio 2. Koulun kehittämisen painopisteet ja prosessi

Kehittämissuunnitelma

	opetussuunnitelmaprosessi	kouluympäristö
kevät 2004	- kiusaamiseen puuttumisen käytäntöjen täsmentäminen	
syksy 2004	Veso: sosiaalisuuteen kasvattaminen - ulkopuolinen vetäjä (tai LionsQuest -koulutus)	"sisäalueet" - kenkätelineet - naulakot -> ryhmätöitä - opastetaulut
kevät 2005	Tutustuminen toistemme työhön ja toimenkuviin.	
syksy 2005	opetussuunnitelma perehdyttämisen näkökulmista	"ulkoalueet" - viihtyisyys - paikkojen nimeäminen
kevät 2005	apurunko vanhempainiloille	
syksy 2006		

Kuvio 3. Kehittämissuunnitelma vuosille 2004 – 2006

Kehittämissuunnitelma (kuvio 3) on tarkoituksellisesti aika pelkistetty kahdesta syystä: toisaalta siinä mainittuihin harvoin kehittämiskohteisiin on mahdollista keskittyä ja toisaalta kunnan opetussuunnitelmauudistukselta edellyttämät kohdat (Taulukko 1) nivELYT suunnitelmaan mahdollisimman luontevasti.

Taulukko 1. Opetussuunnitelmauudistuksen aikataulu

Opetussuunnitelman kohta	Aika-Taulu	Alue/koulu	Vastuuhenkilö	Toimintatapa
Koulun arvot, tavoitteet ja toiminta-ajatus	1/05 mennessä	KPA	Rehtori	Haudutus henkilökunnan ja huoltajien kesken.
Koulun toimintakulttuurin kuvaus, joka sisältää koulun oppilaitten opinpolkujen kuvauksen, mm. nivelvaiheet, erityisopetusjärjestelyt...		Palokan alue		
Opetuksen mahdolliset painotukset	4-5/05	KPA	Rehtori	
Opetuksen mahdollinen eheyttäminen				
Aihekokonaisuuksien toteuttaminen (ops luku 7.1)	2/05 mennessä	KPA	Teematiimit valmistelevat, yhteinen päätös.	Ihmisenä kasvaminen: taide – äidinkieli Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys: Luma - Comenius Viestintä ja mediataito: taide – äidinkieli Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys: Työhyvinvointi-kriisi-työturvallisuus Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta: Luonto – Liikunta Turvallisuus ja liikenne: Luonto-liikunta Ihminen ja teknologia: Luma - Comenius
Valinnaisaineiden opetus	4-5/05	KPA	Rehtori	
Kodin ja koulun yhteistyösuunnitelma (pyydetään lv. 2004-05 aikana)	3-4/05	KPA	Rehtori	
Oppilashuoltosuunnitelma liitteineen (pyydetään lv. 2004-05 aikana)		Palokan alue	Alueen erityisopettajat	

Tärkeimpien kehittämistoimien työstäminen ja toteuttaminen

Kehittämissuunnitelman toteuttaminen on tätä kirjoitettaessa melko alkuvaiheessa, koska suunnitelma valmistui syyskuussa 2004. Kuvaan tässä sekä kehittämissuunnitelman mukaisia kehittämistoimia että sitä, miten kehittämisteemoiksi valittuja asioita on kehitetty tutkimustulosten saapumisen jälkeen.

Tiedonkulku koteihin ja vanhempainillat /tapaamiset

Toteutimme lukuvuoden aloituksen ja suunnittelun tiedottamisen näkökulmasta. Aikaisemmin olimme toimineet niin, että suunnittelemme ja sovimme kouluvuoteen liit-

tyvät asiat suunnittelupäivässä, aloitamme koulunkäynnin ja yritämme saada tiedotuslehden valmiiksi ensimmäisen koulukuukauden aikana.

Tänä vuonna toteutimme suunnittelupäivän ”tiedotuslehti kädessä”. Olin tehnyt tiedotuslehden peruspäivityksen ja kävimme asiat läpi siitä näkökulmasta, miten asioista tiedotetaan. Keskustelimme mm. seuraavista asioista:

- Mitä ajankohtaista otan esiin ”rehtorin näkökulmasta” -palstalla?
- Miten koulun yhteystiedot loogisimmin ilmaistaan?
 - Mitkä yhteystiedot henkilökunnasta lehteen laitetaan?
 - Ovatko yhteystiedot ilmaistu tarkoituksenmukaisesti ja tasapuolisesti?
- Miten ilmaisemme ohjeet loman anomiseen?
- Vuosikalenteri
 - mitä tapahtumia järjestämme vuoden aikana? Kalenterointi ja tilojen varaus.
 - miten organisoimme joulujuhlan? Jako luokittain.
- Tiedotusperiaatteiden täsmentäminen
 - missä tapauksissa pyydetään kuittaus huoltajalta (jos työaika muuttuu tai muu koulunkäynnin kannalta merkittävä asia)
 - pienemmät tiedotteet jaetaan aina perheen nuorimmalle oppilaalle.
- Järjestyssääntöjen täsmentäminen
 - näkökulmana osallistavuus
 - kiusaamiseen puuttumisen toimintaohje
 - ohjeet välitunnin vietosta
 - samalla myös ohjeet valvojalle
 - valvojan huomioliivi uutena asiana
- Tiedot muista koulun toiminnoista (kerhot, kirjastoauto jne). Samalla kalenterointi ja asioiden varmistaminen
- Sivistyspalveluiden ja vanhempainyhdistyksen edustajien tietojen päivittäminen
- Perustiedot oppilaiden arvioinnista
- Koulun painotukset: taidekasvatustoiminta lukuvuoden aikana
- Esiopetusjärjestelyt
- Ajankohtaista pedagogiikassa: Matematiikan pedagoginen kokeilu
- Oppilashuollon, psykososiaalisen työn, erityisen tuen ja kouluterveydenhoidon perustiedot ja yhteystiedot
- Liikennejärjestelyt (moottoritietäyömaa)
- Koulukuljetusjärjestelyt
- Sovimme tyhjän lukujärjestyksen laittamisesta tiedotuslehden takakanteen
 - opettaja voi täyttää siihen luokan lukujärjestyksen ja mm. muiden luokkaa opettavien opettajien yhteystiedot.

Samalla kun saimme suunniteltua lukuvuoden peruskaavan, saimme tehtyä myös kattavan tiedotuslehden. Tämän seurauksena saimme lehden jakoon heti ensimmäisenä koulupäivänä. Myös opettajat kokivat, että tästä oli hyötyä lukuvuoden käynnistämisessä; suuri osa opettajista piti oppitunnin oppilaille tiedotuslehdestä ja sen käytöstä. Osa opettajista jatkoi samaa teemaa myös vanhempainillassa.

Uudistus oli onnistunut, mutta tiedottamisen uudistamista on mahdollista jatkaa tästä eteenpäinkin. Koko opetussuunnitelmaprosessissa meillä pitää olla ajatuksena se, miten tiedotamme koteihin tästä asiasta mahdollisimman selkeästi. Otimme myös sellaisen uuden käytännön, että muuttavalle oppilaalle lähtee etukäteen postissa tiedotuslehti ja vanhempainyhdistyksen esite jo ennen oppilaan tuloa kouluun.

Kehittämisryhmä on jatkanut saman aihealueen kehittämistä myös tiedotuslehden julkaisemisen jälkeen. Opetussuunnitelmaa ja tiedotuslehteä varten olemme hahmotelleet sitä, kuinka voisimme mahdollisimman selkeästi ilmaista, mitä kouluun liittyvää oppilaalta, kodilta ja koululta edellytetään (lainsäädännössä ja muissa säädöksissä) ja toisaalta mitä niille vastineeksi annetaan. Tämän asian havainnollinen selvittäminen on tarpeellista mm. siksi, että monille vanhemmille on syntynyt sellainen käsitys, että esim. lomamatkan vuoksi opinnoista muista jälkeen jäänyttä oppilasta kuuluu tukea erityisopetuksella.

Sosiaalinen kasvatus

Kehittämisryhmä on myös koonnut apurunkoa arviointikeskusteluiden toteuttamiseen. Tarkoituksena on, että runko lähtee koteihin ennen arviointikeskustelua ja kotona huoltajat ja oppilas keskustelevat etukäteen siihen liittyvistä asioista. Tiedottamisen ja kotien kanssa tehtävän yhteistyön ohella tämä kehittämistyö liittyy oleellisesti tutkimustulokseen sosiaalisen kasvattamisen korostamisen tarpeesta.

Kehittämissuunnitelmassa on mainittu yläkohtana ”sosiaalisen kasvattamisen suunnitelman laatiminen”. Tämä tarkoittaa pohtimista ja kirjaamista siitä, miten oppilailla olevat resurssit saataisiin hyödynnettyä. Useissa kouluissa toimii kummiluokkakäytäntö osana koulun toimintaa. Meillä arkityön kiireisyys on estänyt kummiluokkatyön käyttöönottoa; moni on todennut haaveilevansa siitä, mutta ei vain ole ollut aikaa ottaa asiaa puheeksi tai tehdä sille jotain. Asialle täytyy siis järjestää aikaa.

Olemme todenneet, että monissa asioissa oppilaita voi vastuuttaa tekemään erilaisia pieniä asioita niin, että se vapauttaa aikuiset niihin töihin, jotka aikuisille kuuluvat. Olemme esimerkiksi keskustelleet talvisista liukumäkikäytännöistä. Viidennen tai kuudennen luokan oppilaat pystyvät hyvin toimimaan liukumäen valvojina – huolehtimaan siitä, että yksi laskee kerrallaan ja seuraava odottaa sovituksessa paikassa. Tämä ei tietenkään poista välituntivalvojan vastuuta, mutta helpottaa tehtävän toteuttamista. Näin myös isompien oppilaiden halu tehdä asioita saataisiin kanavoitua positiivisesti.

Vaikein, mutta varmasti tärkein osa-alue sosiaalisessa kasvatuksessa on saada oppilaiden resurssit käyttöön oppitunneilla. Usealla opettajalla on omassa luokassaan hyviä käytäntöjä, joista ei tule puhuttua julkisesti tai yhteisissä suunnittelutilanteissa. Toisilta oppiminen on keskeinen ajatus inklusio-ohjelmassa ja tämän vuoksi kehittämissuunnitelmassamme on kevään 2005 yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi määritelty tutustuminen toistemme työhön ja toimenkuviin. Pidän myös kehittämiskeskusteluja oleellisena työvälineenä hyvien käytäntöjen jakamiseen rohkaisemiseksi. Sosiaalisen kasvun tukemisesta meillä on optio saada koulutusta vielä vuoden 2004 aikana.

Perehdyttäminen

Kolmas kehittämisteema – perehdyttäminen – on ollut ilmenen ongelmamme jo pitkään. Perehdyttämiskansion päivittäminen on laahannut jäljessä monta vuotta, eikä siitä ole käytännössä ollut apua uudelle tulijalle tai sijaiselle. Perehdyttämisiongelma on koskenut laajemmin myös oppilaita ja huoltajia – koulun aulassa ei ole selkeää koulun karttaa tai muita opasteita.

Onnistuneen perehdyttämisen takana on organisaation selkeä toiminta. Monessa asiassa ei välttämättä tarvita perehdyttämistä, jos asiat koulun väen käytännössä on ilmaistu ja sovittu selkeästi. Yksi keskeisistä selkeyttä lisänneistä toimista on ollut ilmoitustaulukäytäntöjen uudelleenjärjestäminen. Ilmoitustaulumme ovat olleet kaatopaikkoja, joissa tärkeät ja marginaaliset viestit ovat sekoittuneet epämääräiseksi disinformaatioksi.

Uusien järjestelyjen seurauksena keskeisimmät ilmoitustaulut ovat Tämän päivän asiat -taulu, vuosikalenteri, ilmoittautumislistat ja puoliajankohtainen taulu. Tämän päivän asiat -taulu on editoitu ilmoitustaulu, jolla paperi ei saa olla kuin maksimissaan kaksi päivää. Jos asia on tärkeä, mutta pidempää ilmoitusaikaa tarvitseva, se on siirrettävä kahden päivän jälkeen muualle. Jokaisella yhteisön aikuisella on velvoite lukea Tämän päivän asiat -taulua päivittäin.

Vuosikalenteri on visualisointi Keski-Palokan koulun vuodesta. Jokainen on velvoitettu kirjamaan kalenteriin etukäteen poissaolonsa (lomat, virkavapaudet jne.), luokkien poikkeavat työskentelyt (leirikoulu, uimahalli, retket, yökoulun vuoksi vapaapäivä jne.) ja muut tärkeät tapahtumat (vanhempainilta, kirjailijavierailu, taiteilijavierailu). Lisäksi kalenteriin merkitään yhdessä sovitut asiat (oppilashuoltopalavereiden ajankohdat, yhteiset vesot, liikuntapäivät jne.). Näitä asioita koulussa tarvitsee etsiä siis vain yhdestä paikasta. Koulutusilmoitukset ovat kalenterin alapuolella.

Kalenterin käyttö on onnistunut suhteellisen hyvin ja siitä on ollut paljon hyötyä. Esimerkiksi kiertävät kielenopettajat eivät saaneet aikaisemmin tietoa luokkien poikkeuspäivistä, vaan he tulivat usein turhaan koululle. Nyt kiertävät opettajat pystyvät luokanopettajaa tapaamatta tarkastamaan, onko tulevilla viikoilla poikkeuksellisia työpäiviä.

Toiminnan ennakoinnissa kalenterin nopealla silmäyksellä voi nähdä, mikä on kiireinen viikko ja mikä ei. Oman luokan vanhempainilta on siis järkevää laittaa sellaiselle viikolle, joka on muita rauhallisempi. Olen huomannut, että kalenteri toimii jopa kollektiivisena muistina; usein kalenterista käydään tarkastamassa ”milloin meillä olikaan se urheilupäivä”.

Ilmoittautumislistat -taululla ovat kaikki sellaiset listat, joihin aikuisten kuuluu ilmoittautua tai kuitata tehneekseen jonkun asian (valokuvausaikataulut, kirjastoautovuorojen tarkastaminen, työhyvinvointitapahtumaan ilmoittautuminen jne.). Muut ajankohdattaiset asiat sijaitsevat neljännellä, lähellä sijaitsevalla ilmoitustaululla. Muilla ilmoitustauluilla ovat pysyväisluontoiset asiat lukuvuoden järjestelyissä: ruokailuvuorot, ruokalista, välituntivalvontajärjestelyt jne.

Perehdyttämistä auttaa myös se, että jokaisella asialla on oma paikkansa ja tavarat ovat järjestyksessä. Olemme viimeisen kahden vuoden aikana ostaneet koulun henkilökunnan käyttöön yli kaksikymmentä kaapistoa ja erottaneet omille paikoilleen mm. oppiaineiden materiaalin, AV-materiaalin, ammattikirjallisuuden, koulutarvikkeet, paperitarvikkeet, varauslistoista varattavat laitteet jne. Avustajat ovat saaneet oman työpisteen ja opettajat ryhmätyöpisteen.

Perehdyttämiskansiota ei kannata tehdä niin, että se pitää aina päivittää. Tärkeämpää tavallamme organisoidussa koulussa on kirjata asiat sen mukaan, mistä mikäkin tieto tai asia löytyy. Vastuu perehdyttämisen toimimisesta on jatkossa kehittämisryhmällä.

Työturvallisuudesta, kriisisuunnitelmasta ja työhyvinvointitoiminnasta vastaava YT-ryhmä on toteuttamassa ulko-ovien nimien selkiyttämistä. Jatkossa ovet merkitään kirjaimin ja värikoodein niin, että opettaja voi käskää luokkansa ”vihreän oven luokse”. Vastaavalla tavalla on tarkoitus nimetä muitakin pihamme kohtia. Tämä on mielekkäämpää, kuin kuuluttaa jotakin olevan ”talon eteläpäässä olevan lämpölaitoksen lähetyvillä sijaitsevan ulko-oven luona”.

Opetussuunnitelmatyössä perehdyttäminen on tarkoitus ottaa tiedottamisen rinnalla toisena näkökulmana käyttöön. Teemme siis sellaisen opetussuunnitelman, jossa ei ole mitään ylimääräistä, mutta jonka mukaan vanhemmat tietävät, miten koulussa toimitaan ja sijaiset tai viranhakijat tietävät, miten heidän tulee toimia.

Kehittämistoimiin liittyvät oleellisesti koulutukset. Projekti aiheutti sen ongelma, että koulutuksia täytyi sopia ja järjestää jo ennen, kuin prosessi oli edennyt vaiheeseen, jossa koulutustarpeet ovat kirkkaina selvillä. Toisaalta saadun palautteen mukaan koulutukset olivat herättäneet ajatuksia ja vieneet osallistuvuuden kannalta keskeistä ajatteluprosessia eteenpäin.

Taulukko 2. Inklusiota koskeva koulutus Jyväskylän maalaiskunnassa

Ajankohta	Kouluttaja	Teema
5.3.2003	Jaana Venkula	Erilainen!
8.4.2003	Seija Nykänen Alli Laine Aimo Naukkarinen	Kaikille yhteinen koulu – Inklusio Jyväskylän maalaiskunnan opetuksen järjestämisessä
9.4.2003	Marjukka Kaidesoja, Olli-Pekka Haverinen	Lapsellani on oikeus lähikouluun, vammastaan huolimatta
17.9.2003	Aimo Naukkarinen, Anna-Mari Laulumaa	Minäkö este kehittämiselle?
29.10- 30.10.2003	Valtakunnallinen inklusio seminaari Helsinki	
31.10.2003	Cantenburyn yliopiston professori Tony Booth	Vierailu Jyväskylän maalaiskunnassa ja Keski- Palokan koulussa
15.2.2004	Anna-Mari Laulumaa	Yhteistyö
<i>avoin</i>	Avoin	Sosiaalinen kasvat

Inkluusioprosessin arvioiminen

Projektin aloitus oli hankalin vaihe. Projektista riippumattomista syistä kehittämissryhmän kokoonpano vaihtui useita kertoja – yksi opettaja kouluttautui yläkoulun opettajaksi ja sai työn Palokan yläasteelta, yksi määräaikainen avustaja sai vakituisen työpaikan toisaalta, projektityöntekijän projekti loppui. Tämä kaikki vaikutti kehittämissryhmän työhön. Kehitysvammaliiton organisaatiossa tapahtui merkittävä henkilöstömuutos projektin alkuvaiheessa – koulujen yhdyshenkilö jäi pois ja tutkija joutui paikkaamaan aukon. Tämä vaikeutti projektin aloittamista ja kehittämiskumppanien koulutuksen aloitus viivästyi tämän vuoksi.

Kehittämiskumppaneista voisi olla koulun työskentelyn kehittämiseksi suuri etu, mutta heidän tulisi ensin perehtyä koulun tilanteeseen, kuunnella ja vasta huomattavasti myöhemmin osallistua merkittävästi keskusteluun. Lisäksi kaikkien kehittämissryhmässä työskentelevien täytyisi osallistua jokaiseen kokoukseen.

Kehitysvammaliiton prosessinohjaajat osallistuivat kehittämissryhmän työskentelyyn noin joka toisessa kokouksessa. Kehittämiskumppaneista suurin osa osallistui säännöllisemmin, mutta yksi kehittämisskumppani kävi koululla muutaman kerran vuodessa. Nämä asiat muodostuivat kehittämissryhmässä ongelmaksi. Usein kävi niin, että saimme ryhmässä määriteltyä käsitteitä ja sovimme etenemistavoista yhdessä kokouksessa. Seuraavassa kokouksessa prosessinohjaajat tai kehittämisskumppanit olivat valmistautuneet aivan erityyppiseen tapaamiseen kuin mitä koulun prosessi olisi edellyttänyt. Käytännössä tämä hidasti kehittämissryhmän työskentelyä ja jäsenet turhautuivat.

Tähän liittyen ryhmän työskentelyn kannalta keskeinen ongelma oli ryhmän johtovastuu. Pohdin paljon sitä, mikä on minun roolini ryhmässä. Käytännössä minulla ja prosessiohjaajilla ei ollut mahdollisuutta tavata ennen kokouksia (he saapuivat koululle aamulennolla suoraan tapaamiseen), emmekä myöskään viestimillä kyenneet riittävästi tekemään työnjakoa.

Jos olisin selkeästi toiminut ryhmän johtajana, olisi koulun prosessi edennyt vauhdikkaammin koulun tarpeiden mukaisesti. Tällöin taas prosessiohjaajien laaja valmistelupotentiaali ja inklusio-ohjelman tuntemus olisivat osin menneet hukkaan. Jos taas olisin vetäytynyt täysin sivuun, prosessi olisi edennyt ohjelman mukaisesti, mutta sen yhteys käytännön toimintaan koulussa olisi ehkä jäänyt ohueksi.

Käytännössä toiminta oli näiden vaihtoehtojen välimuoto. Päädyimme siihen, että prosessiohjaajat vetävät session silloin, kun he ovat paikalla. Minä toimin tilanteessa koulun ”suodattimena” ja huolehdin toimenpiteistä katekismuksen ”mitä se on meidän elämässämme” -tyyliin.

Prosessiohjaajien asema oli myös vaikea. Heidän vastuullaan projektissa oli, että inklusio-ohjelmaa sovelletaan kokeilukouluissa. Kuitenkin he kokivat, että heidän mahdollisuutensa perehtyä koulun tilanteeseen jäi aika ohueksi.

Kehittämisyhmän ongelmat heijastuivat myös koko yhteisöön. Työ eteni hitaasti ja konkreettisten tulosten synnyttäminen oli tuskallista. Jouduimme sopimaan usein pidennettyjä kokouksia.

Yhteisölle syntyi mielikuva, että ryhmä synnyttää jotakin suurta inklusiivista mullistusta, mutta ei halua tiedottaa siitä muulle yhteisölle. Jossakin vaiheessa ymmärsin tämän ja kuvasin yhteisölle päällisin puolin kehittämisyhmän kohtaamat ongelmat. Totesin yhteisesti, että olemme tiedottaneet kaiken, mitä olemme saaneet aikaan. Olemme tehneet paljon työtä, mutta konkreettisia tuloksia olemme saaneet aikaiseksi hyvin heikosti. Käsittääkseni tämän jälkeen epäluulot ainakin vaimenivat.

Kehittämisyhmän ja koko yhteisön prosessiin tuli uutta intoa siinä vaiheessa, kun saimme tutkimuksen tulokset. On hyvä nähdä tuloksina ne asiat, joissa olemme onnistuneet hyvin. Vastaavasti suuri osa kehittämiskohteista on inklusio-ohjelman tavoitelauseiden vuoksi niin konkreettisessa muodossa, että niiden mukaan on helppo jatkaa kehittämistyötä. Kehittämisyhmän toiminta parani projektin aikana. Mielestäni ryhmän toiminta on parasta nyt, kun kehittämiskumppanit jäävät pois ryhmästä ja myös projekti loppuu. Tästä eteenpäin kehittämisyhmää on helppo käyttää koulun kehittämisen koordinaattorina.

Yhdessä kasvamaan -projekti Siltakylän koulussa

MARKKU AURANEN

Siltakylän koulun (nykyisin Huutjärven koulu) koordinoitiryhmän työskentely jakautui kolmeen vaiheeseen: Aloitusta, Koulun nykytilan kartoittaminen ja Koulun inklusiivisen kehityssuunnitelman laatiminen.

Aloitusta

Aloitustavaiheessa ryhmä keskusteli koulun kasvatukseen ja opetuksen haasteista ja ongelmista. Erityistä huolta aiheuttivat mm. osin suuret opetusryhmät, virkojen vähyys, koulun tilaongelmat, erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden suuri määrä sekä kuraattori- ja muiden tukihenkilöpalveluiden puuttuminen. Lisäksi keskusteltiin koulun toimintaperiaatteiden kehittämisestä, koulun ja lähiyhteisöjen pelisääntöjen tarpeellisuudesta, kerhotoiminnan kehittämisestä ja vanhempien osallistumisesta koulun toimintaan.

Koulun koordinaatioryhmä tutustui kokoontumisissaan Tony Boothin inklusiiohjelmaan ohjaajien opastuksella ja itsenäisesti. Ohjelma tuntui melkoisen raskaalta ja työ-

läältä lukea eikä sen rakenne ja sisältö hahmottunut ainakaan ensilukemalta. Työryhmä käytti paljon aikaa inklusiotiedon jäsentämiseen, vaikka mieli olikin jo konkreettisissa muutoksissa.

Inklusio-ohjelman tavoitelauseista ensisijaisiksi kehittämiskohteiksi valittiin seuraavat tavoitelauseet:

1. Erityisopetuksen kehittämisen tavoitteena on inklusio.
2. Oppilaat oppivat yhteistoiminnallisesti.

Haluttiin myös kartoittaa muiden koulussa toimivien henkilöstöryhmien ja lähiyhteisön näkemyksiä koulun kehittämisestä.

Koulun koordinoitiryhmä kokoontui Aloituvaiheessa, keväällä 2003, viisi kertaa. Lisäksi Ryhmä osallistui Tony Dunderfeltin ja Pentti Murron avoimiin luentotilaisuuksiin Huutjärven koululla.

Nykytilan kartoittaminen

Nykytilan kartoittaminen-vaihe alkoi syksyllä 2003. Sivistystoimenjohtaja siirryttyä toiseen kuntaan Siltakylän koulun koordinaatioryhmä pohti projektin väliaikaista keskeyttämistä ja jopa koko projektista luopumista. Toiseen kokoukseen mennessä päätös projektin jatkumisesta oli kuitenkin kypsytynyt.

Ryhmä laati inklusio-määritelmän Siltakylän koululle:

3. Koulu yhteisöllä on hyvä olla koulussa, jossa ihmisarvoa kunnioitetaan.
4. Siltakylän koulussa on hyvä me-henki.
5. Henkilökunnalla on valmiudet kohdata oppilaiden erilaisuus ja yksilöllisyys konkreettisesti prosessin edetessä.

Oppilas-, vanhempain-, ja henkilöstökyselyt sekä haastattelut tehtiin syksyn 2003 aikana.

Lasten näkemyksiä koulusta

- + mm. nämä asiat ovat hyvin
- mm. näissä on kehitettävää
- + Lasten mielestä heidän perheensä ovat tyytyväisiä kouluun.
- + Lapset ymmärtävät miten kotitehtävät tulee tehdä.
- + Luokan säännöt ovat oikeudenmukaiset.
- + Opettaja ratkaisee riidat oikeudenmukaisesti.
- Opettaja antaa päättää, mitä tehtäviä saan tehdä.
- Teen tehtäviä luokkatoverin kanssa.
- Tehtäviä tehdään pienissä ryhmissä.
- Opettajasta on hauska kuulla, mitä teen kotona.
- Voin puhua huolistani koulussa aikuisten kanssa.

Oppilaista neljännes ilmoitti, että lapset haukkuvat toisiaan aina tai usein. Kahdeksan prosenttia ilmoitti, että häntä kiusataan aina tai usein.

Lääkäri Tarja Hietalan tekemistä oppilashaastatteluista ilmeni mm. seuraavaa: Parannusehdotuksia tuli eniten välitunteihin liittyviin asioihin (välineisiin, telineisiin jne.). Kouluun liittyvistä huolista puhutaan mieluiten omalle opettajalle. Opettajalta odotetaan myös apua työrauhaan ja kiusaamisiin. Lasten mielestä kotihuolet eivät kuulu kouluun. Kivaa erilaista oppijaa autettaisiin mielellään, mutta jos erilaisuus ilmenee myös vaikeutena sosiaalisissa suhteissa, on lasten vaikeampi motivoitua auttamaan. Oppilaat toivoivat, että jos heille itselleen tulisi sairaus tai vamma, he voisivat kuitenkin jatkaa tuttujen kavereiden kanssa omassa luokassa.

Vanhempien mielipiteitä koulusta

- + mm. nämä asiat ovat hyvin
- mm. näissä on kehitettävää
- + Tiedän, kehen otan yhteyttä kouluhuolissa.
- + Lapseni käy mielellään tätä koulua.
- + Halusin lapseni tähän kouluun.
- + Lapseni halusi tähän kouluun.
- + Minuun suhtaudutaan ystävällisesti.
- + Koulun tiedotteet pitävät ajan tasalla
- + Koulu järjestää kerhoja.
- Vanhempia kuullaan ennen muutoksia.
- Koulunkäyntiavustaja tukee lapseni koulunkäyntiä.
- Kaikkia vanhempia arvostetaan.
- Saan tietoa, miten autan kotitehtävissä.

Noin 70 % vanhemmista piti oikeana, että joitakin oppilaita tuetaan enemmän kuin toisia. Yli viidennes vanhemmista piti koulukiusaamista ongelmana Siltakylän koulussa. Vanhemmat olivat tyytyväisiä lapsensa edistymiseen, opetukseen ja kodin ja koulun yhteistyöhön. Vain hieman yli puolet vanhemmista oli tyytyväisiä koulun oppilashuoltopalveluun.

Henkilöstön mielipiteitä

- + mm. nämä asiat ovat hyvin
- mm. näissä on kehitettävää
- + Koulun henkilöstön ja vanhempien välinen yhteistyö sujuu hyvin.
- + Kaikkia oppilaita kohdellaan tasa-arvoisesti.
- + Koulu on rakennettu siten, että koulun tiloihin on kaikilla esteetön pääsy.
- + Luokkahuoneen ulkopuolella tapahtuva opetus ja muu koulun toiminta suunnitellaan niin, että kaikilla oppilailta on mahdollisuus osallistua niihin.
- Lähiyhteisöt ovat mukana koulun toiminnassa.
- Koulu, opetusvirasto, oppilaat ja vanhemmat suhtautuvat myönteisesti siihen, että oppilaiden mahdollisuutta tasa-arvoiseen osallistumiseen lisätään.
- Oppilaiden yksilöllisyys otetaan huomioon opetusryhmiä muodostettaessa.
- Koulun koko henkilöstö on tietoinen oppilashuollon toimintaperiaatteista.

- Koulussa tuetaan opettajien mahdollisuutta suunnitella, opettaa ja arvioida työtään yhdessä.

Tammikuun 2004 kokoontumisessa koulun koordinaatioryhmä pienryhmätyöskenteli seuraavat koulun kehittämiskohteet.

Tiedonkulun parantaminen, mahdollisuus vaikuttaa (ryhmä ”vanhemmat”)

Missä isät?

Kuinka ja miten voin auttaa lastani kotitehtävissä?

Miten järjestetään turvallinen aamu ja iltapäivä?

Vanhemmat mukaan päätöksentekoon!

Kenelle kerron huolistani? (ryhmä ”oppilaat”)

Koulussa ”tyttömäinen” toimintatapa!

Lisää vaikutusmahdollisuuksia oppilaille!

Yhteistoiminnallisia työtapoja!

Välituntikiusaaminen!

Ongelmia kotona?

Fyysisten tilojen parantaminen (ryhmä ”henkilöstö”)

Luokkakoot pienemmiksi!

Opettajille hyvät työtilat!

Pienryhmätiloja!

Nykyaikaiset ruokailutilat!

Toiminnalliset pihat!

Siltakylän koulun koordinoitiryhmä kokoontui Koulun nykytilan kartoittaminen -jakson aikana viisi kertaa.

Koulun inklusiivisen kehittämissuunnitelman laatiminen

Koulun koordinaatioryhmän kolmas työskentelyvaihe Koulun inklusiivisen kehittämissuunnitelman laatiminen alkoi 10. helmikuuta 2004. Pienryhmät (”vanhemmat”, ”oppilaat”, ”henkilöstö”) jatkoivat tavoitelauseiden työstämistä. Tavoitteena oli koulun kehittämissuunnitelman selkeyttäminen ja syventäminen. Koulun koordinaatioryhmä keskusteli tiiviisti myös siitä, miten kehittämiskohteiden valintaa tullaan käsittelemään kouluyhteisössä. Koko henkilöstön kanssa käytävä keskustelu tuntui hyvin tarpeelliselta. Toisaalta tällainen käsittely olisi myös hyvin työlästä. Myös koulun hallinnollinen yhdistäminen samassa rakennuksessa toimivan yläasteen kanssa koettiin toisaalta hyväksi asiaksi, mutta se tulisi tuomaan mukanaan myös runsaasti jatkotyöskentelyä ohjelman eteenpäin viemiseksi. Koulutuksellisenä asiana keskusteltiin tutustumiskäyntiä johonkin inklusiiviseen kouluun. Alakoulun opettajat, osa muuta henkilöstöä, joukko päättäjiä, oppilaita ja projektin ohjaajia kävikin helmikuun lopulla tutustumassa Myllymäen kouluun Lappeenrannassa.

Kunnan toimintojen kehittämisryhmän kanssa yhteistyönä järjestetty Siltakylän koulun vanhempainilta helmikuussa nousi mielenkiintoisimmaksi ja vaikuttavimmaksi yksittäiseksi tapahtumaksi koko projektin aikana.

Koordinointiryhmä kokoontui vielä huhtikuussa ja toukokuussa keskustelemaan koulun kehittämissuunnitelmasta.

Koulun koordinointiryhmä kokoontui jakson aikana kaksi kertaa ja koko projektin aikana yhteensä 12 kertaa. Siltakylän koulu koordinointiryhmässä työskentelivät luokanopettaja Eija Blomqvist, lääkäri/kehittämiskumppani Tarja Hietala, kouluterveydenhoitaja Sari Tjeder, luokanopettaja Marjo Kulhelm, erityisluokanopettaja/kehittämiskumppani Pasi Lehtola, koulunkäyntiavustaja Taina Ollikainen, äiti Teija Karvinen, erityisopettaja Marita Turja, luokanopettaja/koulunjohtaja Markku Auranen, Kehitysvammaliitto/projektiohjaaja Anne Vierros ja Kehitysvammaliitto/projektiohjaaja Irma Tirkkonen.

Arviointia

Kunnan toimintojen kehittämisryhmä arvioi helmikuussa 2004 pidetyn ”erilaisen vanhempainillan” merkittäväksi aikaansaannokseksi projektissa. Illan annista on varmasti hyötyä koulun ja koko kunnan toimintojen kehittämisessä. Vanhempainillassa esille tulleita keskeisiä teemoja tulisi työstää muissakin yhteisissä tapaamisissa.

Muita kehittämisryhmän mielestä merkityksellisiä asioita olivat eri yhteistyötahojen (mm. seurakunta, yhdistykset, sivistystoimi, sosiaalitoimi) saama yhteinen tuntuma lapsiin ja nuoriin liittyvistä huolenaiheista. Keskustelua inklusiosta ja eksklusiosta pidettiin hyvänä. Koulutuksia pidettiin hyvinä. Samoin sitä, että projekti huomioitiin myös tiedotusvälineissä.

Koulun koordinaatioryhmä piti projektin alkutaivalta tahmeana. Ohjelma tuntui raskaalta ja pelkästään ns. teorian lukeminen ja jäsentäminen tuntui työläältä. Osa ryhmän jäsenistä oli jopa halunnut vetäytyä koko projektista. Lisää tuskaa koettiin sivistystoimenjohtajan lähdettyä muihin tehtäviin. Koordinaatioryhmä selvästi halusi nopeita, konkreettisia tekoja ja tapahtumia; Boothin filosofiaan ei oikein jaksettu syvällisesti perehtyä. Ajatuksia avartavaan arvokeskusteluun ”pääsimme sisälle” kuitenkin pikku hiljaa. Avoimet koulutustilaisuudet olivat erityisen tärkeitä. Saimme uusia näkökulmia omaan ajatteluamme ja ymmärryksemme inklusiosta ja eksklusiosta alkoi kehittyä. Vaikka ryhmä ei selvästikään ollut motivoitunut etukäteistehtävien tekemiseen, varsinaiset ”harjoitukset” ja pienryhmätyöskentelyt tempaisivat mukaansa. Tärkein kannustin hankalien aikojen yli oli kuitenkin ohjaajiemme Irman Tirkkosen ja Anne Vierrosen pitkäjänteinen ja ymmärtäväinen ohjaus.

Suurin ongelma oli koordinointiryhmän ulkopuolisen koulun henkilöstön informoiminen ryhmän työskentelystä. Keskustelua ei juurikaan saatu aikaiseksi ja varsinkin yläasteen opettajien suhtautuminen projektiin tuntui välillä hyvinkin epäilevältä.

Koordinointiryhmä on kokonaisuudessaan tyytyväinen projektiin ja projektin tuotoksiin. Ryhmä uskoo asetettuihin tavoitteisiin ja niiden toteutumiseen. Erityisen miellyttävää oli inklusion isän professori Tony Boothin vierailu koulullamme kuluvan vuoden lokakuun alussa - suuri kunnia Pyhtäälle ja Huutjärven koululle.

Yhdessä kasvamaan -projekti minun silmin

ARTO HOLAPPA

Tulin mukaan tähän kyseiseen projektiin hieman yllättäen projektin ollessa jo hyvässä vauhdissa. Tämä tapahtui syksyllä 2003. Olin juuri silloin aloittanut työt tässä koulusamme ja sain paikan kollegaltani, joka siirtyi pois projektikoulusta. Sain häneltä myös ihmeellisen ja kummallisen paksun Yhdessä kasvamaan -kansion käteeni.

Minun tuli ottaa kansion edellisen omistajan paikka projektin yhdellä tuolilla. En todellakaan tiennyt uudesta haasteesta mitään, ennen kuin osallistuin ensimmäiseen kehittämisyhmän kokoukseen. Nimikin oli jo enne. Meidän tuli siis jotain kehittää, tämän ymmärsin itsekin.

Kokouksessa kävimme läpi tulevan vuoden sekä seuraavan kevään aikataulua ja me uudet jäsenet saimme lisäksi evästystä tästä projektista. Idea kuulosti todella hyvältä. Tiesin, että jokaisessa koulussa on aina jotain kehitettävää, varmasti tässäkin. Eihän koulu sinänsä uusi minulle ollut, mutta en ollut siinä vielä kunnolla sisällä. Kuitenkin sen kehittäminen projektin puitteissa minun osaltani alkoi tästä.

Vuosi eteni ja loppuikin ja tuli uusi vuosi ja projekti eteni yhä. Kävimme ryhmässä läpi yleensä hyvin hedelmällisiä keskusteluhetkiä, ja kokoukset tuntuivat olevan osaltaan työnohjauksellisia. Sai puhua ongelmista koulussa ja koulutyössä, toki omat henkilökohtaiset ongelmat suljimme kohteliaasti ko. tilaisuuksien ulkopuolelle. Oli mukava yhdessä ”vatvoa” koulumme kehittämiskohteita ja mahdollisuuksia. Arvioimme koulumme nykytilaa kukin omasta näkökulmastamme. Löysimme hyviä sekä huonoja puolia opinahjostamme – tottakai.

Toki emme aina päässeet näihin kouluamme koskeviin, jälkeinpäin ajatellen niin mukaviin kehittämismietintöihin. Välillä meidän ”piti” käsitellä tätä kehittämissuunnitelmaa Boothin inklusio-ohjelman mukaan ja löytää oikeita tavoitelauseita. Aluksi minä hieman ihmettelin näitä lauseita ja niiden mielekkyyttä, mutta kyllähän ne kirkastuivat, sitten jossain vaiheessa. Keskeisin osa-alue tässä ohjelmassa on siis inklusio, oppimisen ja osallistumisen esteiden voittaminen. Tämän oivallettua, ymmärsin hankkeemme mahdollisuudet. Meillä oli vain ohjelma apunamme, ei noudatettavana.

Ohjelma muuttui kiinnostavaksi, kun saimme pohtia tarkemmin koulumme kehittämiskohteita. Valitsimme kehittämissuunnitelmamme sisällä kolme eri aihealuetta, tai kol-

me eri näkökulmaa kehittämistyön päälinjoiksi kyselyjen pohjalta. Näitä olivat: oppilaat, vanhemmat ja koulun henkilöstö. Jaoimme ryhmämme nyt työryhmiin, jotka keskittyivät katsomaan kehittämismahdollisuuksia edellä mainittujen näkökulmista. Olin mukana oppilaiden ryhmässä ja mietimme oppilaiden osallistumisen mahdollisuuksien lisäämistä sekä oppimisen esteiden madaltamista.

Koin oman ryhmämme työn hyvin merkitykselliseksi, koska saimme paneutua juuri niihin osa-alueisiin, jotka mielestämme vaativat huomiota nyt sekä varmasti myös tulevaisuudessa. Tulevaisuusnäkökulma tuli esille aika voimakkaasti, koska suhtauduimme hiukan varauksella kehittämisen aikatauluihin. Jotkin asiat vaativat aina paljon aikaa muuttuakseen tai meidän mielestämme tässä tapauksessa parantuakseen. Pyrkimyksenä siis oli ja on yhä inklusion toteutuminen oppilaiden ryhmän osalta.

Yhdistimme kehittämisryhmässämme kaikki nämä kehittämiskohteet ja laadimme aikataulun niiden toteuttamiseksi sekä käsitelimme myös vaadittavat resurssit, mahdolliset epäonnistumisen paikat jne. Mielestäni kokosimme hyvin akuutit ja tärkeät asiat kaikkien purtavaksi. Nämä kehittämisen kohteet toimme myös esille kouluyhteisössämme. Eihän näitä kaikkea purematta nielty, muutos vaatii muutosta ja tämä on hidasta. Mutta nähdäkseni tämä kivireki nytkähti liikkeelle ja on nyt tätä kirjoittaessani vieläkin liikkeellä, ehkä jopa sinne meidän haluamaamme suuntaan.

Näin jälkikäteen miettiessäni tätä projektia kokonaisuudessaan, huomaan tämän olleen vain pieni alkuharppaus. Ensimmäisen askeleen ottamiseen tarvitaan aina tukea ja koulumme kehittäminen inklusion näkökulmasta ei olisi saanut tätä alkuvauhtia ilman ulkopuolista apua. Siitä voimme olla kiitollisia monelle eri taholle ja henkilölle. Kuitenkin on muistettava se tosiasia, että mikään kehittämistyö ei ole mahdollista ilman kaikkien osapuolten avointa suhtautumista siihen ja sen mahdollisuuksiin. Tarvitaan yhteisiä ponnisteluja asioiden eteenpäinviemiseksi. Meidän kehittämisryhmämme vei omalta osaltaan eteenpäin tätä yhteistä asiaa ja sen osalta oppimisen ja osallistumisen rajatonta mahdollisuutta, tasavertaisuutta.

Nyt projektin arviointivaiheessa emme saa jäädä katsomaan taakse ja miettimään niitä ongelmia, jotka huomasimme tämän työme tiimoilta. Meidän pitää katsoa tulevaisuuteen, kuinka kehitämme tätä yhteistä kouluamme vielä paremmaksi paikaksi kasvaa ja elää niin oppilaille kuin henkilökunnallekin unohtamatta koteja siinä rinnalla.

Ainakin itse pääsin sisälle tähän yhteisöön paremmin tämän projektin avulla. Voin siis todeta itsekkäistä syistä, että projekti oli onnistunut ja hyödyllinen. Laajemmassa merkityksessä totean myös tämän olleen hyvä askel parempaan suuntaan tai ainakin suuntaan yhteisen hyvän saavuttamiseksi.

Viimeisen lauseen haluan käyttää itsekehuun. Haluan tämän lauseen myötä muistuttaa siitä, että me teimme tässä voitavamme ja aiomme sen tehdä jatkossakin. Meidän koko kehittämisryhmämme oli intensiivinen, aktiivinen ja asiaansa paneutuva.

Etuoikeutena kehittämiskumppanuus

TARJA KINNUNEN JA TUULA PIRTTIKOSKI

Olemme olleet alusta asti mukana Utajärven kunnan Yhdessä kasvamaan -projektissa kehittämiskumppaneina. Koulun työryhmä pyysi meitä mukaan ilmeisesti äitiytemme, luottamustoimen ja koulutustaustojemme perusteella.

Osallistuimme projektiin liittyvään Kehittämiskumppani -koulutukseen. Koulutukseen liittyi ohjauksellisia tapaamisia Utajärvellä ja Helsingissä sekä henkilökohtaisia oppimistehtäviä. Koulutus oli antoisaa ja monenlaisia ajatuksia herättävää; jouduimme pohtimaan omaa persoonaamme, omia vuorovaikutustaitojamme sekä perehtymään laajalti koulun tehtäviin. Ilman kehittämiskumppaneiden keskinäistä kannustusta, tai ilman Anne Vierroksen ohjausta ja deadlineja, emme olisi syventyneet usein vaikeisiin asioihin näin perusteellisesti.

Helsingissä järjestetyt kaksi tapaamista oli organisoitu hyvin. Projektin ohjaajat saivat eri puolilta Suomea tulevat kehittämiskumppanit toimimaan ihmeen hyvin keskenään, vaikka lähtökohdiltamme olimme hyvinkin erilaisia. Mitä olisimmekaan saaneet kokea ja oppia, jos alkuperäisen suunnitelman mukaiset kehittämiskumppaneiden yhteiset kokoontumiset olisivat toteutuneet eri projektipaikkakunnilla.

Kunnassa toimivat kunnan kehittämisryhmä ja koulun koordinoitiryhmä, joihin osallistumisen olimme jakaneet. Ryhmissä keskustelu oli avointa, luottamuksellista, laajakatseista ja etenkin kunnan ryhmässä innovatiivista. Kehittämiskumppaneiden mukanaolo koulun ryhmässä toi ryhmään kouluyhteisön ulkopuolista näkökulmaa. Vaikka koimme tietämyksemme ajoittain vähäiseksi, niin siitä huolimatta henkilöstö katsoi läsnäolomme ja panoksemme arvokkaiksi. Molempien koordinoitiryhmien työ toi tuloksia. Koulussa saatiin keskustelun alaisiksi aiemmin ehkä vaikeiksikin osoittautuneita kysymyksiä. Sanoista tekoihin siirtyminen olisi kenties vaatinut henkilökunnalta runsaslukuisempaa osallistumista. Kunnan ryhmässä tulokset olivat konkreettisempia: esimerkiksi Utajärvi tutuksi -esite kaikille kuntalaisille.

Muiden oppilaiden vanhempiin nähden olimme mielestämme etuoikeutettuja, sillä projektin puitteissa saimme tutustua koulun toimintaan, henkilöstöön ja kehittämismahdollisuuksiin. Projektit, jotka edistävät koulun, oppilaiden ja vanhempien yhteistyötä, ovat tulevaisuudessakin kannatettavia ja kannattavia.

Tiedotus, vaikuttaminen ja yhteistyö

ANNELI PUHAKKA

Toimiva tiedotus on tärkeää kunnan pyrkiessä kohti inklusiota. Sekä sisäisen että ulkoisen tiedotuksen merkitys on suuri, kun pyritään muuttamaan asenteita ja toimintatapoja.

Ulkoisen tiedotus

Ulkoista tiedotusta toteutettiin mm. median välityksellä. Inklusiosta tiedottamista vaikeuttaa aiheen abstraktius. Tiedotusvälineille pitää pystyä tarjoamaan konkreettisia tarttumapintoja aiheeseen, mutta hitaasti, pienin askelin etenevät prosessit eivät useinkaan tarjoa sellaisia helposti. Inklusiolle ja Yhdessä kasvamaan -projektissa tehtävälle työlle saatiin kuitenkin myös mediajulkisuutta. Projektiin liittyvistä kaikille kuntalaisille avoimista koulutustilaisuuksista tiedotettiin paikallisten tiedotusvälineiden kautta. Koulun ja kunnan kehittämisestä kerrottiin projektikuntien alueella ilmestyvissä maakuntalehdissä. Valtakunnallisesti inklusiota edistettiin television, radion ja lehtien välityksellä. Tiedotus ajoitettiin koulujen aloitukseen sekä projektin suurten seminaarien yhteyteen. Inklusiosta ja koulun kehittämisestä kaikille lapsille avoimeksi kerrottiin valtakunnan tasolla mm. Yleisradion Aamu-tv:ssä, Ajankohtainen kakkonen -ohjelmassa, radiossa, keskeisille kohderyhmille menevissä erikoisaikakauslehdissä Opettajassa, Kuntalehdessä ja Ketjussa sekä osallistumalla erityisopetuksesta useaan eri otteeseen käytyyn keskusteluun Helsingin Sanomissa.

Tiedotusvälineissä painottui erityisesti koulun kehittäminen; inklusion laajemmat filosofiset ulottuvuudet jäivät ymmärrettävästi lähellä lasten arkipäivää olevien näkökulmien varjoon. Ohjelmissa ja lehtijutuissa tuotiin esiin perusteluja, miksi inklusiota koulussa pitäisi kehittää, mitä muiden ikätovereiden kanssa yhdessä oleminen ja oppiminen merkitsee erilaisille oppijoille sekä tuotiin esiin kokemuksia yhdessä oppimisesta ja sen kehittämisestä.

Yhteiskunnallisen inklusion edistäminen ei Kehitysvammaliitossa rajoitu pelkästään Yhdessä kasvamaan -projektiin. Inklusio ja kaikille avoimen yhteiskunnan tavoittelu otettiin keskeiseksi teemaksi koko Kehitysvammaliiton ulkoisessa tiedotuksessa. Muita kuin kouluaiheisia inklusiota tukevia juttuja julkaistiin projektivuosien kuluessa myös runsaasti, esimerkiksi kehitysvammaisista ihmisistä työelämässä.

Ulkoisen tiedotuksen tarpeisiin tuotettiin myös cd-rom, jota lähetettiin kaikkiin Suomen kuntiin sivistystoimelle sekä yliopistojen opettajainkoulutuslaitoksille. Cd-romin tarkoituksena on kertoa perustietoa inklusiosta, sen perusteluista, käytännön kokemuksista sekä projektin aikaansaamista työvälineistä, jotka auttavat kouluja ja kuntia inklusioon pyrkimisessä. Aineiston tarkoitus on edistää kuntien päättäjien ja toisaalta opettajiksi parhaillaan opiskelevien nuorten kiinnostumista inklusiosta ja ymmärrystä inklusion edellyttämää ajattelutapaa kohtaan. Cd-rom sisältää tiedon lisäksi mm. videoita, joissa on haastateltu oppilaita, vammaisen lapsen äitiä, koulunkäynti-

avustajia ja opettajia, joilla on kokemusta inklusion kehittämisestä. Myös inklusio-ohjelman kehittäjä Tony Booth kertoo näkemyksiään koulun kehittämisestä. Sama aineisto on myös Kehitysvammaliiton Internet-sivuilla vapaasti käytettävissä osoitteessa www.kehitysvammaliitto.fi/inkluisio.

Inklusiosta ja Yhdessä kasvamaan -projektista kerrottiin lisäksi Kehitysvammaliiton jäsentiedotteissa ja liiton omilla Internet-sivuilla sekä mm. Opetushallituksen Internet-sivuilla (www.oph.fi) ja kehitysvamma-alan verkkopalvelu Vernerissä (www.verneri.net). Projektia esiteltiin erilaisissa koulutustapahtumissa ja useilla messuilla, mm. Kuntamarkkinoilla, Terve-SOS-tapahtumassa, Kasvatuksen ja opetuksen kesäpäivillä ja Educa-messuilla.

Kotimainen yhteistyö

Kehittämistyön aikana projektissa toimi neuvottelukunta. Neuvottelukunnan tehtävänä oli keskustella, kommentoida, ideoida, tehdä aloitteita, vaikuttaa ja tiedottaa edustamalleen taustaorganisaatiolle projektissa esille nousseista asioista, tuoda esille edustamansa taustaorganisaation näkökulmia sekä antaa asiantuntija-apua projektille ja edesauttaa projektin tulosten levittämisessä.

Neuvottelukuntaan kutsuttiin edustajia projektin toteutuksen ja inklusio-ideologian edistämisen kannalta merkittäviltä tahoilta. Neuvottelukunnassa oli myös edustajat neljästä yhteistyökunnasta. Neuvottelukunnassa olivat mukana: ADHD-liitto, Aivo-ohjaus- ja dysfasialiitto, Autismi- ja Aspergerliitto, Kansaneläkelaitos, Kuulonhuoltoliitto, Lastentarhanopettajaliitto, Mahdollisuus lapselle ry, Näkövammaisten Keskusliitto, Opetusalan ammattijärjestö (OAJ), Opetushallitus, Opetusministeriö, Pitkäaikaissairaiden ja vammaisten lasten vanhempainyhdistysten yhteistyöryhmä YTRY, Suomen Kuntaliitto ja Suomen Vanhempainliitto.

Neuvottelukunta kokoontui neljä kertaa hankkeen aikana. Tapaamisissaan neuvottelukunta pohti inklusiota eri näkökulmista. Teema herätti vilkasta keskustelua. Keskustelun aiheina olivat mm. lasten ja perheiden näkökulma, inklusiota edistävä yhteistyö eri toimijoiden kesken, inklusiivisten arvojen edistäminen suomalaisessa yhteiskunnassa, inklusion rakenteelliset esteet sekä miten inklusio voisi toteutua yksilön elämän eri vaiheissa. Myös yhteistyötahot toimivat alustajina tapaamisissa. Sekä projektiryhmän että neuvottelukunnan jäsenet pitivät tapaamisia tärkeinä ja merkittävänä keskustelufoorumeina.

Kansainvälinen yhteistyö

Tärkein kansainvälinen yhteistyökumppani oli professori Tony Booth (Iso-Britannia) ja hänen taustaryhmänsä. Projektiryhmä teki kesäkuussa 2003 opintomatkan Iso-Britanniaan, tapasi Tony Boothin ja tutustui inklusio-ohjelmaa käyttäviin kouluihin. Matkan tarkoituksena oli hankkia projektin sisältöteemaa ja toteuttamista hyödyttävää tietoa, käytännön kokemuksia ja yhteistyöverkostoja Englannissa ja Lontoon eri kokeilualueilla. Projektiryhmä tapasi matkan aikana myös muita asiantuntijoita ja tutustui useisiin kouluihin, joissa kehitetään inklusiivista opetusta ja sen käytäntöjä.

Professori Tony Booth vieraili kaksi kertaa projektin aikana Suomessa. Ensimmäinen vierailu toteutui hankkeen inkluusioseminaarin yhteydessä lokakuussa 2003 ja toinen koulun kehittämistyön ja paikallisten projektikoulujen yhteisessä päätöstapaamisessa syyskuussa 2004. Projektikoulujen edustajat kokivat hyvin tärkeinä kansainväliset inkluusio-ohjelman kokemukset, jotka tukivat ja motivoivat koulujen omaa inkluusivistä kehittämistyötä.

Projektin tuloksia ja kokemuksia esiteltiin myös kansainvälisissä konferensseissa. Tutkija Antti Teittinen piti esitelmän syyskuussa 2003 Nordic Network on Disability Research 7th -konferenssissa (Jyväskylä) sekä Disability Rights in Europe: From Theory to Practice -konferenssissa (Leeds, Englanti). Lisäksi hän esitteli kuntapuolen tutkimustuloksia kesäkuussa 2004 pidetyssä The International Association for the Scientific Study of Intellectual Disabilities (IASSID) 12th World -konferenssissa (Montpellier, Ranska). Projektipäällikkö Mirva Alakoskela ja tutkija Ulla Reiterä-Paajanen esittelivät projektia ja koulututkimusta kesäkuussa 2004 Towards Full Citizenship – The 8th International Congress on Including Children with Disabilities in the Community -konferenssissa (Stavanger, Norja).

Opinnäytetyöt

Elokuussa 2003 hankkeen rinnalle liittyi Jyväskylän yliopistosta kolme jatko-opiskelijaa, jotka tekevät väitöskirjatyötään inkluusioteemaan liittyen. Opinnäytetöiden aiheistot on koottu mukana olleissa kouluissa. Töiden raportointi ei liity hankkeen raportointiin.

POHDINTAA JA KESKEISIÄ HAVAINTOJA

Kehittämistyö on aina matka tuntemattomaan. Matkan varrella sattuu ja tapahtuu. Olennaista on kuitenkin kehittämistyön punainen lanka, johon eteneminen kytkeytyy. Joitain poikkeamia tulee aina, mutta johtoajatus säilyy. Seppänen-Järvelä (2003, 9) toteaaakin, että ”kehittämisen prosessilla tarkoitetaan ei-lineaarista, jatkuvasti muuntuvaa, yhteenliitetystä palasista koostuvaa, ajallisesti kulkevaa jatkumoa. Kehittämisen prosessi on ainutkertainen, kullekin projektille ominainen ja yksilöllinen toiminnan, havaintojen ja ajattelun kokonaisuus.”

Isojen projektien problematiikka

VELI-PEKKA SINERVUO

Moni kehittämistyö tapahtuu nykyään projektien välityksellä. Tämä ei koske ainoastaan sosiaali- ja terveydenhuollon eikä opetustoimen sektoreita. Keskimäärin projektit ovat kuitenkin pienehköjä, resursoituja yhdellä tai kahdella työntekijällä. Raportoitava hanke kuuluu kooltaan selvästi isoihin projekteihin. Lopulliset kustannukset ylittävät 1,2 m€. Tämän kokoluokan hankkeet ovat haasteiltaan suuria rahoittajalle, ulkopuoliselle arvioitsijalle sekä toteuttajalle.

Erilaisten tutkimusten ja selvitysten mukaan projektien jättämät jäljet ovat yleensä isommissa hankkeissa pitkäkestoisemmat. Rahoittajan keskeinen haaste on tavoitteiden realistisuuden arvioinnin lisäksi tehdä päätös hankkeen läpiviennin tarvitsemista resursseista: Montako työntekijää tarvitaan, kuinka moneksi vuodeksi ja paljonko vielä ulkopuolisia ostopalveluja.

Viime vuosien aikana osittain EU-hankkeiden vauhdittamana tehdyt arvioinnit ovat yleistyneet. Laajentuneet markkinat ovat myös tehneet arvioinnista taitolajin. Arvioinnille erityisen suuren haasteen muodostaa projektille tilanne, jossa tavoitteita on jouduttu pakon edessä osittain muuttamaan ja tarkentamaan. Arvioitsijan pitäisi kuitenkin pystyä luomaan usein melko lyhyellä aikataululla kokonaiskuva hankkeesta.

Arviointikentällä on toistaiseksi käyty turhan vähän keskustelua vaativien hankekokonaisuuksien arvioinneista. Verkostot voivat olla niin laajoja ja monimutkaisia ettei kaavamainen arviointiasetelma välttämättä tuo hankkeelle mitään lisäarvoa. Arviointi on hankkeen kannalta mielekäs investointi vain silloin, kun siitä saadaan hyödyllistä tietoa hankkeen eteenpäin viemiseen. Arviointikirjallisuus on keskeisiltä osin arvioitsijoiden kirjoittamaa, joten painopisteenä on tämän sijasta arviointitiedon hyödyntä-

minen. Enemmän tai vähemmän lähdetään liikkeelle oletuksesta, että arviointi on lähtökohtaisesti aina laadukasta.

Toteuttajan kannalta pelkkä hankkeen koko ei vielä välttämättä tarkoita erityistä haastetta. Ison hankkeen yksi kriittinen kohta on henkilöstön rekrytointi. Organisaation ihmissuhdeosaaminen on koetuksella, kun yritetään löytää sopiva tiimi hanketta toteuttamaan. Vaikka henkilöstöosaamisen onkin tässä asiassa olennaista, myös onnella on merkitystä. Valinnat tehdään yleensä keväällä, eikä kahteen hakukierrokseen ole käytännössä aikaa. Koskaan ei voi tietää etukäteen, millaisia henkilöitä on sopivassa työnyvaihtotilanteessa ja kiinnostuneita uudesta haasteesta.

Raportoitavalla hankkeella oli kokonsa lisäksi myös muita lisähaasteita. Hankkeen ydin perustui vahvasti yhteistyöhön ennalta tuntemattomien kuntien verkostojen kanssa. Asioiden eteneminen tavoitteiden suuntaan oli vahvasti kiinni yhteispelistä. Projekti ei voinut ottaa etumatkaa hankekuntiin nähden.

Projektin tavoitteiden toteutuminen

Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti Yhdessä kasvamaan -projektin tavoitteiden toteutumista. Arviointi perustuu kehittämistyön ajalta koottuihin keskeisiin havaintoihin, tuloksiin ja kokemuksiin sekä projektiryhmän yhteisiin pohdintoihin.

Projektin kehittämistyön aikana saatujen inklusiivisten käytäntöjen ja mallien levittäminen muihin kuntiin on osittain alkanut ja näyttäisi jatkuvan projektin päättymisen jälkeenkin. Levittämistä tukivat mm. toteutetut seminaarit ja julkaisut. Kuntakohtaisesti kumppanit ovat vähitellen myös etsimässä itselleen vertailukuntia voidakseen entistä paremmin peilata kokemuksiaan ja tähänastisia aikaansaannoksiaan muiden kanssa.

Keskustelu inklusioteemasta koettiin kunnissa tärkeänä ja projektin katsottiin lisänneen asian pohtimista ja erilaisuutta koskevien asenteiden ”möyhimistä”. Valtakunnan tasolla pääosassa olivat valtakunnalliset seminaarit sekä tiedotuksen kautta inklusioteeman esiin tuonti eri tavoin (mm. televisio, lehdet). Hanke oli osa inklusiokeskustelua, jonka uskotaan jatkuvan edelleen ja johon liittyvät tiiviisti valtakunnalliset ajankohtaiset erityisopetuksen kehittämissuunnaukset.

Projektin aikana palvelujärjestelmien kehittäminen osoittautui suureksi tavoitteeksi. Kunnille ei nimetty hankkeen taholta palvelujärjestelmään liittyvää tavoitetta, vaan kunnat itse ratkaisivat kehittämiskohteensa. Näin ollen mikään kunta ei asettanut kehittämiskohteeseen asiakaslähtöistä toimintamallia, joka selkeästi olisi liittynyt järjestelmään ja nykykäytäntöjen muuttamiseen.

Kehittämistyön aikana kunnat pohtivat ja työstivät erilaisia inklusiota edistäviä käytännön toimintatapoja mm. koulun aloittaminen ja lähiyhteisön pelisäännöt, joiden työstäminen ja toteutus jäivät kuntien itsensä loppuun vietäviksi hankkeen päättyttyä.

Kehittämistyöhön osallistui edustajia eri hallintokunnista, mikä tuki ja edisti näiden keskinäistä vuoropuhelua, joskin painopiste oli edelleen sivistys- ja sosiaali- ja terveystoimen edustajissa. Erityisen merkittävää oli muiden yhteistyökumppaneiden aktiivisuus kehittämistyön aikana. Näitä kumppaneita olivat mm. seurakunta, liikuntajärjestöt, vapaapalokunta, Martta-yhdistys, ja lastensuojelujärjestöjen paikallisyhdistykset.

Projektin aikana lasten ja perheiden ”ääni saatiin näkyväksi” koulun kehittämistyön yhteydessä. Käytetty inklusio-ohjelma haastoi koulut kuuntelemaan ja ottamaan huomioon perheiden näkemykset kehittämistyössään. Muilta osin lasten ja perheiden äänelle olisi ollut tarpeellista antaa enemmän tilaa ja etsiä erilaisia vaikuttamismahdollisuuksia.

Yhteistyökumppaneiden huomioita

MIRVA ALAKOSKELA JA ERJA PIETILÄINEN

Kuntien raportit ja arviointi

Yhteistyökumppanit arvioivat hankkeen toteutumista omissa raporteissaan. Projektin aikana kunnissa tehdyt konkreettiset tapahtumat, niin projektin järjestämät kuin kuntien itsensä organisoimat, koettiin hyväksi ja kehittämistyötä edistäviksi. Yhteen koontuminen ja asioista puhuminen laajasti eri tahojen ja vanhempien kesken koettiin tarpeelliseksi.

”Kunnan toimintojen kehittämisryhmä arvioi helmikuussa 2004 pidetyn ”erilaisen vanhempainillan” merkittäväksi aikaansaannokseksi projektissa. Illan annista on varmasti hyötyä koulun ja koko kunnan toimintojen kehittämisessä. Vanhempainillassa esille tulleita keskeisiä teemoja tulisi työstää muissakin yhteisissä tapaamisissa.” (kunnan loppuraportti 2004)

”Keskustelua inklusiosta ja eksklusiosta pidettiin hyvänä. Koulutuksia pidettiin hyvinä. Samoin sitä, että projekti huomioitiin myös tiedotusvälineissä.” (kunnan loppuraportti 2004)

Yhdessä kasvamaan -projektin työryhmässä tapahtuneet henkilö- ja tehtävävaihdokset heijastelivat myös kuntiin ja ryhmien toimintaan. Muuten projektia pidettiin kohtalaisen hyvin onnistuneena, ohjattuna ja organisoituna. Teeman ajankohtaisuus ja tärkeys saivat koulujen ohella myös muut tahot kiinnostumaan inklusiosta ja projektista.

”Yhdessä kasvamaan -hankkeen johtaminen, organisointi, suunnittelu ja toteutus Kehitysvammaliiton työryhmän työnä oli erinomaista. Kehitysvammaliiton työryhmässä tapahtui hankkeen alussa henkilövaihdoksia, jotka aiheut-

tivat viivästyminen hankkeen aloittamisvaiheessa. Työryhmä sai kuitenkin monitahoisen ja vaativan hankesuunnitelman toimimaan käytännössä. Työ eteni ja työntekijöiden henkilökohtaiset vuorovaikutus, organisointi ja kouluttajan taidot mahdollistivat sen, että paikallisessa hankkeessa Yhdessä kasvamaan -projektin käynnistyminen ja kehittämistyön aloitus yhteistyökunnissa on ollut monin eri tavoin haastavaa. Kuitenkin voi todeta, että on havaittavissa kuntien tarvetta ja kiinnostusta inklusion paikalliseen kehittämiseen. Myös muut eri yhteistyötahot ovat osoittaneet kiinnostusta projektia kohtaan. Inklusio monitahoisuudesta huolimatta se koetaan ajankohtaiseksi ja tärkeäksi aiheeksi.” (kunnan loppuraportti 2004)

Osallistuminen kehittämistyöskentelyyn herätti joissain työntekijöissä myös vastustusta. Vastustuksen taustalla saattoi olla huonoja aikaisempia kokemuksia, pelkoja jo nykyiselläänkin vaativan työn vaativuuden lisääntymisestä ja kunnan aikomuksesta käyttää inklusiota säästökeinona.

”Koulua ja oppilaitosta kehitettäessä erityispiirteenä on otettava huomioon opettajan itsenäinen asema oppimistilanteessa. On mahdoton luoda tiettyä järjestelmää ja määrätä opettajat toimimaan sen mukaan. Näin kehittämisen tuleekin olla tiettyjä ärsykeitä tarjoavaa ja tavoitteisiin ohjaavaa. Varsinaiset konkreettiset askeleet otetaan opettajan oman oivalluksen tai kehittämistahdon myötä.” (kunnan väliraportti 2004)

”Prosessi on tuottanut paljon keskustelua ja pohdintoja koulustamme. Myös inklusiolle vastakkaisia mielipiteitä on esiintynyt. Kuitenkin jo tässä vaiheessa saatu tieto ja mahdolliset kehittämiskohteet koetaan koulussamme tärkeinä. Näiltä osin hanketta voidaan pitää onnistuneena.” (kunnan väliraportti 2004)

Palautekysely yhteistyökumppaneille

Yhteistyökumppaneille tehtiin palautekysely syksyllä 2004. Lomakkeita lähti kumppaneille 100 kappaletta, joista kolmannes palautettiin. Palautetta pyydettiin sekä projektikonaisuuden että paikallisen toiminnan toteutumisesta (Liite 5). Kysely koostui numeerisesti arvioitavista kohdista (asteikolla 1–6) sekä avoimista kysymyksistä: parhaat onnistumiset ja pahimmat puutteet projektin toteutuksessa a) projektin osalta sekä b) paikallisen tahon osalta. Lisäksi työntekijöitä pyydettiin nimeämään kolme merkityksellisintä asiaa, jotka projektin aikana kunnassa saatiin aikaiseksi. Palautelomakkeessa oli tämän yhteisen osan lisäksi erikseen kysymykset koulun koordinoitiryhmän sekä kunnan kehittämisryhmän toiminnasta.

Työntekijät kunnan eri tahoilla ja kouluissa kokivat projektin tuen ja organisoinnin hyväksi samoin kuin projektin myötä heränneen inklusiokeskustelun tarpeelliseksi ja kehittämistyötä eteenpäin vieväksi.

”Projekti loi henkeä ja ymmärrystä siihen, että yhteiselämä ja -vastuu on ainut vaihtoehto jaksaa.” (koulun koordinaatioryhmän jäsen)

”Monta asiantuntijaa mukana, hyvin organisoitu, paikallinen omaleimaisuus on saatu kuitenkin säilyttää. Päätäjien mukana olo olisi ollut välttämätöntä koko ajan...” (työntekijä)

Kehittämissyörymien tapaamisten koettiin olleen paikallista kehittämistyötä tukevia. Tilaa oli kaikille ja erilaisille näkemyksille. Kaikkien äänen kuuluvaksi tulemisesta pyrittiin ryhmissä pitämään huolta tiukoissakin tilanteissa. Tosin myös kritiikkiä esitettiin ryhmien kokoonpanoista ja erityisesti arvosteltiin toisten motivaatiota ja osallisuusintoa.

”Kaikki tahot ottivat osaa tasapuolisesti keskusteluihin ja saivat sanoa oman mielipiteensä, arvion tms.” (johdon edustaja, kunnan kehittämisyörymän jäsen)

”Mukaan olisi täytynyt alusta saakka saada asiasta innostuneita/muutokseen positiivisesti suhtautuvia ihmisiä. Velvollisuudesta osallistuvat voivat olla aikamoisia jarruja.” (koulun kehittämisyörymän jäsen)

Kehittämistyössä mukana olleiden työntekijöiden palautekyselyn avovastauksia tarkasteltiin myös heidän edustamansa taustatahon mukaisesti. Vastaukset luokiteltiin kahteen ryhmään: työntekijät ja johto, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan johtavia virkamiehiä ja luottamushenkilöitä. Luokittelun perusteena oli vastauslomakkeessa ilmoitettu ammattinimike ja taustayhteisö.

Työntekijät

Projektin parasta antia olivat palautteiden perusteella koulutukset, projektin antama ohjaus, keskustelun virittäminen inklusiosta ja yhteen kokoontuminen yhteisen asian tiimoilta. Parhaina paikallisina onnistumisina työntekijät kokivat eri tahojen välisen yhteistyön tiivistymisen ja yhteisistä käytännöistä sopimisen. Osa vastaajista piti myös myönteisenä sitä, että työnantaja antoi työajalla mahdollisuuden osallistua projektin järjestämiin tapaamisiin ja koulutuksiin.

”Inklusiivisen ajattelutavan esille ottaminen.”

”Vetäjien ansiosta kehittäminen on edennyt. Muuten oltaisiin oltu välillä hukassa.”

”Olemme tarvinneet ulkopuolisia silmiä.”

”Käytännön ohjaus projektissa ja tutkimuksen tekeminen.”

Projektin pahimpana puutteena koettiin, että kunnan ja koulun kehittämisyörymä eivät tehneet riittävästi yhteistyötä ja että projektityöntekijöiden paikallisen toiminnan tuntemus olisi voinut olla parempaa.

”Yhteistyötä kunnan ja koulun kehittämisyörymien välillä olisi voinut ohjata.”

Koulujen työntekijät kokivat puutteena sen, että koko henkilökunta tai työyhteisö ei ollut mukana tapaamisissa. Paikallisen työskentelyn pahimpana puutteena työntekijät kokivat sen, että kaikki hallintokunnat eivät olleet mukana kehittämistyössä. Kunnat ovat omaksuneet monessa asiassa projektiluontoinen työskentelytavan, joka kuitenkin helposti väärin ymmärretään ulkopuoliseksi ja toisaalta projektin tuloksia ja vaikutuksia odotetaan heti näkyviksi. Työntekijöiden mielestä hankkeen eteenpäin viemistä haittasi myös muu samanaikaisesti kunnassa meneillään oleva kehittämistyö ja projektit. Tämä hankkeen ja muiden tehtävien päällekkäisyys koettiin ajanpuutteen vuoksi hankalaksi.

”Projektin ymmärretään helposti ulkopuoliseksi projektiksi, ei hiljalleen kehittyväksi prosessiksi, jossa ei nopeasti näy ”käytännön toimenpiteitä”

”Työstäminen kunnallisen opetussuunnitelman kanssa samaan aikaan.”

”Valitettavasti osallistumiseni on ollut epäsäännöllistä työkiireiden vuoksi. Siksi kehittämistyön kulun hahmottaminen oli ajoittain työlästä.” (johto, kunnan kehittämisryhmän jäsen)

Työntekijöiden palautteista hankkeen merkityksellisimmiksi aikaansaannoksiksi nousivat: yhteisen kehittämiskohteen löytyminen koulussa ja kunnassa, keskustelu inklusiokäsitteestä ja lähikouluperiaatteesta, kokoontuminen yhteen keskustelemaan lasten asioista sekä yhteistyön lisääntyminen eri tahojen kesken.

”Ajatukset osallistavasta koulusta ovat jääneet itämään....”

Johdon edustajat

Parhaina onnistumisina projektin osalta johdon edustajat kokivat yhdessä tekemisen, luotettavan toiminnan projektin taholta sekä konkreettisesti toteutuneet edistysaskeleet projektin myötä.

”Yhteistyön tekeminen moniammatillisessa ryhmässä avartaa kaikkien näkökantoja.”

Parhaina paikallisina onnistumisina pidettiin avointa keskustelua inklusiosta, koulun kehittämistoimintaan saatuja uusia ideoita sekä johdon saamaa tukea ja uusia näkökulmia projektin työntekijöiltä. Johdon edustajat kokivat paikallisen työskentelyn pahimpana puutteena sen, että projekti jäi ”sisäpiirissä” toimivien asiaksi. Lisäksi hankkeen eteneminen olisi vaatinut enemmän aikaa ja yhtenäistä linjausta paikalliselle yhteistyölle.

”Paikallisen yhteistyön punainen lanka puuttuu, erilaiset resurssit jo koulutasolla, todellinen alueen yhteistyö resurssien jaossa ontuu – ”kissanhännän” vetoa.”

”Harmittaa, että tämänkaltaisia tilanteita ei oikein voi täysin hyödyntää kun koko ajan on mielessä arjen harmaat faktat ja päälle kaatuvat rutiinit.”

Yhdessä kasvamaan -projektin merkityksellisimmiksi aikaansaannoksiksi johto koki yhteisen vuoropuhelun viriämisen eri hallintokuntien ja järjestöjen kesken, kunnassa tehdyt konkreettiset tapahtumat projektin aikana, koulutukset, lapsiperheiden asioista keskustelun sekä koulun työn organisoiminen. Merkittävänä asiana muutamat kertoivat myös kunnan saaneen myönteistä julkisuutta inklusio-temaan puitteissa projektin kautta.

”Yhteistyötahot, seurakunta, yhdistykset, sivistystoimi, kunta saivat tuntumaa yhteisestä huolenaiheesta – koulusta ja lapsista.”

”Lapsiperheiden asioista keskustelu ja pohdinta.”

Hyvien käytäntöjen ituja

ERJA PIETILÄINEN JA MIRVA ALAKOSKELA

Kehittämistyö on aina haastavaa. Myös inklusio teemana on haastava ja erilaisia ajatuksia ja tunteita herättävä. Projekti yleensä hakee muutosta ja luo uutta. Projektin myös usein toivotaan olevan jonkin asian innovaattori. Projektityyppinen työ tarjoaa mahdollisuuden tutkia asioita, poiketa ehkä tutusta toimintatavasta, kyseenalaistaa ja kokeilla jotain täysin uutta tai kehittää olemassa olevia toimintatapoja. Olennaista, että projekti hyödyttäisi organisaation tai kunnan perustehtävän mukaista toimintaa eikä olisi mikään irrallinen yksittäinen asia (Seppänen-Järvelä 2003).

”Varsinainen toiminta jäänee siis aika lyhyeksi, mutta tärkeämmäksi koetaan kehittämisen aloittaminen ja inklusiivisten toimintatapojen/-opetusmenetelmien idean levittäminen. Varsinaisten kehittämisen tulosten odotetaan näkyvän myöhemmin.” (kunnan väliraportti 2004)

Yhdessä kasvamaan -projekti toimi kunnille ”pysäkinä”, mahdollisuutena tehdä tilannekatsaus kunnan inklusion nykytilasta, palveluiden ja osallisuuden kartoittamisesta. Lisäksi hanke tarjosi mahdollisuuden yleisesti ja laajemmin keskustella inklusio teemasta ja pohtia nykytilan vahvuuksia sekä kehittämistyön suuntaviivoja.

Yhteenvedon Yhdessä kasvamaan -hankkeesta voidaan esittää joitakin huomionarvoisia kokemuksia, joita kannattaa pohtia, kun inklusiota lähdetään kehittämään. Luettelo ei pyri olemaan mikään kattava ohjeistus eikä opas oikealle tielle. Tätä koon-tia voisi myös nimittää opittujen asioiden luetteloksi, sillä osan niistä projektiryhmä oppi ”kantapään kautta”. Lukijan tehtäväksi jää ratkaista, mikä näistä opeista on hyödyllistä itselle ja omaan toimintaympäristöön.

Moniäänisyys asioiden eteenpäin viemisessä

Moniammatillisen ja poikkihallinnollisen yhteistyön lisääminen entisestään

Inklusio on yhteinen asia. Siksi sen eteenpäin viemiseksi tarvitaan entistä tiiviimpää yhteistyötä eri sektoreiden ja toimijoiden kesken. Inklusion käytänteet edellyttävät toimintatapoja, joissa voimavaroja ja kokemusta yhdistetään. Toisten työn merkityksellisyyden ja sisällön ymmärtäminen lisää mahdollisuuksia tarkoituksenmukaisiin ratkaisuihin, jotka voivat lisätä tyytyväisyyttä yksilötasolla ja tuottaa hyötyä kaikille toimijoille.

Lapsiperheiden mielipiteet ja toiveet esille

Vanhempien mielipiteet eivät useinkaan pääse riittävästi esiin kunnan ja koulun kehittämistyötä koskevilla asioilla. Kehittämistyössä on tarpeen etsiä erilaisia vanhempien ja lasten kuulemisen ja mielipiteiden esille tuomisen kanavia ja foorumeita. Vuoropuhelun ja aloitteellisuuden vaihtoehtojen tulee olla kahdensuuntaisia: yhteydenottoja vanhemmilta kunnan päättäjiin ja virkamiehiin kuin myös päinvastoin. Myös koulussa on tärkeää kuulla kaikkia, niin opettajia kuin muuta henkilökuntaa ja lapsia ja heidän vanhempiaan.

Olemassa olevan hyödyntäminen kunnassa ja koulussa

Kunnan ja koulun tulee tuntea omat vahvuutensa ja hyvin toimivat asiat. Kukin kunta toimii omalla tavallaan omista lähtökohdistaan ja resursseistaan. On tärkeää, että kukin kunta ja koulu voi tehdä inklusiosta itsensä näköistä. Se mikä toimii toisessa kunnassa, ei välttämättä toimi toisessa.

Työvälineet hyödylliseen käyttöön

Yhdessä kasvamaan -projektissa saatiin hyviä kokemuksia inklusio-ohjelman käytöstä kouluissa. Ohjelma tarkastelee koulua systeemisesti sellaisena kuin koulu on. Yhtenä vaikutuksena voitiin todeta koulujen keskustelukulttuurin muuttuminen. Todennäköisesti myös muita hyödyllisiä työvälineitä on käytettävissä. Jokaisen on valittava itselleen soveltuvat ja hyödylliset välineet ja käytettävä niitä aktiivisesti ja kehittämistyön suunnannäyttäjinä.

”Punaisena lankana” inkusio läpi yksilön elämänkaaren

Mikään ihmisen elämänvaihe ei ole toisistaan erillinen. Inklusiota eteenpäin vietäessä on tärkeää sen nivominen yksilön elämänkaareen ja erilaisten toimenpiteiden ja ratkaisujen vaikutusten ennakoiminen.

Kehittämistyön vaatimukset ja vaikutukset

Inklusio-teema tietoisemmaksi ja keskustelun lisääminen

Inklusioon liittyen tarvitaan edelleen paljon keskustelua ja pohdintaa. Keskustelua on tähän asti meillä käyty pääsääntöisesti kouluympäristössä ja inklusioon liittyvä toiminta mielletty ensisijaisesti sinne kuuluvaksi. Keskusteluun tarvitaan laajempaa pohjaa ja teeman merkitys tulisi saada kaikkien tietoisuuteen. Teeman sisältöihin paneutuminen ja uusien keskustelukumppaneiden löytäminen rikastuttaa etenemistä, sillä

mm. keskustelijan taustasta riippuen inkluusio voi tarkoittaa eri ihmisille hyvinkin erilaisia asioita.

Kehittämistyö vaatii aikaa

Kehittämistyö vaatii aikaa ja inkluusion kaltainen monitahoinen teema paljon sulateltua ja sisäistämistä. Siksi on muistettava, ettei konkreettisille aikaansaannoksille aseteta liian tiukkoja odotuksia ja vaatimuksia. Asiat hakevat paikkansa ensin tiedostamisen tasolla ja vasta sitten on mahdollista siirtyä varsinaiseen toteutukseen. Liian kiihkeä tulosten vaatimus voi tyrehdyttää asennemuutoksen ja innostuksen.

Kunnilla ja kouluilla on kehittämisvelvoite

Nykyisellään kunnille ja kouluille on annettu velvoite myös kehittää toimintojaan, palvelujaan ja työskentelyään. Se koetaan kuitenkin usein ”irrationalseksi” ja joksikin ”ylimääräiseksi”. Projektit ovat yksi tapa tehdä kehittämistyötä, joten ne tulisi sisäistää osaksi työtehtäviä. Kehittämistyön tulisi olla osa päivittäisiä työkäytäntöjä. Kehittämistyölle on tyypillistä prosessinomainen eteneminen sekä etenemisväylien ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen moninaisuus. Kehittämistyö on myös mahdollisuus oppia niin prosessista itsestään kuin muilta mukana olijoilta. Samalla se antaa tilaisuuden jakaa omia kokemuksia ja osaamista muille.

*” Alkuperäisistä tavoitteista poikettiin, mutta asiat etenivät tarpeitten mukaan ”
(työntekijä, kunnan kehittämisryhmän jäsen)*

Tiedottamisen tärkeys

Asioista, kehittämistyöstä ja mm. koulun toiminnasta tiedottamisen tulee olla aitoa ja rehellistä ja sen tulee tavoittaa mahdollisimman laajasti kaikki asianosaiset. Kukaan ei saa tuntea olevansa ulkopuolinen. Yksipuolinen tiedottaminen ei riitä, vaan asioiden edistämisen näkökulmasta myös vastaanottajilta edellytetään reagointia ja aktiivista tiedon etsimistä. Myös koulujen tulisi avata yhteisöään enemmän ulospäin ja sallia erilaiset vierailut ja tutustumiset ja esimerkiksi vanhempien osallistumisen oppitunneille.

Ulkopuolisin voimin kehittämistyöhön

Joskus on tarpeellista aloittaa kehittämistyö ulkopuolisin voimin. Esim. koulussa liikkeelle lähdön tulee kuitenkin tapahtua koulun sisäisestä halusta ja tavoitteesta. Inkluusion kehittäminen on koulun sisäinen linjaus ja siitä tarvitaan tieto kaikille koulu yhteisön jäsenille. Koulun sisäinen kehittämistyö edellyttää rehtorin vahvaa sitoutumista ja selkeää sopimista ulkopuolisten kehittämistyötä tukevien henkilöiden ja koulun henkilöstön välisestä työnjaosta. Lisäksi tarvitaan tiivistä yhteistyötä opetuksen järjestämisestä vastaavien tahojen kanssa (sivistystoimi, lautakunta). Ulkopuolisten merkitys korostuu mm. suunnannäyttäjänä ja kehittämistyön eteenpäin viejänä erityisesti silloin, kun työskentely syystä tai toisesta uhkaa pysähtyä tai pysähtyy.

Kunta ja inklusio

Inklusio etenee ja sitä vievät eteenpäin erilaiset koulutuspoliittiset syyt

Inklusio on ajankohtainen teema ja sen eteenpäin viemiseksi tehdään maassamme työtä monella eri tasolla ja taholla. Työssä on mukana niin valtiolta, valtakunnalliset järjestöt, koulutusjärjestelmä kaikilla tasoillaan, tutkimus ja yksittäiset ihmiset. Paikallisesti hyvät hankkeet ja niistä saadut kokemukset voivat toimia jatkossa perusteluina tuleville päätöksille ja ratkaisuille.

Projektien vaikutuksia vaikea osoittaa

Koulutuspainotteisissa hankkeissa, joissa ei ole järjestelmätason vaadetta, on yleensä vaikea osoittaa hankkeen suoranaisia vaikutuksia. Yleensä käytettävissä olevassa ajassa päästään tiedostuksentasolle, jonka esittäminen tuloksina on usein ongelmallista. Harvoin pystytään näyttämään, mitkä asiat ovat jonkin projektin ansiota ja mitkä olisivat toteutuneet mahdollisesti myös ilman kyseistä hanketta. Varsinainen hyöty kehittäjille ja muille voikin näkyä vasta muutaman vuoden viiveellä, jos hankkeen teema jää kunnassa elämään.

Inklusio-käsitteeseen ei pidä takertua

Inklusio sanaa vierastetaan, koska se on kömpelö käännös englanninkielisestä termistä ”inclusion”. Se on käsitteenä haastava ja osin ristiriitainenkin. Tavoitteena on kuitenkin kaikkien ihmisten tasavertaisuus. Käsitteeseen ei pitäisi takertua vaan puhua arkikielellä siten, että kukin kokee asian omakseen ja ymmärtää, mistä kyse. Määritelmiä ja sanoja tärkeämpiä ovat kuitenkin ne konkreettiset asiat, jotka näkyvät arjen toiminnassa ja suhtautumisessa erilaisuuteen.

Inklusio koko kunnan teemaksi

Käsityksestä, että inklusio koskee vain yhtä hallintokuntaa, tulee irrottautua. Kunnalla on vastuu kuntalaisistaan ja inklusioteema voi toimia sateenvarjona kaikelle kunnan toiminnalle. Tällöin on kysymys tietoisista poliittisista päätöksistä ja periaatteista ja inklusioon liittyvät kysymykset tulevat jokaisen hallintokunnan mietittäviksi: miten kaikkien kuntalaisten osallisuutta ja tasavertaisuutta voidaan lisätä. Mukaan tarvitaan myös muut toimijatahot, jotka tuottavat kuntalaisille palveluita, harrastusmahdollisuuksia ja toimintaa esim. vapaaehtoistyö, järjestöt, seurakunta ja lasten vanhemmat.

Ideoita ja kokemuksia yhä enemmän yli kuntarajojen

Verkostoituminen ja kokemusten ja ideoiden jakaminen myös naapurikuntiin tai kauemmaksikin on tarpeen yhä enemmän. Kunnat ja koulut tarvitsevat tukea ja heijastuspintaa muista kunnista ja kouluista: näin meillä, miten teillä. Vertaiskuntien ja -koulujen löytyminen ja yhteistyön mahdollistaminen toimii sekä uuden oppimisen areenana että omien vahvuuksien arviointikenttänä.

Inklusiota koskevien näkökulmien valinta ja ”myyttien purkaminen”

Yksilötasolla inklusio tulisi aina nähdä tapauskohtaisesti. Huonot kokemukset ja epäonnistuneet säästötoimiin perustuneet ratkaisut ovat olleet ajamassa niin vanhempien kuin koulujen henkilöstönkin suhtautumista inklusion ”vastustajiin” ja ”kannatta-

jiin”. Inklusiossa on kyse ensisijaisesti esteiden tunnistamisesta, asenteiden muokkauksesta ja ennakkoluulojen poistamisesta. Ensimmäinen askel on tunnistaa osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia rajoittavat esteet. Näitä voivat olla esim. asenteiden ja käsitysten ristiriitaisuus, pelko, tiedon ja taidon puute kohdata erilaisia oppilaita tai ihmisiä sekä tuen, menetelmien ja välineiden puuttuminen.

Esteiden tunnistamisessa on tarkasteltava myös nykyisiä resursseja: olemassa olevien resurssien käyttötarkoitus ja tarkoituksenmukaisuus. On tärkeää pohtia ja arvioida, voidaanko tai onko tarvetta tehdä jotain toisin tai onko olemassa voimavaroja, joita ei ole osattu vielä hyödyntää. Inklusio voi myös antaa ja rikastuttaa; se ei aina ”vaadi” tai ”edellytä”, vaan erilaiset ihmiset ja heidän kanssaan ja lähtökohdistaan työskentely voi myös rikastuttaa sekä yksilöä että koko yhteisöä ja toimia innovatiivisesti toiminnan monipuolistajana ja laajentajana.

Inklusion taustalla ovat vahvasti arvot, kuten oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, oikeus osallistua, erilaisuuden kunnioittaminen ja yhteisöllisyys. Inklusiossa on kyse vuorovaikutuksesta, todellisesta yhdessä tekemisestä, kokemisesta ja asioiden jakamisesta. Ei välttämättä sen ihmeellisemmästä asiasta. Kyse on jokaisen yksilön oikeudesta osallistua tasavertaisena jäsenenä, omana itsenään lähiyhteisöön ja sen toimintaan.

”Nyt on projekti viety loppuun mutta vasta nyt alkaa näkyä käytännössä, onko projektilla ollut merkitystä. Vanhemmille se tarkoittaa, muuttuuko käytänteissä koulun tai sosiaalipuolen osalta mikään mikä koskettaa lasta tai hänen perhettään.” (työntekijä/vanhempi)

”Vuoden 2005 alusta aloittava uusi kunnanvaltuusto ja sitä kautta lautakunnat olisi kyettävä sitouttamaan valittuun linjaan riittävällä ja oikea-aikaisella informaatiolla inklusiivisesta ajattelusta ja toiminnasta”. (kunnan loppuraportti 2004)

”Luotamme siihen, että viimeistään uuden koulun myötä voimme entistä paremmin toimia lähikouluna kaikille alueemme oppilaille. Projekti elää.” (kunnan loppuraportti 2004)

LÄHTEET

- Booth, T. & Ainscow, M. 2002. Index for inclusion: Developing learning and participation in schools. Centre for studies on Inclusive Education (CSIE). United Kingdom.
- Booth, T. & Ainscow, M. 1998. From them to us: An international study of inclusion in education. London: Routledge.
- Giddens, A. 1998. The Third Way: The Renewal of Social Democracy. Cambridge: Polity.
- Granovetter, M. 1973. The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology 78, 1360–1380.
- Heikkilä, M. & Karjalainen, J. 1999. Leaks in the Safety Net: The role of civil dialogue in the Finnish inclusion policy. Themes 1/1999. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, S. 1998a. Is Finland Going Beyond the Age of Entitlement? Teoksessa S. Hänninen (toim.), Displacement of Social Policies. Saarijärvi: SoPhi, 242–258.
- Hänninen, S. (toim.) 1998b. Displacement of Social Policies. Saarijärvi: SoPhi.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Kivirauma, J. 1989. Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1985. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Osa 74. Turku: Turun yliopisto.
- Kuntalaki 365/1995.
- Levitas, R. 1998. The Inclusive Society?: Social Exclusion and New Labour. Basingstoke: Macmillan.
- Oliver, M. 1999. Disabled People and The Inclusive Society: Or the times they really are changing. Public Lecture on Behalf of Strathclyde Centre for Disability Research and Glasgow City Council. www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/archframe.htm, luettu 11.3.2003.
- Perusopetuslaki 628/1998.
- Scott, J. 1991. Social Network Analysis. London: Sage.
- Seppänen-Järvelä, R. 2003. Prosessiarviointi kehittämissuunnitelmassa: Opas käytäntöihin. FinSoc työpapereita 1/2003. Helsinki: Stakes.
- Simpura, J. 2000. Sosiaalipolitiikka piiloutuu, sosiaalivalta verhoutuu. Teoksessa E. Nurminen (toim.), Sosiaalipolitiikan lukemisto. Helsinki: Palmenia, 129–152
- Teittinen, A. 2000. Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 64. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Teittinen, A. 2003 Perusopetuksen inklusiopolitiikan lähtökohtia. Kotu-raportteja 2. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Teittinen, A. 2005a. Projektista prosessiksi: Neljä esimerkkiä inklusiivisesta kehittämistyöstä. Käsikirjoitus.
- Teittinen, A. 2005b. Neljä keskustelua inklusiosta. Käsikirjoitus
- Tilastokeskus. Perusopetuksen oppilastilastot 2003.
- Naukkarinen, A. 2003. Inklusiivista koulua rakentamassa: Tutkimus yleisopetuksen koulun ja erityiskoulun yhdistymisen prosesseista. Moniste 9/2003. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004.
- Rauste-von Wright, M. 2003. Koulun experttiys: Tutkimus yhtenäisen peruskoulun ehdoista. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1: 2003. Helsinki: Helsingin kaupunki.

OHEISLUKEMISTO

- Abbott, C. (ed.) 2002. *Special educational needs and the internet: Issues for the inclusive classroom*. London: Routledge Falmer.
- Arnkil, T., Eriksson, E. & Arnkil, R. 2000. *Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa: Sektori-keskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin*. Stakes, Raportteja 253.
- Armstrong, D. 1995. *Power and partnership in education: Parents, Children and special educational needs*. New York: Routledge.
- Booth, T. & Ainscow, M. (ed.) 1998. *From them to us: An international study of inclusion in education*. London: Routledge.
- Cavallaro, C. & Haney, M. 1999. *Preschool inclusion*. Baltimore : Paul H. Brookes.
- Crockett, J. & Kauffman, J. 1999. *The least restrictive environment: It's origins and interpretations in special education*. NJ: Lawrence Erlbaum.
- Daniels, H. & Garner, P. (ed.) 1999. *Inclusive education: World yearbook of education*. London: Kogan Page.
- Hammeken, P. 2000. *Inclusion: 450 strategies for success: a practical guide for all educators who teach students with disabilities (3. p.)*. Minnesota: Peytral Publications.
- Hujala, E, Parrila, S., Lindberg, P., Nivala, V., Tauriainen, L. & Vartiainen, P. 1999. *Laadunhallinta varhaiskasvatuksessa*. Oulu: Oulun yliopisto, Varhaiskasvatuskeskus.
- Ikonen, O. 2000. *Oppivalmiudet ja opetus*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ikonen, O., Juvonen, J. & Ojala, T. (toim.) 2002. *Kohtaamisia koulupolulla: Kasvun ja oppimisen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) 2001. *HOJKS: Erilaisia oppijoita, erilaisia lähestymistapoja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kennedy, C. & Fisher, D. 2001. *Inclusive middle schools*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Kuorelahti, M & Saloviita, T. (toim.) 2002. *Eryityskasvatus ja integraatio: Juhlakirja S. Moberg 60 v*. Jyväskylän yliopisto, Eryityspedagogiikan laitos. Research reports 74.
- Ladonlahti, T., Naukkarinen, A. & Vehmas, S. (toim.) 1998. *Poikkeava vai erityinen?: Eryityspedagogiikan monet ulottuvuudet*. Juva: WSOY.
- Lipsky, D. & Gartner, A. 1997. *Inclusion and school reform*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Luhmann, N. 2004. *Ekologinen kommunikaatio*. Tampere: Gaudeamus.
- Murto, P. 1999. *Yhteinen koulu kaikille – onko inklusio tarua vai totta?* Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Julkaisuja 2.
- Murto, P., Naukkarinen, A. & Saloviita, T.(toim.) 2001. *Inklusion haaste kouluille: Oikeus yhdessä oppimiseen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Määttä, P. 1999. *Perhe asiantuntijana: erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt*. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Naukkarinen, A. 2000. *Konstruktionistisen näkökulman merkitys inklusiivisen koulun rakentamisessa*. *Kasvatus* 31 (2), 159–170.
- Olson, M., Chalmers, L. & Hoover, J. 1997. *Attitudes and attributes of general education teachers identified as effective inclusionists*. *Remedial And Special Education* 18 (1), 28–35.

- Opetusministeriön hallinnonalan koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1999–2004. Helsinki: Opetusministeriö.
- Opetusministeriön hallinnonalan koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2003–2008. Opetusministeriön julkaisuja 2004:6. Helsinki: Opetusministeriö.
- Pietiläinen, E. (toim.) 2003. Lapsi, perhe ja palveluohjaus: Pitkäaikaissairaiden ja vammaisten lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä palveluohjauskokeilu 2001–2003. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 2003:11.
- Pietiläinen, E. & Seppälä, H. 2003. Palveluohjaus asiakastyössä ja organisaatiossa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Poropudas, O. & Mäkinen, R. (toim.) 2001. Irtiotto 90-luvun koulutuspolitiikasta: Koulutuspoliittinen artikkelikokoelma. Turun yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Julkaisuja B:67.
- Porter, G. 1995. Organization of schooling: Achieving access and quality through inclusion. *Prospects* 25 (2), 299–309.
- Putnam, J. (ed.) 1998. Cooperative learning and strategies for inclusion: celebrating diversity in the classroom. (2. p.). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Retish, P. & Reiter, S. (ed.) 1999. Adults with disabilities: an international perspective. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rustemier, S. 2003. Inclusion against the odds: The continuing education and life of Kirsty Arrondelle. Bristol: CSIE, Centre for Studies on Inclusive Education.
- Saloviita, T. 1999. Kaikille avoimeen kouluun: Erilaiset oppilaat tavallisella luokalla. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Savolainen, H., Kokkala, H. & Alasuutari, H. (toim.) 2000. Meeting special and diverse educational needs: Making inclusive education a reality. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Skrtic, T. 1995. Disability And democracy: Reconstructing (special) education for postmodernity. New York: Teachers College Press.
- Stainback, S. & Stainback, W. (ed.) 1992. Curriculum considerations in inclusive classrooms: Facilitating learning for all students. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Stainback, S. & Stainback, W. (ed.) 1996. Inclusion: A guide for educators. Baltimore: Paul H. Brookes.
- von Tetzchner, S. & Martinsen, H. 1999. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Thomas, G. & Vaughan, M. 2004. Inclusive education: readings and reflections. Milton Keynes: Open University Press.
- Tymchuk, A., Lakin, K. & Luckasson, R. (ed.) 2001. The forgotten generation: The status and challenges of adults with mild cognitive limitations. Baltimore [MD]: Brookes Publishing.
- UNESCO 1994. The Salamanca Statement And framework for action on special needs education: World Conference on Special Needs Education: Access And Quality. Salamanca, Spain, 7.-10.6.1994.
- Väyrynen, S. 2003. Observations from South African classrooms: some inclusive strategies Kimberley: National Institute for Higher Education Northern Cape.

LIITTEET

HAKEMUS YHTEISTYÖKUMPPANIKSI YHDESSÄ KASVAMAAN – PROJEKTIIN

Hakuohje

Yhteistyökumppaniksi Yhdessä kasvamaan –projektiin hakevat kunta, seutukunta tai suuren kaupungin aluekeskus sekä sen alueella toimiva perusopetusta antava koulu (6 – 12 –vuotiaat oppilaat).

Tämän hakemuksen täyttävät kunnan tai seutukunnan edustaja sekä yhteistyökoulun rehtori tai koulunjohtaja.

Toivomme, että lähetätte hakemuksenne liitteenä:

1. tarpeelliseksi katsomanne asiakirjat esim. hakeutumista koskevat päätökset
2. projektiin osallistuvan koulun opetussuunnitelman ja toiminta- tai kehittämissuunnitelman
3. lisäksi voitte lähettää myös kunnassanne toteutuneiden tai toteutumassa olevien inkluusiota, integraatiota tai syrjäytymisen ehkäisyä tukevien yhteistyö- ja kehittämishankkeiden suunnitelmia, raportteja tai yhteenvetoja
4. muut hakemustanne tukevat dokumentit.

Hakemus palautetaan sähköisesti tai postitse 15.11.2002 mennessä:

mirva.alakoskela@famr.fi

tai

Yhdessä kasvamaan –projekti
Kehitysvammaliitto
Mirva Alakoskela
Viljatie 4 C, 2 krs
00700 Helsinki

Lisätietoja:
projektipäällikkö Mirva Alakoskela
mirva.alakoskela@famr.fi
puh. 09-34809 362

Kuntaa ja koulua koskevat kysymykset

Projektiin yhteistyökumppaniksi hakeva kunta: _____

Yhteyshenkilön nimi: _____

Tehtävä: _____

Osoite: _____

Puhelin/puhelimet: _____

Email: _____

Fax: _____

1. Mihin päätöksiin kuntanne hakemus perustuu (esim. kunnanhallitus, lautakunnat, virkamiespäätökset)?

Mille tahoille hankkeeseen hakeutumisesta on kunnassanne tiedotettu?

2. Yhteistyökoulun (6 - 12 -vuotiaat oppilaat) rehtorin tai koulunjohtajan ja yhteysopettajan yhteystiedot:

Koulun nimi _____

Rehtorin/koulunjohtaja nimi _____

Osoite: _____

Puhelin/puhelimet: _____

Email: _____

Fax: _____

Yhteysopettajan nimi _____

Puhelin/puhelimet: _____

Email: _____

Mitä keskeisiä kehittämistavoitteita toivotte Yhdessä kasvamaan -projektin tukevan koulussanne?

3. Onko kuntanne varautunut seuraaviin sitoumuksiin hankkeessa? (merkitse rasti=X)

Sitoumuksista sovitaan yksityiskohtaisemmin projektisopimusvaiheessa.

Kuntakohtaisena osallistumismaksuna ehdotamme seuraavaa:

- alle 10 000 asukasta	8000 euroa (47 566 mk)/v. 2003 ja 2004
- 10 000-100 000 asukasta	12 000 euroa (71 349 mk)/ v. 2003 ja 2004
- yli 100 000 asukasta	20 000 euroa (118 915 mk) /v. 2003 ja 2004

Kuntamme pystyy sitoutumaan osallistumismaksuna

v. 2003 _____ v. 2004 _____

_____ Kustannukset henkilöstön koulutukseen osallistumisesta toisella paikkakunnalla

_____ Henkilöstön mahdollisuus osallistua koulutukseen omalla paikkakunnalla

_____ Mahdollisuus sijaisten käyttöön tarvittaessa

_____ Työntekijöiden mahdollisuus työaikana osallistua kehittämistyöhön

Kommenttejanne edelliseen liittyen:

4. Pyydämme vielä, että kertoisitte 3 –5 perustetta, miksi kuntanne olisi hyvä yhteistyökumppani Yhdessä kasvamaan -projektiin?

Paikka ja aika _____ / ____ 2002

*Kunnan edustajan
allekirjoitus ja nimenselvennys*

*Koulun rehtorin tai koulunjohtajan
allekirjoitus ja nimenselvennys*

Kunnan puolesta allekirjoittaneen yhteystiedot (jos eri kuin yhteyshenkilö kunnassa)

Tehtävä: _____

Osoite: _____

Puhelin/puhelimet _____

Email: _____

Fax. _____

LIITTEET: _____

LIITE 2. Projektisopimus kunnan ja projektiorganisaation välillä

PROJEKTISOPIMUS

_____ kunta ja Kehitysvammaliitto (Ly-tunnus 0116608-8) ovat sopineet jäljempänä mainitun kehittämisprojektin toteuttamisesta seuraavaa:

1. Projektin nimi ja tarkoitus

Projektin nimi on Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö –projekti ja sen tarkoituksena on kehittää ja kokeilla yhdessä kuntien kanssa erilaisia yhteistyömalleja ja käytäntöjä, jotta kaikilla kunnan lapsilla olisi mahdollisuus liittyä tasavertaisina jäseninä lähiyhteisöön ja kouluunsa. Painopiste on 6 – 12 –vuotiaissa lapsissa. Projektin tavoitteena on kunnan poikkihallinnollisen, perheiden ja kolmannen sektorin yhteistyön kehittäminen tukemaan yhteistä kouluun ottamista.

2. Sopimuksen kestoaja

Sopimuksen kestoaja on 1.1.2003 – 31.12.2004.

3. Projektin johto

Kehittämisprojekti suoritetaan Kehitysvammaliitossa ja projektin johtajana toimii liiton toiminnanjohtaja Veli-Pekka Sinervuo.

4. Projektin sisältö

Kehitysvammaliitto toteuttaa projektin aikana seuraavat tehtävät:

- 1) inkluusio-koulutus
- 2) kehittämiskumppanikoulutus
- 3) konsultaatio ja kehittämisryhmien työn ohjaaminen (5 kunnan ja toimintojen kehittämiseen ja 6 koulun koordinaatioryhmän työskentelyyn)
- 4) koulutusmateriaali, työvälineet ja inkluusio-ohjelma koulujen kokeilukäyttöön
- 5) tutkimus kunta- ja koulutasolla
- 6) kehittämistyön seuranta ja arviointi
- 7) raportointi
- 8) projektin arviointi

_____ vastuulla ovat:

- 1) kuntakohtainen projektisuunnitelma
- 2) kehittämiskumppaneiden nimeäminen ja koulutukseen lähettäminen
- 3) inkluusio-ohjelman kokeilu _____ koulussa ja koulun kehittämissuunnitelma
- 4) osallistuminen projektin tutkimustoimintaan ja koulutukseen
- 5) hankkeen paikallinen dokumentointi, raportointi ja tietojen luovuttaminen arvioijan käyttöön
- 6) tiedottaminen paikallisesti hankkeesta ja siihen liittyvästä kehittämistyöstä ja tilaisuuksista

5. Yhteydenpito ja raportointi

Kehitysvammaliitto toimittaa vuosittain _____kunnalle selosteen projektin etenemisestä sekä loppuraportin viimeistään kolme kuukautta projektin päättymisen jälkeen.

6. Projektin rahoitus ja maksuliikenne

_____kunnan rahoitusosuutena on vuosina 2003 ja 2004 yhteensä 6000 euroa.

Tähän ei sisälly kunnan henkilökunnan koulutuksiin ja kehittämiseen osallistumisesta aiheutuvia matka-, palkka- yms. kuluja.

Laskutus tapahtuu maaliskuussa 2003 ja maaliskuussa 2004.

7. Omistus- ja käyttöoikeudet

Kehittämiprojektin perusteella syntyvät julkaisut, raportit ja muut tuotokset ovat Kehitysvammaliiton omaisuutta. Kehitysvammaliitto ei anna projektiin liittyvän tutkimustyön tuloksia eikä projektin yhteydessä saatuja luottamuksellisia tietoja tai asiakirjoja kolmannen osapuolen tietoon. Kehitysvammaliitolla on oikeus käyttää projektin yhteydessä saavutettua ammattitaitoa myös muussa toiminnassaan. Projektin päätyttyä aineisto säilytetään Kehitysvammaliitossa ja liitolla on oikeus aineiston käyttöön tarvittaessa myöhemminkin.

8. Luottamuksellisuus

Projektissa koottava tutkimus- ja arviointiaineisto on luottamuksellista. Kunnan tehtävänä on hankkia projektiin osallistuvilta asiakkailta suostumukset heitä koskevien tarpeellisten tietojen käyttöön tutkimuksessa. Kehitysvammaliitto huolehtii siitä, että tämän aineiston kanssa työskentelevät sitoutuvat käsittelemään aineistoa salassapitovelvollisina.

Kehitysvammaliitolla on oikeus hyödyntää kehittämis- ja koulutustyössä sekä julkaista koti- ja ulkomaisissa tieteellisissä ja ammatillisissa julkaisuissa ne projektin tulokset, joilla on yleistä ja tieteellistä mielenkiintoa. Projektin yhteydessä mahdollisesti syntyvät opinnäytetyöt ovat julkisia.

9. Riitakysymykset

Mahdolliset riitakysymykset käsitellään Helsingin yleisessä alioikeudessa tai osapuolten sopiessa välimiesmenettelyä noudattaen.

10. Sopimusasiakirjojen lukumäärä

Tätä sopimusta on tehty kaksi samansanaista kappaletta yksi kummallekin osapuolelle.

Helsinki ____ / ____ 2002

KEHITYSVAMMALIITTO r.y.

(kunnan edustaja)

Veli-Pekka Sinervuo

Toiminnanjohtaja

PAIKALLINEN PROJEKTISUUNNITELMA vv. 2003-2004

Paikkakunta: _____

1. Hankkeen taustaa

Lyhyt kuvaus ennen Yhdessä kasvamaan –projektin aloittamista tehdystä, teemaan liittyvästä ja teemaa tukevasta työstä kunnassa (esim. päivähoito, koulu, yhteistyön kehittäminen)

Kunnan valitsema oma kehittämishanke teemaan liittyen (vapaaehtoinen).

2. Paikalliset tavoitteet hankkeen aikana

- kuntatason tavoitteet
- koulutason tavoitteet
- asiakastason tavoitteet

3. Hankkeen paikallinen hallinta (yhteystiedot erikseen)

- Kunnan koordinaatioryhmän kokoonpano
- Yhdyseshenkilö(t)
- Kehittämiskumppani(t)

4. Hankkeen toimintatapa

Kunnassa valitut toimintaryhmät ja kokoonpano:

- kunnan kehittämisryhmä
- koulun koordinaatioryhmä
- joku/jotkut muu(t) esim. toimintojen kehittämisryhmä, perheiden kehittämisryhmät

5. Aikataulut ja eteneminen (väljästi)

- niiltä osin kuin ei ilmene projektin kanssa sovitussa toteutusaikataulussa (konsultaatiot, koulutus, kehittämiskumppani-koulutus, mahdolliset paikalliset seminaarit)
- voi sisältää myös muuta kunnassa tapahtuvaa, teemaa tukevaa toimintaa (esim. koulutus, tapahtumat)

6. Millaisia odotuksia, tarpeita ja toiveita teemaan liittyen eri tahoilla on tässä vaiheessa?

Miten asia on selvitetty?

- johto ja päättäjät
- eri hallintokunnat ja organisaatiot kunnassa
- toiminnasta ja kuntoutuksesta vastaavat (päivähoito, terapeutit, koulu jne.)
- perheet ja lapset

7. Yhteistyön ja suunnittelun välineet asiakastyössä

- Mitä ja millaisia yhteisiä suunnittelun ja yhteistyön välineitä on kunnassa käytössä?
- Mihin tarvittaisiin tehostamista, muutosta, uudistamista?

8. Yhteistyön tehostaminen

- Mitä aiotaan tehdä yhdessä, keiden kanssa ja miksi? (yhteiset tilaisuudet, teemat jne.)

9. Hankkeen paikallinen seuranta ja itsearviointi

- Miten ja millaisin välinein hanketta seurataan ja arvioidaan paikallisesti
- Myös mahdolliset opinnäytetyöt, tutkimukset ja selvitykset

10. Oletetut tulokset paikallisesti

- Saavutettava hyöty, uudet käytännöt, tehdyt päätökset ja niiden toteutukset jne.
- Esim. kunta-, koulu- ja asiakastaso

11. Mahdollisuudet vs. riskitekijät (SWOT)

- paikalliset vahvuudet
- paikalliset mahdollisuudet
- paikalliset riskitekijät
- paikalliset uhat

12. Muuta

YHTEYSTIEDOT

Kustakin henkilöstä nimi, tehtävä, organisaatio, osoite, puhelin ja sähköposti

- 1. Kunnan yhteyshenkilö**
- 2. Kunnan koordinaatioryhmä**
- 3. Koulun yhteyshenkilö**
- 4. Koulun koordinaatioryhmä**
- 5. Kehittämiskumppani(t)**

VÄLIRAPORTTI YHDESSÄ KASVAMAAN –PROJEKTISSA VUOSI 2003

Pyydämme, että kuvaatte seuraavia asioita projektin paikallisesta toiminnastanne kunnassanne ja koulussanne (kts. Liite 1. Projektisopimus). Raportoinnin muoto ja pituus on vapaa. Painopiste kohdan 2. ja 3. kuvaamisessa. Väliraportti pyydetään palauttamaan ke 7.1.2004 mennessä sähköisesti osoitteeseen mirva.alakoskela@famr.fi. Lisätietoja projektipäällikkö Mirva Alakoskela puh. 09-34809 362/ 0400-703 016. Kiitos työstänne jo etukäteen!

1. Paikallisen toiminnan tausta ennen hankkeen alkamista kunnassa:

- Mitä jo tehty inklusion edistämiseksi ennen projektiin liittymistä?
- Miksi mukaan Yhdessä kasvamaan –projektiin?

2. Mitä on tehty v. 2003 aikana kunnassa ja koulussa (kuvaus projektikokonaisuudesta)

- Paikalliset tavoitteet (kunta, koulu, muu)
- Toiminnan konkreettinen kuvaus (mitä kunnassa/koulussa tehty, mitä järjestetty, miksi) ja ketä tahoja on ollut kunnasta mukana (vastuuhenkilöt, ryhmät ja niiden kokoonpanot, henkilövaihdokset, toiminnan käynnistyminen)
- Ajateltu hyöty/loputulokset projektin myötä

3. Arviointia ja suunnitelmaa vuodelle 2004

- Mitä hyviä ja onnistuneita asioita olemme tähän mennessä tehneet?
- Mitkä asiat tarvitsevat kehittämistä, muutosta, parantamista? Miksi, miten toteutetaan? Konkreettisia ehdotuksia.
- Mihin kehittämistyön painopiste v. 2004 aikana?

4. Palaute ja kommentit –muuta lisättävää

LIITE 5. Palautelomake

PALAUTE
YHDESSÄ KASVAMAAN –PROJEKTISTA*Hyvä yhteistyökumppani*

Yhdessä kasvamaan –projekti päättyy tämän vuoden lopussa. Nyt on paitsi raportoinnin, myös arvioinnin, pohdinnan ja palautteen aika, vaikka kehittäminen varmaan kunnassanne jatkuu tämänkin jälkeen. Arviointi ja palaute toivottavasti jäsentävät hankkeen kokonaisuutta ja antavat uutta osviittaa jatkoa ajatellen niin teille kuin meillekin.

Toivomme palautettasi paikallisena toimijana Yhdessä kasvamaan –projektissa. Palaute koskee projektikokonaisuutta (kehittämistyö, koulutukset, tutkimus, tiedotus). Voi olla, että joihinkin kysymyksiin juuri sinun on vaikea vastata tai et löydä vastausta. Vastaa kuitenkin niihin osioihin, jotka tunnet tai joiden kanssa olet ollut tekemisissä. Vastauksesi on meille tärkeä.

Teemme vastauksista yhteenvedon, jota voidaan käsitellä syksyn aikana ryhmien tapaamisissa. Käsitely riippuu kunkin kunnan toiveesta ja halusta palautekeskusteluun. Palautetta käytetään myös hankkeen loppuraportissa. Tiedot tulevat vain projektin työntekijöiden käyttöön ja aineisto käsitellään niin, ettei yksittäistä vastaajaa voi tunnistaa.

Palautus

Lomake palautetaan **22.10.2004 mennessä** oheisessa palautuskuoressa (postimaksu maksettu).

Lisätietoja erikoisuunnittelija Erja Pietiläinen, puh. (09) 3480 9257, erja.pietilainen@famr.fi tai projektipäällikkö Mirva Alakoskela, puh. (09) 3480 9362, mirva.alakoskela@famr.fi

Kiitos vastauksistasi jo näin etukäteen!

Yhteistyöterveisin
Yhdessä kasvamaan –projekti

Pyydämme ystävällisesti sinua vastaamaan seuraaviin kysymyksiin.

*Arvioinnissa käytetään asteikkoa 1 – 6, jossa
1 on erittäin huono, heikko, vähän, pieni tms.
6 on erittäin hyvä, vahva, paljon, suuri tms.*

Ympyröi arviointiasi parhaiten vastaava numero. Avoimiin vastauksiin voit käyttää myös paperin toista puolta, kunhan merkitset siihen myös kysymysnumeron.

1. Olen osallistunut Yhdessä kasvamaan projektin paikalliseen toteutukseen

- Alahärmän kunnassa
 Jyväskylän maalaiskunnassa
 Pyhtään kunnassa
 Utajärven kunnassa

2. Olen osallistunut seuraavien ryhmien toimintaan sekä arvioni ryhmien toiminnan onnistumisesta

☐ Kunnan kehittämisryhmä	1	2	3	4	5	6
☐ Kunnan koordinaatioryhmä	1	2	3	4	5	6
☐ Koulun koordinaatioryhmä	1	2	3	4	5	6
☐ Koulun kehittämisryhmä	1	2	3	4	5	6
☐ Vanhempainryhmä	1	2	3	4	5	6
☐ Muu, mikä?
_____	1	2	3	4	5	6

3. Tehtävänimike

4. Taustaorganisaationi (esim. joku hallintokunta, lautakunta, järjestö tms.)

5. Olen toiminut edellä mainitussa tehtävässä _____ vuotta

6. Olen ollut työssä omassa kunnassani _____ vuotta

7. Olen

- Mies
 Nainen

PALAUTE YHDESSÄ KASVAMAAN –PROJEKTISTA

*Arvioinnissa käytetään asteikkoa 1 – 6, jossa
1 on erittäin huono, heikko, vähän, pieni tms.
6 on erittäin hyvä, vahva, paljon, suuri tms.*

Ympyröi arviointiasi parhaiten vastaava numero. Avoimiin vastauksiin voit käyttää myös paperin toista puolta, kunhan merkitset siihen myös kysymysnumeron.

1. Yhdessä kasvamaan -projektin organisoituminen	1	2	3	4	5	6
2. Projektin paikallinen organisoituminen kunnassanne	1	2	3	4	5	6
3. Projektiiin osallistuneet ovat suoriutuneet tehtävästään ja vastuustaan projektissa
Yhdessä kasvamaan -projektin työntekijät						
▪ tutkimus	1	2	3	4	5	6
▪ kunnan kehittämistyö	1	2	3	4	5	6
▪ koulun kehittämistyö	1	2	3	4	5	6
▪ kaikille tarkoitettujen koulutustilaisuuksien
järjestäminen	1	2	3	4	5	6
Paikalliset toimijat kunnassa	1	2	3	4	5	6
Oma työyhteisöni	1	2	3	4	5	6
Minä itse	1	2	3	4	5	6
4. Yhdessä kasvamaan –projektin onnistuminen kunnassamme	1	2	3	4	5	6
5. Projektin käyttämät työtavat ja menetelmät (mm. koulutus,
tutkimus, kehittämisryhmien ohjaus, konsultaatio)	1	2	3	4	5	6
6. Vuoropuhelun käynnistyminen inklusiosta ja siihen liittyvistä toiminnoista ja kehittämisestä
kunnassamme						
▪ omalla työpaikalla	1	2	3	4	5	6
▪ omassa taustaorganisaatiossa (esim. hallintokunta,
lautakunta)	1	2	3	4	5	6
▪ kunnan eri organisaatioiden, hallintokuntien tai
yksiköiden kesken	1	2	3	4	5	6
▪ kunnan ja järjestöjen ja yksityisten palveluntuottajien
kesken	1	2	3	4	5	6

7. Projektin tuottama hyöty

▪ itselleni	1	2	3	4	5	6
▪ omalle ammattikunnalleni	1	2	3	4	5	6
▪ omalle työyhteisölle	1	2	3	4	5	6
▪ lapsille	1	2	3	4	5	6
▪ perheille	1	2	3	4	5	6
▪ omalle paikkakunnalle	1	2	3	4	5	6

8. Projektista tiedottaminen onnistui

Yhdessä kasvaman –projektin toimesta

▪ omalla työpaikalla	1	2	3	4	5	6
▪ kunnassamme	1	2	3	4	5	6
▪ seutukunnalla	1	2	3	4	5	6
▪ muille paikallisille yhteistyötahoille	1	2	3	4	5	6

Paikallisin voimin

▪ omalla työpaikalla	1	2	3	4	5	6
▪ kunnassamme	1	2	3	4	5	6
▪ seutukunnalla	1	2	3	4	5	6
▪ muille paikallisille yhteistyötahoille	1	2	3	4	5	6

9. Mielestäni *parhaat onnistumiset* projektin toteutuksessa ovat olleet

Yhdessä kasvamaan -projektin osalta?

Paikallisen tahon osalta?

10. Mielestäni *pahimmat puutteet* projektin toteutuksessa ovat olleet

Yhdessä kasvamaan -projektin osalta?

Paikallisen tahon osalta?

11. Mielestäni kolme *merkityksellisintä asiaa kunnassamme*, jotka projektin aikana saatiin aikaiseksi, olivat

1.

2.

3.

Muuta kommentoitavaa Yhdessä kasvamaan –projektille

Kiitos vastauksistasi!

PALAUTE KUNNAN KEHITTÄMISTYÖN TAPAAMISISTA

Arvioinnissa käytetään asteikkoa 1 – 6, jossa

1 on erittäin huono, heikko, vähän, pieni tms.

6 on erittäin hyvä, vahva, paljon, suuri tms.

Ympyröi arviointiasi parhaiten vastaava numero. Avoimiin vastauksiin voit käyttää myös paperin toista puolta, kunhan merkitset siihen myös kysymysnumeron.

1. Yleinen tunnelma tapaamisissa

1 2 3 4 5 6

2. Vuorovaikutus

1 2 3 4 5 6

3. Järjestelyt ja ympäristö

1 2 3 4 5 6

4. Tiedotus tapaamisista etukäteen

1 2 3 4 5 6

5. Tapaamisten vetäjien ammattitaito ja onnistuminen tilanteissa

1 2 3 4 5 6

6. Kehittämistyön eteneminen asussa asetettujen tavoitteiden suuntaan 1 2 3 4 5 6

7. Oma osallistumiseni tilanteissa (tilanteiden hyödyntäminen, läsnäolo tapaamisissa, asioiden esille ottaminen, mielipiteiden esittäminen jne.) 1 2 3 4 5 6

8. Vetäjien apu kehittämistyön paikalliselle etenemiselle 1 2 3 4 5 6

9. Olisitko toteuttanut konsultaatiot jotenkin toisin?

Muuta kommentoitavaa/palautetta kunnan kehittämistyön tapaamisista

Kiitos vastauksistasi!

PALAUTE KOULUN KEHITTÄMISTYÖN TAPAAMISISTA

*Arvioinnissa käytetään asteikkoa 1 – 6, jossa
 1 on erittäin huono, heikko, vähän, pieni tms.
 6 on erittäin hyvä, vahva, paljon, suuri tms.*

Ympyröi arviointiasi parhaiten vastaava numero. Avoimiin vastauksiin voit käyttää myös paperin toista puolta, kunhan merkitset siihen myös kysymysnumeron.

1. Yleinen tunnelma tapaamisissa 1 2 3 4 5 6

2. Vuorovaikutus 1 2 3 4 5 6

3. Järjestelyt ja ympäristö 1 2 3 4 5 6

4. Tiedotus tapaamisista etukäteen 1 2 3 4 5 6

5. Tapaamisten vetäjien ammattitaito ja onnistuminen tilanteissa 1 2 3 4 5 6

6. Kehittämistyön eteneminen asussa asetettujen tavoitteiden suuntaan 1 2 3 4 5 6

7. Oma osallistumiseni tilanteissa (tilanteiden hyödyntäminen, läsnäolo tapaamisissa, asioiden esille ottaminen, mielipiteiden esittäminen jne.) 1 2 3 4 5 6

8. Vetäjien apu kehittämistyön paikalliselle etenemiselle 1 2 3 4 5 6

9. Olisitko toteuttanut konsultaatiot jotenkin toisin?

Muuta kommentoitavaa/palautetta koulun kehittämistyön tapaamisista

Kiitos vastauksistasi!

Liite 6. Kuntien loppuraportin runko

KUNNAN LOPPURAPORTTI YHDESSÄ KASVAMAAN –PROJEKTISSA 2002-2004

Keväinen tervehdys,

16.4.2004

Yhdessä kasvamaan –projektin yhteistyökunnissa ja kouluissa on inklusiivinen kehittämistyö parhaillaan työnalla. Samalla tämä vuosi on projektin viimeinen toimintavuosi. Tässä vaiheessa onkin jo hyvä muistuttaa kuntanne projektin loppuraportin työstämisestä.

Toivomme kultakin projektin yhteistyökunnalta paikallista loppuraporttia koko hankkeen ajalta v. 2002-2004. Loppuraportti on kokonaiskuvaus, mitä hankkeessa on projektivuosina tehty kunnassa ja yhteistyökoulussa. Tarkoitus on, että loppuraportti palvelee ensisijaisesti teitä itseään (mm. kertoaksenne inklusiivisesta kehittämistyöstänne sekä jatkotyöskentelyenne arvioimiseksi). Meille loppuraportti on kuvaus paikallisesta työstänne projektin ajalta.

Seuraavalla sivulla oleva raportin runko on pelkistetty versio loppuraporttimallista. Runkoa ei tarvitse orjallisesti noudattaa, mutta se kertoo, mitä asioita raportti voi pitää sisällään. Loppuraportin kirjoittamisessa voitte hyödyntää vuoden vaihteessa tekemäanne projektin väliraporttia.

Osaksi raporttia tai sen liitteeksi voitte liittää kuvauksia, kaavioita, kirjoitelmia tai artikkeleita niistä toiminnoista ja kokemuksista, joita hankkeen aikana olette tehneet (kohta 5.). Tämä olisi erittäin mieluista. Loppuraportin kirjoittajana voi olla yksittäinen henkilö tai porukka. Toivomme, että mainitsette, kuka tai ketkä ovat raportin ja mahdolliset artikkelit kirjoittaneet. Kirjoittamistyyli on vapaa.

Kehitysvammaliitto ei julkaise raportteja sellaisenaan missään vaan raporttia käytetään aineistona projektin loppuraportoinnissa.

Loppuraportin pyydämme ystävällisesti **palauttamaan viimeistään pe 5.11.2004 mennessä** sähköisesti osoitteeseen mirva.alakoskela@famr.fi.

Antoisaa kirjoitusmatkaa!

terveisin Yhdessä kasvamaan -projekti

1. Paikallisen toiminnan tausta – johdantokappale

Lyhyt johdantokappale taustaksi raportille.

- tausta ennen hankkeen alkamista kunnassa ja yhteistyökoulussa: Mitä jo tehty inklusion edistämiseksi ennen projektiin liittymistä?
- miksi mukaan Yhdessä kasvamaan –projektiin?

2. Toiminnan eteneminen kunnassa ja koulussa v. 2003-2004 aikana

- millaisia paikallisia tavoitteita asetettiin (kunta, koulu, muu)
- millaisia hyötyjä tai lopputuloksia ajateltiin? Mitä tullaan saavuttamaan eli mitä saadaan aikaiseksi?
- toiminnan konkreettinen kuvaus v. 2003 sekä v. 2004
 - mitä kunnassa/koulussa tehty, mitä järjestetty, miksi, miten tiedotettu
 - paikallisen projektin organisaatio: vastuuhenkilöt, ryhmät ja niiden kokoonpanot, henkilövaihdokset, toiminnan käynnistyminen, ketä tahoja on ollut kunnasta mukana
 - miten koitte eri tahojen vaikuttamismahdollisuudet? entä miten vanhemmat/lapset/perheet ovat olleet mukana ja heitä kuultu?

3. Arviointia

- Kuinka omat paikalliset tavoitteet saavutettiin kunnassa ja koulussa (toteutuksen peilaus tavoitteisiin)?
- Missä asioissa onnistuttiin? Mitkä asiat edistivät onnistumista?
- Mitä jäi tekemättä? Mitkä asiat estivät onnistumista tai vaikuttivat siihen, että em. asiat jäivät tekemättä?
- Mitä opimme tämän hankkeen aikana?

4. Jatkosuunnitelmat

- Onko projektin jälkeen elämää? Mitä tulevaisuudessa tullaan tekemään ja miksi? Ja jos homma loppuu niin, mihin se kaatuu?
- Kuvatkaa vielä seuraavia suhteessa inklusioon:
 - Mitä koulussa tulisi tapahtua seuraavaksi ja miksi?
 - Mitä kunnassa tulisi tapahtua seuraavaksi ja miksi?
 - Mitä valtakunnassa tulisi tapahtua seuraavaksi ja miksi?

5. Käytännön esimerkkejä

Voitte halutessanne kirjoittaa kuvauksia tilanteista/tapahtumista/case, joita kunnassa/koulussa teitte projektin aikana inklusion/paikallisen tavoitteen edistämiseksi.

6. Palaute ja kommentit –muuta lisättävää

LIITE 7. Arviointikysely koulun koordinoitiryhmille

_____ (kunta), _____ (koulu)

Koulun koordinoitiryhmä

Vastaajan nimi: _____

Mistä lähtien olet osallistunut koulun koordinoitiryhmän työskentelyyn:

_____ / 200_ lähtien

(kk) (vuosi)

INKLUUSIO-OHJELMAN JA KEHITTÄMISTOIMINNAN ARVIOINTI

Arvioinnin tarkoituksena on antaa palautetta tehdystä työstä ja motivoida tekemään kehittämistyötä edelleen. Arviointi antaa tietoa myös siitä, onko työskentely ollut tarkoituksenmukaista ja edistänyt niitä asioita, joita on haluttu kehittää.

Inkluusio-ohjelman arviointi tuottaa arvokasta tietoa ohjelman toimivuudesta ja sen vaikutuksista ja tukee ohjelman edelleen kehittämistä. Sinun mielipiteesi, kokemuksesi ja näkemyksesi ovat hyvin tärkeitä, koska niiden pohjalta raportoidaan professori Tony Boothille suomalaisten koulujen ja käyttäjien kokemuksia ja mielipiteitä ohjelmasta. Eri maista saatujen kokemusten pohjalta ohjelman tekijät kokoavat myöhemmin kansainvälisen julkaisun.

Seuraavassa on koottu kysymyksiä Inkluusio-ohjelma eri vaiheista. Toivomme, että luet kysymykset ja vastaat niihin omien kokemustesi ja näkemystesi perusteella.

Vaihe 1. Aloitus - Kevät 2003

1. Käytiinkö koordinoitiryhmässä Inklusio-ohjelman vaiheessa 1. yleiskeskustelua koulun kehittämistyöstä ja kehittämistyön suuntalinjoista?

ei lainkaan vähän paljon en osaa sanoa

2. Kertoiko koordinoitiryhmä Inklusio-ohjelman käytön aloittamisesta muulle kouluyhteisölle?

ei lainkaan vähän paljon en osaa sanoa

Millä tavoilla kerrottiin?

3. Keskustelivatko koordinoitiryhmän jäsenet inklusionäkemyksistään ja siitä miten inklusio ymmärretään tässä koulussa?

ei lainkaan vähän paljon en osaa sanoa

4. Pohtiko koordinoitiryhmä etukäteen esteitä, joita Inklusio-ohjelman käytössä saatetaan kohdata?

ei lainkaan vähän paljon en osaa sanoa

5. Muodostuiko tässä vaiheessa koordinoitiryhmälle yhteinen näkemys siitä, miten Inklusio-ohjelmaa voidaan käyttää koulun kehittämistyössä?

ei kyllä en osaa sanoa

6. Arvioi kouluarvosana-asteikolla miten hyvin koordinoitiryhmä sai tukea projektin työntekijöiltä Inklusio-ohjelman vaiheessa 1.

4 5 6 7 8 9 10

Ei lainkaan

Kiitettävästi

Perustele lyhyesti:

Vaihe 2. Koulun nykytilanteen kartoittaminen - Syksy 2003

Inklusio-ohjelman vaiheessa 2. tiedonkeruun kyselylomakkeilla toteutti Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö.

1. Miten onnistuneena pidit tätä tiedonkeruutapaa?

- huono hyvä en osaa sanoa

2. Tuottiko tämä tiedonkeruutapa riittävästi tietoa koordinoitiryhmälle a) oppilaiden, b) vanhempien/huoltajien, c) koko henkilöstön näkemyksistä kehittämissuunnitelman laatimista varten?

a) oppilaiden näkökulmasta:

- ei
 kyllä
 en osaa sanoa

b) vanhempien huoltajien näkökulmasta:

- ei
 kyllä
 en osaa sanoa

c) koko henkilöstön näkökulmasta:

- ei
 kyllä
 en osaa sanoa

3. Olisiko vaiheessa 2. pitänyt mielestäsi käyttää myös muita tiedonhankintatapoja?

- ei kyllä. Mitä? en osaa sanoa

4. Jäikö joidenkin ryhmien näkemykset huomioonottamatta tiedonkeruussa?

- ei kyllä. Mitkä ryhmät? en osaa sanoa

5. Kertoivatko projektin työntekijät kyselyiden tuloksista riittävästi, jotta pienryhmät kykenivät työstämään annettua pienryhmätehtävää?

- ei kyllä en osaa sanoa

6. Miten koulun koordinoitiryhmä kertoi muulle kouluyhteisölle etenemisestään Inklusio-ohjelman käytössä vaiheen 2. aikana?

Kevät 2004

1. Onko koordinoitiryhmän laatima kehittämissuunnitelma edennyt koulussa käytännön toiminnan tasolle? Kuvaile lyhyesti mitä on tehty.

2. Onko koordinoitiryhmän laatimaa kehittämissuunnitelmaa esitelty muulle koulu yhteisölle?

ei kyllä en osaa sanoa

3. Onko koordinoitiryhmä saanut tukea kehittämissuunnitelmalle muulta koulu yhteisöltä?

ei kyllä. Millaista? en osaa sanoa

II Muita inklusio-ohjelmaa ja kehittämistyötä koskevia kysymyksiä

1. Mikä on mielipiteesi Inklusio-ohjelmasta?

- sen soveltuvuudesta koulun itsearvioinnin välineenä koulussanne?
- kuinka helposti ohjelma on otettavissa käyttöön koulun kehittämistyön välineeksi?

2. Miten hyvin Inklusio-ohjelman *tavoitelauseet* soveltuvat mielestäsi suomalaisen koulu yhteisön itsearvioinnin ja kehittämistyön lähtökohdaksi?

3. Arvioi kouluarvosana-asteikolla miten hyvin Inklusio-ohjelma on soveltunut koulunne kehittämistyön ja itsearvioinnin välineeksi?

4	5	6	7	8	9	10
						erittäin hyvin
erittäin huonosti						

4. Onko Inklusio-ohjelman käytöstä koulussanne ollut hyötyä/haittaa? Millaista?

5. Miten Inklusio-ohjelmaa voitaisiin mielestäsi kehittää edelleen?

Lämpimät kiitokset vastauksistasi!

Lomake palautetaan:

Yhdessä kasvamaan –projekti

Viljatie 4 A
00700 Helsinki